

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİNEMATOGRAFİK BİLİM - KURGU YAYINLARININ ÇOCUKLARIN DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN OLUŞUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

(DOKTORA TEZİ)

Arş. Gör. Dr. Z. Merih Zillioğlu
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eskişehir

Z. Merih ZILLIOĞLU

Eskişehir - 1985

İÇİNDEKİLER	I
TABLolar	VIII
ÇİZİMLER	XIII
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1 KOnu, Sorun ve Kuramsal Çerçeve	3
1.1. Dünya Görüşü Kavramının İşlevsel Tanımı, Toplumsal Boyutları	3
1.1.1. Kavrama İlişkin Değişik Tanımlar	4
1.1.2. Dünya Görüşü İle Kültürün İlişkisi	9
1.1.3. Dünya Görüşünü Oluşturan Öğeler	16
1.1.3.1. Bilgiler	16
1.1.3.2. Değerler	19
1.1.3.3. Tutumlar	22
1.1.4. Dünya Görüşünün Temel (Ölçüm) Boyutları	25
1.1.4.1. İnsanın Doğası	26
1.1.4.2. İnsan-Doğa İlişkisi	28
1.1.4.3. İnsan-Zaman İlişkisi	30
1.1.4.4. İnsan İçin Yaşamda Temel Amaç	32
1.1.4.5. İnsan-İnsan İlişkileri	33
1.1.5. Dünya Görüşünün İşlevsel Tanımı	36
1.2. Dünya Görüşünün Oluşumu	36
1.2.1. Dünya Görüşünü Oluşturan, Etkileyen Kültürel Süreçler	37
1.2.1.1. Kültürleme	40
1.2.1.2. Kültürel Değişme	41
1.2.1.3. Kültürlenme	41
1.2.1.4. Kültürel Yayılma	42
1.2.1.5. Kültürleşme	43

1.2.1.6. Zorla Kültürleme	44
1.2.1.7. Kültürel Özümseme	45
1.2.1.8. Kültür Şoku	45
1.2.2. Dünya Görüşünü Belirleyen, Etkileyen Kültürel Ortamlar (Çevreler-Kurumlar)	46
1.2.2.1. Aile	46
1.2.2.2. Arkadaş Çevresi	47
1.2.2.3. Okul	48
1.2.2.4. Diğer Çevreler	48
1.2.2.5. Kitle İletişim Araçları	49
1.2.3. Kitle İletişiminin Kurumsallaşması ve Dünya Görüşü	49
1.2.4. Kültürel Süreçler Açısından Kitle İletişim Araçları	56
1.2.5. Televizyonun Öncelikli Yeri	62
1.3. Bir Dünya Görüşü Taşıyıcısı Olarak Sinematografik Bilim-Kurgu	63
1.3.1. Çocukta Dünya Görüşünün Oluşumu	64
1.3.2. Dünya Görüşünün Oluşum Sürecinde Televiz- yonun Yeri	68
1.3.3. Televizyon İletilerinin Çocuk Üzerindeki Etkileri	71
1.3.4. Çocukta Düş Kurma Eğilimi ve Sinematografik Bilim-Kurgu	76
1.3.5. "Gelecek" Dünya Görüşü ve Bilim-Kurgu Film ve Dizileri	79
1.3.6. Bilim-Kurgu Dizileri ve Kültürleşme	87
1.4. Araştırmanın Amacı ve Denenceleri	89
1.5. Araştırmanın Önemi	91
1.6. Sayıltılar	91
1.7. Sınırlar ve Sınırlılıklar	92

3.4. 6. Soru II-A-2: Gelecekte insanlar başka dünya-	
larda da yaşayacaklar mı?	145
3.4. 7. Soru II-A-3: Bu başka dünyalar nasıldır?	148
3.4. 8. Soru II-A-4: Uzayda insandan başka can-	
lılar var mı?	151
3.4. 9. Soru II-A-5: Bu canlılar nasıldır? . . .	154
3.4.10. Soru II-A-6: Gelecekte insanlar evrenin	
sırlarını çözerek onu diledikleri gibi	
yönetecekler mi?	157
3.4.11. Soru II-A-7: Gelecekte insanlar geliştir-	
dikleri makinelerle herşeyi yapacaklar mı?	160
3.4.12. Soru II-A-8: Gelecekte insanların yapacak-	
ları makineler onlara ne sağlayacak? . .	163
3.4.13. Soru II-B-1: Uzayın keşfi konusunda toplu-	
mumuzda insanlar hangi görüşe uygun davran-	
malı?	166
3.4.14. Soru II-B-2: Gelecekte toplumumuzun insanı	
zor bir durumla karşılaştığında hangi düşün-	
ceyi benimsemeli?	169
3.4.15. Soru II-B-3: Geleceğin Türkleri iyi bir	
hayat yaşamak için hangi görüşü benimse-	
meli?	171
3.4.16. Soru II-C-1: Vahşi gezegene gönderilecek-	
ler arasında olsaydın hangi görüşe katı-	
lırdın?	173
3.4.17. Soru II-C-2: Sen pilot olsaydın nasıl tepki	
gösterirdin?	175
3.4.18. Soru II-C-3: Sen çok gelişmiş makinelerle	
ilgili hangi görüşe katılırdın?	177
3.4.19. Soru II-C-4: Saldırıya uğrayan ülkenin	
yöneticisi olsaydın hangi görüşü savunurdun?	180

3.4.20. Soru III-A-1: Gelecek nasıl olacak? . . .	183
3.4.21. Soru III-A-2: Uzun yıllar sonrasının geleceği nasıl olacak?	185
3.4.22. Soru III-B-1: Toplumun mutluluğu için yöne- ticiler nasıl bir geleceği seçmeli? . . .	188
3.4.23. Soru III-C-1: Hangi zamanın yolunu seçer- din?	191
3.4.24. Soru III-C-2: Gelecekle ilgili görüşlerden hangisine katılırdın?	193
3.4.25. Soru IV-A-1: Gelecekte insan çoğunluğunun yaşamdaki temel amaçları ne olacak? . . .	196
3.4.26. Soru IV-A-2: Gelecekte insanlar neye göre beğenilecekler?	199
3.4.27. Soru IV-A-3: Gelecekte insanlar nasıl yaşayacaklar?	201
3.4.28. Soru IV-B-1: Geleceğin insanları hangi gezegende yaşamalı?	203
3.4.29. Soru IV-C-1: Her işi yapabilen makineyi nasıl kullanırdın?	206
3.4.30. Soru IV-C-2: Yaşamak için hangi gezegeni seçerdin?	208
3.4.31. Soru V-A-1: Gelecekte insanlar zamanları- nın çoğunu kimlerle birlikte geçirecekler? . . .	211
3.4.32. Soru V-A-2: İnsanlar gelecekte hangi iliş- kilere önem verecekler?	214
3.4.33. Soru V-A-3: Gelecekte ülkeler varlıklarını nasıl sürdürecekleler?	217
3.4.34. Soru V-A-4: Gelecekte ülkeler arasındaki sınırlar kalkıp tek bir Dünya Devleti kurulacak mı?	220

3.4.35. Soru V-A-5: Geleceğin Dünyasında hangi ülkelerin sözü geçecek?	223
3.4.36. Soru V-A-6: Geleceğin toplumu nasıl yönetilecek?	225
3.4.37. Soru V-A-7: Gelecekte bir dünya savaşı olacak mı?	227
3.4.38. Soru V-A-8: Geleceğin dünya savaşını hangi ülke kazanacak?	229
3.4.39. Soru V-A-9: Geleceğin dünyasına hangi inanca sahip ülke egemen olacak?	232
3.4.40. Soru V-B-1: Geleceğin insanı kendisi ile ilgili kararları nasıl almalı?	235
3.4.41. Soru V-B-2: Toplumumuzda geleceğin insanı yaşamını nasıl düzenlemeli?	237
3.4.42. Soru V-B-3: Gelecekte toplumda önemli kararlar nasıl alınmalı?	239
3.4.43. Soru V-B-4: Geleceğin ülkesi ulusal varlığını korumak için hangi yolu seçmeli?	241
3.4.44. Soru V-C-1: Görev ile aile çatışmasında nasıl davranırdın?	243
3.4.45. Soru V-C-2: Kötü yönetilen bir toplumda yaşasaydın hangi görüşü savunurdun?	246
3.4.46. Soru V-C-3: Saldırıya uğrayan gezegenlerden birinin yöneticisi olsaydın hangi savunma/savaş yolunu seçerdin?	248
3.5. Anlamlılık Testleri	249
BÖLÜM 4 ÖZET, SONUÇ, ÖNERİLER	256
4.1. Özet	256
4.2. Sonuç	257
4.3. Öneriler	260

4.3.1. Araştırmaya İlişkin Özeleştirir	260
4.3.2. Yapılması Gerekli Araştırmalar	261
4.3.3. TRT'nin Yayın Politikası ve Uygulamaya Yönelik Öneriler	262
EKLER	264
EK: 1 HANE GÖZLEM KILAVUZU	265
EK: 2 HANEHALKI GÖRÜŞME ANKETİ	266
EK: 3 ÇOCUK ANKETİ I	271
EK: 4 ÇOCUK ANKETİ II	274
EK: 5 UYGULAMA FİLMİ: YILDIZ SAVAŞLARI	304
EK: 6 CEVAP SEÇENEKLERİNE VERİLEN AĞIRLIK KATSAYILARI	310
EK TABLOLAR	311
KAYNAKÇA	334

TABLOLAR

TABLO 2.3.5.1. DÜNYA GÖRÜŞÜ ANKETİ CEVAP SEÇENEKLERİNİN ANAHTAR ÖZETİ	101
TABLO 3.1.1. ANNELERİN ÖĞRENİM DURUMUNUN ÇOCUKLARIN YAŞ VE CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI . . .	110
TABLO 3.1.2. BABALARIN ÖĞRENİM DURUMUNUN ÇOCUKLARIN YAŞ VE CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI . . .	111
TABLO 3.1.3. ANNELERİN MESLEK DURUMU	112
TABLO 3.1.4. BABALARIN MESLEK DURUMU	112
TABLO 3.1.5. ANNE MESLEKLERİNİN ÇOCUKLARIN YAŞ VE CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI	113
TABLO 3.1.6. BABALARIN MESLEKLERİNİN ÇOCUKLARIN YAŞ VE CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI	114
TABLO 3.2.1. AİLENİN KAÇ YILDIR TELEVİZYON SAHİBİ OLDUĞU	116
TABLO 3.2.2. ANNE VE BABALARIN TELEVİZYON İZLEME DURUMU	117
TABLO 3.2.3. ANNE VE BABALARIN TV'DE EN SEVDİKLERİ PROGRAMLAR	118
TABLO 3.2.4. ANNE VE BABALARIN BİLİM-KURGU DİZİLERİNİ İZLEME DURUMU	118
TABLO 3.2.5. EVE DÜZENLİ ALINAN YAYINLAR	119
TABLO 3.2.6. ANNE VE BABALARIN KİTAP OKUMA DURUMU .	120
TABLO 3.2.7. OKUNAN KİTAPLARIN TÜRÜ	120
TABLO 3.2.8. ANNENİN BİLİM, TEKNİK KONUSUNDAKİ TUTUMU	121
TABLO 3.2.9. ANNELERİN ÇOCUKLAR AÇISINDAN SİNEMATOG-RAFİK BİLİM-KURGUYU DEĞERLENDİRMELERİ VE BUNUN NEDENLERİ	122
TABLO 3.3.1. ÇOCUKLARDA TELEVİZYON İZLEME DURUMU . .	123
TABLO 3.3.2. ÇOCUKLARIN SEVDİKLERİ TELEVİZYON PROGRAMLARI	124

TABLO 3.3.3.	ÇOCUKLARIN TELEVİZYONDAKİ UZAY YOLU (ÇİZGİ BİLİM-KURGU) DİZİSİNİ İZLEME DURUMLARI	124
TABLO 3.3.4.	ÇOCUKLARIN SEVDİKLERİ FİLM TÜRLERİ . . .	125
TABLO 3.3.5.	ÇOCUĞA EN İLGİNÇ GELMİŞ OLAN FİLMİN TÜRÜ	125
TABLO 3.3.6.	ÇOCUKLARIN GAZETE OKUMA DURUMLARI . . .	126
TABLO 3.3.7.	ÇOCUKLARIN OKUMAKTAN HOŞLANDIKLARI KİTAP TÜRLERİ	127
TABLO 3.3.8.	ÇOCUKLARA TEK BİR KİTAP SEÇME HAKKI VERİLDİĞİNDE HANGİ TÜRÜ TERCİH ETTİKLERİ	127
TABLO 3.3.9.	ÇOCUKLARIN SEYRETTİKLERİ BİLİM-KURGU DİZİ VE FİMLERİNİ TARTIŞMA DURUMLARI .	128
TABLO 3.3.10.	ÇOCUKLAR BİLİM-KURGU DİZİ VE FİMLERİ KONUSUNDA KİMLERLE KONUŞUYORLAR	128
TABLO 3.3.11.	ÇOCUKLAR BİLMEDİKLERİ BİR ŞEYİ ÖĞRENMEK İÇİN KİME SORUYORLAR	129
TABLO 3.3.12.	ÇOCUKLAR GELECEĞİN NE ÖLÇÜDE BİLİM-KURGU DİZİLERİYLE FİMLERDE ANLATILANLARA BEN- ZEYECEĞİNİ DÜŞÜNÜYORLAR	130
TABLO 3.4.1.	İNSANIN DOĞASI - BİLGİ SORUSU	132
TABLO 3.4.2.	İNSANIN DOĞASI - BİLGİ SORUSU	134
TABLO 3.4.3.	İNSANIN DOĞASI - DEĞER SORUSU	137
TABLO 3.4.4.	İNSANIN DOĞASI - TUTUM SORUSU	139
TABLO 3.4.5.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ BİLGİ SORUSU	141
TABLO 3.4.6.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ BİLGİ SORUSU	144
TABLO 3.4.7.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ BİLGİ SORUSU	147
TABLO 3.4.8.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ BİLGİ SORUSU	150
TABLO 3.4.9.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ BİLGİ SORUSU	153
TABLO 3.4.10.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ BİLGİ SORUSU	156

TABLO 3.4.11.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ BİLGİ SORUSU . . .	159
TABLO 3.4.12.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ BİLGİ SORUSU . . .	162
TABLO 3.4.13.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ DEĞER SORUSU . . .	165
TABLO 3.4.14.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ DEĞER SORUSU . . .	168
TABLO 3.4.15.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ DEĞER SORUSU . . .	170
TABLO 3.4.16.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ TUTUM SORUSU . . .	172
TABLO 3.4.17.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ TUTUM SORUSU . . .	174
TABLO 3.4.18.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ TUTUM SORUSU . . .	176
TABLO 3.4.19.	İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ TUTUM SORUSU . . .	179
TABLO 3.4.20.	İNSAN-ZAMAN İLİŞKİSİ BİLGİ SORUSU . .	182
TABLO 3.4.21.	İNSAN-ZAMAN İLİŞKİSİ BİLGİ SORUSU . .	184
TABLO 3.4.22.	İNSAN-ZAMAN İLİŞKİSİ DEĞER SORUSU . .	187
TABLO 3.4.23.	İNSAN-ZAMAN İLİŞKİSİ TUTUM SORUSU . .	190
TABLO 3.4.24.	İNSAN-ZAMAN İLİŞKİSİ TUTUM SORUSU . .	192
TABLO 3.4.25.	İNSAN İÇİN YAŞAMDA TEMEL AMAÇ BİLGİ SORUSU	195
TABLO 3.4.26.	İNSAN İÇİN YAŞAMDA TEMEL AMAÇ BİLGİ SORUSU	198
TABLO 3.4.27.	İNSAN İÇİN YAŞAMDA TEMEL AMAÇ BİLGİ SORUSU	200
TABLO 3.4.28.	İNSAN İÇİN YAŞAMDA TEMEL AMAÇ DEĞER SORUSU	202
TABLO 3.4.29.	İNSAN İÇİN YAŞAMDA TEMEL AMAÇ TUTUM SORUSU	205
TABLO 3.4.30.	İNSAN İÇİN YAŞAMDA TEMEL AMAÇ TUTUM SORUSU	207
TABLO 3.4.31.	İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ BİLGİ SORUSU .	210
TABLO 3.4.32.	İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ BİLGİ SORUSU .	213
TABLO 3.4.33.	İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ BİLGİ SORUSU .	216
TABLO 3.4.34.	İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ BİLGİ SORUSU .	219

TABLO 3.4.35. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ BİLGİ SORUSU . . .	222
TABLO 3.4.36. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ BİLGİ SORUSU . . .	224
TABLO 3.4.37. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ BİLGİ SORUSU . . .	226
TABLO 3.4.38. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ BİLGİ SORUSU . . .	228
TABLO 3.4.39. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ BİLGİ SORUSU . . .	231
TABLO 3.4.40. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ DEĞER SORUSU . . .	234
TABLO 3.4.41. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ DEĞER SORUSU . . .	236
TABLO 3.4.42. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ DEĞER SORUSU . . .	238
TABLO 3.4.43. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ DEĞER SORUSU . . .	240
TABLO 3.4.44. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ TUTUM SORUSU . . .	242
TABLO 3.4.45. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ TUTUM SORUSU . . .	245
TABLO 3.4.46. İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ TUTUM SORUSU . . .	247
EK TABLOLAR	311
EK TABLO 1 TÜM SORULARIN SERİSİ	312
EK TABLO 2 BİLGİ SORULARI SERİSİ	314
EK TABLO 3 DEĞER SORULARI SERİSİ	316
EK TABLO 4 TUTUM SORULARI SERİSİ	318
EK TABLO 5 11-YAŞ ÇOCUKLARI	320
EK TABLO 6 12-YAŞ ÇOCUKLARI	321
EK TABLO 7 13-YAŞ ÇOCUKLARI	322
EK TABLO 8 KIZ ÇOCUKLARI	323
EK TABLO 9 ERKEK ÇOCUKLARI	324
EK TABLO 10 ANNESİ OKUR-YAZAR, İLK VE ORTA ÖĞRENİMLİ ÇOCUKLAR	325
EK TABLO 11 ANNESİ LİSE VE YÜKSEK ÖĞRENİMLİ ÇOCUKLAR	326
EK TABLO 12 BABASI İLK, ORTA, LİSE ÖĞRENİMLİ ÇOCUKLAR	327
EK TABLO 13 BABASI YÜKSEK ÖĞRENİMLİ ÇOCUKLAR	328
EK TABLO 14 ÇALIŞMAYAN ANNELERİN ÇOCUKLARI	329

EK TABLO 15	ÇALIŞAN ANNELERİN ÇOCUKLARI	330
EK TABLO 16	MEMUR, ÖĞRETMEN BABALARIN ÇOCUKLARI . .	331
EK TABLO 17	SERBEST MESLEK, ESNAF, SUBAY, ÜNİVERSİTE ÖĞRETİM ÜYE VE YARDIMCISI BABALARIN ÇOCUKLARI	332
EK TABLO 18	FİLMDEN HEMEN SONRA BAŞKA GÖZLEMCİLER TARAFINDAN UYGULAMA YAPILAN ÇOCUKLAR .	333

ÇİZİMLER

ÇİZİM 3.1.1. ANNE VE BABALARIN YAŞ DAĞILIMI	108
ÇİZİM 3.1.2. ANNE VE BABALARIN ÖĞRENİM DURUMU	109
ÇİZİM 3.1.3. AİLELERİN ESKİŞEHİR'DE YAŞAMA SÜRELERİ .	115
ÇİZİM 3.5.1. DENEKLERİN YAPILAN UYGULAMADAN ETKİLENME DERECESİNİ GÖSTEREN FREKANS DAĞILIMI . .	249
ÇİZİM 3.5.2. TÜM SORULARDA UYGULAMA ÖNCESİ VE SONRASINDA ELDE EDİLEN PUANLARIN DAĞILIMI	250

GİRİŞ

İletişim teknolojisindeki hızlı gelişmenin olumlu ve olumsuz etkileri üzerindeki karşıt görüşlerin varlığına karşın, kitle iletişim araçlarının insan ve toplum yaşamındaki yeri ve önemi bugün artık tartışılmayan bir gerçekliktir.

Yapılmış çalışmalar sinema ve televizyon gibi görsel-işitsel kitle iletişim araçlarının, özellikle de çocuklar ve gençler üzerinde, diğerlerinden daha etkili olduğu gerçeğini ortaya koymuştur (Aziz 1974: 300). Bu açıdan bakıldığında bu araçların "kültürleme" sürecinde önemli bir rolü olduğu görülmektedir.

Kültürleme, bir kültürün kendini yinelemesi süreci olduğu kadar özellikle de çocuklarda, kendi geleceğini (kişiliğini, dünya görüşünü) hazırlama süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreçte etkin yer tutan görsel-işitsel araçların (öncelikle de televizyon programlarının) içeriği kültürün geleceğini yaratma, benimsetme ve ona uygun bir "dünya görüşü" oluşturma açısından değerlendirilebilir.

Bu araçlarda yer verilen, çocukların düş kurma, fantazyaya kaçma eğilimlerine yanıt veren bilim-kurgu film ve dizilerinin ayrı bir önemi vardır. Küçük yaşlarda, en yakın çevresindeki olay, olgu ve ilişkilerin açıklamasını arayan çocuğun ilgisi giderek içinde yaşadığı topluma, dünyaya, evrene ve yetişkin olarak yer alacağı geleceğe yönelir.

Geleneksel kültürlerde bu soruların yanıtı dinsel öğreti ve ahlâk çerçevesinde verilir. Çağdaş kültürlerde bu tür açıklamalar yetersiz kalmakta, bilim ise bu soruların yanıtını kitlelere ulaştıramamaktadır. Sinematografik bilim-kurgu sanki bilimin doğru ve geçerli sonuçlarından yararlanıyormuşcasına, çoğu kez çarpıtılmış bir biçimde de olsa, boşluğu doldurmaktadır. Eğlendiriyor görünürken belirli bir gelecek görüşünü işlemekte, bu geleceğe uygun yetişkin modelleri sunmaktadır. En ileri teknolojiyi üreten ya da kullananların güçlü olacağı gelecekte, bilim-kurgu filmlerinin ve dizilerinin işledikleri temalar (izlekler) ve ağırlık verdikleri öğeler, üretildikleri kültürün sosyo-politik durumları ile yakından ilişkili görünmektedir (Oskay 1982: 175).

Bilim-kurgunun üretildiği toplumlarda sinematografinin kültürlemedeki işlevi bu bağlam içinde önem ve öncelik kazanmaktadır. Oysa bu türün film ve dizilerini satın alan ülkelerde, özellikle de Batı'nın sanayi toplumları dışında kalmış ülkelerde, geleneksel kültürleme sürecine ters düşebilecek bir "kültürleşme" (acculturation) sorunundan söz edilebilir.

Bu tez çalışması bu sorunu, sinematografik bilim-kurgunun çocukların "gelecek" dünya görüşü üzerindeki etkilerini araştırmak için gerçekleştirilmiştir.

BÖLÜM 1 KONU, SORUN VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Dünya Görüşü Kavramının İşlevsel Tanımı, Toplumsal Boyutları

Canlılar içinde yalnız insan, varlığına ilişkin düşünceler üretir. Bu yeteneği (özelligi) hem birey, hem tür olarak kendisini yalnız hissetmesine yol açar.

Birey olarak insan doğumdan ölümüne, bilincinde olsun olmasın, yalnız bir varlıktır. Yalnızlığı, başkalarıyla birlikte olmasına ya da başkalarına karşın, "kendi yaşamını ve ölümünü" yaşamak durumunda oluşundan kaynaklanmaktadır. Yaşam sürecinde karşılaştığı ve çaresiz kaldığı "sınır durumlar"¹ ona yalnızlığını duyurur. Tür olarak yalnızlığını uçsuz bucaksız gözüken evrende ve üzerinde yaşadığı dünyada kendi benzerini bulamayışı doğurur. Bilmek, anlamak ister.

Bunlar onu ne, nasıl, niçin sorularını sormaya iter. Kendisini çevreleyen dış dünya, diğer canlılar ve insanlarla ilgili sorulara anlamlı, doyurucu açıklamalar arar. Bu açıklamalar insan ve birey olarak kendisine bir yer, bir yol ve bir hedef bulmak için gereklidir. En soyut düşüncelerinden, günlük yaşamdaki en sade davranışlarına kadar her alanda insana ışık tutan, yön ve hedef gösteren bu açıklamalar onun dünya görüşünü oluştururlar. İnsan

(1) Jaspers ölüme karşı çaresizlik, suçluluk duygusu, rastlantıların esiri olma, acı çekme gibi durumları varoluşun "sınır durumları" olarak tanımlar. Bunlar kaçılıp kurtulunamayan, değiştirilemeyen durumlardır (Jaspers 1971: 37).

yalnızlığını bu dünya görüşü aracılığı ile aşar, kendisini bir kümenin, bir toplumun ve genelde insan ailesinin bir üyesi olarak tanır; canlı ve cansız doğayı ve evreni genelde insanla, özelde birey olarak kendisi ile ilişkileri içinde kavrar, değerlendirir.

1.1.1. Kavrama İlişkin Değişik Tanımlar

İnsan varoluşunun ayrılmaz bir parçası olan dünya görüşü, insanın simgesel düşüncesinin¹ tarihi kadar eski olmakla birlikte, sözcük olarak yenidir. İki yüzyıllık bir geçmişi vardır. "Weltanschauung" (Dünya Görüşü) sözcüğü ilk olarak 18. yüzyılda, romantik Alman düşünürleri tarafından bir felsefe kavramı olarak ortaya atılmıştır. Bu düşünürlerden Schleirmarcher önceleri "Weltanschauung" u dinden kaynaklanan bir dünya tasarımı, daha sonra da "evren üzerindeki tasarımların tümü" (Bkz. Uygur 1963: 10) olarak tanımlamıştır.

Hegel'de "Weltanschauung", insanın değerlendirmelerini sınırlamakta, görüş olanaklarını belirlemektedir. Onun bu yaklaşımı daha sonra Marx tarafından "ideoloji" kavramı için kullanılmıştır (Bkz. Mardin 1976: 14). Marksist felsefe ise "Weltanschauung" felsefe karşılığındadır (Hançerlioğlu 1980: C7-188).

(1) Ernst Cassirer (1980: 35-46), duyguların algılanmasından kaynaklanan düşünce ile bunların ötesinde soyutlamalardan, önermelerden kaynaklanan simgesel düşünceyi ayırır. Birincisi belli ölçüde hayvanlarda da vardır. İkincisi ise, insanı diğer canlılardan ayıran temel özelliktir. Duyularla algılanan nesne ve olguların anlamının sorulması, araştırılması ancak simgesel düşünce ile olasıdır. Simgesel düşünce olmaksızın bir dünya görüşünden söz edilemez (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Şenel 1982: 99-105).

Daha sonraları, Alman filozofu Dilthey'in yapıtında "dünya üzerindeki tüm bir anlayış" (Uygur 1963: 10) olarak açıklanır, bu kullanım giderek yerleşir, yaygınlaşır.

Almanca'dan diğer dillere geçen ¹ "Weltanschauung" kavramı, dilimize yüzyılımızda girmiştir. Sözlük karşılığı "Evrenin ve yaşamın anlamını, ereğini, değerini, insan varlığını ve davranışlarını bütünüyle kavramaya çalışan genel düşünce, evrene toplu bir bakış" dır (TDK Türkçe Sözlük 1983: CI-342). Günlük konuşmalarda -belli bir konudaki dünya görüşü gibi- sınırlı, ancak dünya görüşü içinde yer alabilecek bir düşünce, kanı, tutum karşılığı olarak kullanılması yaygındır.

"Weltanschauung" (Dünya Görüşü) nün etimolojik kökeni "welt-dünya" sözcüğüne dayanır. Bu nedenle "dünya görüşü, adı üstünde, ilkin dünyayı, evreni konu alan, böylesine bir bütünü bir tasarım tablosunda kucaklayan, kucakladığını ileri süren bir görüştür" (Uygur 1963: 12).

Felsefe geleneğinde soyut bir kavram olarak yeralan "dünya" kavramı, gerçekte insanı çevreleyen insanlardan, canlı ve cansız doğadan, olgu ve olaylardan ayrı düşünülemez. İnsan için dünya, kendisi dışında kalan herşeydir. Aynı zamanda ve kendisini de içine alan, çepeçevre saran bir bütündür. Dünya görüşü ise, insanın bu somut çevresine ilişkin tasarımlarıyla ilgilidir.

Bu tasarımlar evrene, dünyaya ilişkin yorumları ve anlamlandırmaları içerir. Birey fizik ve toplumsal çevresine ilişkin kişisel görüşünü düzenlerken "bu çevreye durmadan kendi yorumlarını ve anlamlarını yükler; bu yorumlar ve

(1) Kavram, İngilizceye "world view", Fransızcaya "vision du monde" ve "conception du monde" olarak çevrilmiştir.

anlamlar (ise) belli bir kültüre özgüdür" (Bateson 1944'dan aktaran Kluckhohn ve Strodtbeck 1973: 2). Bireysel katkı ve zenginleştirmeler yadsınmamakla birlikte, dünya görüşü asıl olarak kültürel bir olgudur. Redfield'in (1953: 85) dediği gibi, "Bir toplumun evrene karakteristik bir bakış biçimidir". Dünya ve evren kültürün belirlediği bu bakış çerçevesinde algılanır. Çevreye ilişkin yorum ve anlamlarla oluşan bu bakış biçimi aynı zamanda toplumsal/kültürel pratik bir yaşam felsefesidir. Bu felsefe insanın bilişsel ve duygusal boyutlarının ikisinde de belirli bir birlik ya da uyum düşüncesi oluşturur (Kluckhohn 1951, Bkz. Kluckhohn ve Strodtbeck 1961: 2).

Kavram, kültürel antropolojide kültürün bir bütün olarak belirlenmesinde ve kültürlerin karşılaştırılmasında da kullanılır. Bu çerçevede kavram, "bir grup içinde bireyin ya da grubun onu çevreleyen ve içinde yer aldığı evren hakkında sahip olduğu düşünceler bütünü ile ilgilidir. Bu düşünceleri, kültürün dışından çok içinden bireylerin onlara bağladıkları bakış açısına göre, tanımlamaya çalışır" (Mendelson 1968: 576). Ancak, Redfield ve çevresindeki birkaç araştırmacı dışında, az kullanılmış yeterince geliştirilmemiş bir kavramdır.

Redfield, dünya görüşünün, olanlar kadar olması gerekenlere ilişkin kavramları; yaşantıları değerlendirme biçimi olarak düşünce örüntülerini, düşünce biçimlerini ve yaşamla ilgili en (geniş) tutumları karşılayacak biçimde kullanılabileceğini ve bir zaman boyutu, bir geçmiş ve gelecek düşüncesi olmadan, düşünülemediğini belirtir. Ancak Redfield (1953: 85-86, 94) dünya görüşünün asıl olarak "Ben" in eksenini oluşturduğu bir "sahne düzenlenişi"

olduğunu ve bu düzenlenişin "Ben" in bakış açısından yapıldığını söyler. Bu sahnede "Ben" in dışındaki diğer insanlar; insanlar arasındaki değişik ilişkiler, doğa ve görünmez varlıklar, güçler de yeralır.

Redfield (1952-1956 arasında yayımlanan) dört yapıtında¹ dünya görüşünü değişik biçimlerde tanımlamıştır (Mendelson 1968: 577). Başlangıçta, uzmanlaşmış bir düşünürün sistematik düşüncelerinden ya da kozmolojiden ayırdığı dünya görüşünü, belli bir toplumda "insanın kendisini çevresi ile ilişkileri içinde görme biçimi" olarak ele almıştır. Daha sonra kavram kozmolojinin yalın (gelişmemiş, işlenmemiş) bir biçimi olarak tanımlanmıştır. Bunu izleyen dönemde, kişinin topyekûn görüşünü inceleyen gözlemcinin etik (etic) yorumunu karşılamak için kullanılmıştır.

Sol Tax'a göre dünya görüşü, "gerçeğin zihinsel kavranışıdır". Kluckhohn, onu toplumsal değerlere bağımlı kabul eder. Geertz ise, "Belli bir kültürün, ahlâk ve değerleri ile birleşen, kavranabilir durumlar" olarak ele aldığı dünya görüşünün dini, toplumsal değerlere "bir nesnellik görüşünü" vermesi için desteklediğini belirtir. Çalışmalarında kavrama yer verenlerden Charles Leslie dünya görüşünü toplumun ekonomik, akrabalık, siyasal - dinsel kurum-

(1) "The Primitive World View", American Philosophical Society, Proceedings 96, 1952: 30-36

The Primitive World and Its Transformations, Ithaca, N.Y. Cornell University Press, 1953.

The Little Community: View Points for the Study of a Human Whole, University of Chicago Press, 1955.

Peasant Society and Culture: An Antropological Approach to Civilization, University of Chicago Press, 1956.

ları ve toplumsal değişme süreci ile ilişkilendirmeye çalışmıştır (Mendelson 1968: 578-579).

Güvenç, Japon Kültürü'nü incelerken dünya görüşünü "İnsanların kendi varlıkları, başkalarıyla aralarındaki ilişkiler, dünya ve hayat sorunları üzerindeki genel düşünceleri, değerlendirme, seçim eğilimleri ..." olarak tanımlar ve Japon insanının, dünya görüşünü, insanın doğasını, zaman yönelimi ve seçimlerini, "yapmak mı, olmak mı?" sorusunun yanıtını, insanlararası ilişkilerdeki yaygın biçimi araştırarak açıklar (1983 a: 317).

İzbul, kişinin dünya görüşünü ayrıntılı bir biçimde şöyle tanımlar:

Kültürleme sürecinin beşikten mezara kesintisiz etkisiyle oluşturulan ve yönlendirilen; kültürün istek ve beklentileri doğrultusunda kişilik geliştirmeyle sürüp giden; dolayısıyla kişinin kolay kolay vazgeçmek istemeyeceği, ya da istese bile vazgeçemeyeceği; bu yüzden farklı bakış açıları ve yaklaşımlar karşısında esnek düşünceli, hoşgörülü olmasını engelleyen; yansız bir araştırmacının, davranışlarındaki -başta sözlü anlatımları olmak üzere- etkilerini genellikle gözlemleyebileceği; fakat çoğu zaman, belki de kendisinin de farkında olmadığı; dolayısıyla, sorulmadıkça hakkında üstdil anlatımlarında yanıtlama ve açıklamalar bulunmadığı ve hatta bulunamayacağı; bir temel inanışlar, değerler, sayıltılar, ön yargılar sistemidir ([] : 11).

Bu tanım ve açıklamalardaki ortak ve ayrı özelliklerden hareketle dünya görüşünün işlevsel bir tanımını yapmak gerekmektedir. Dünya görüşünü belirleyen öğeleri ve boyutları birlikte açıkça ortaya koyan bir tanım ancak, kavramın gözlenebilir, ölçülebilir olmasını sağlayacak bir alan çalışmasının anahtarını oluşturacaktır.

1.1.2. Dünya Görüşü İle Kültürün İlişkisi

Dünya görüşü bireyde seçilebilen bir olgu olmakla birlikte özde kültürelidir. İnsan yalnız biyolojik (canlı) bir varlık değil, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal, başka deyişle, kültürel bir varlıktır. Bir küme içinde ve onun sayesinde vardır. Kendisinden önce yaşamış insanlardan ve çağdaşlarından soyutlanamaz. "Kültür bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat geleneği-görenek ve benzeri yetenek, beceri alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün (Tylor 1871'dan aktaran Güvenç 1984: 102)" olduğuna göre, birey belli bir kültürün (eşdeyişle uygarlığın) üyesidir. İnsan, kültürün hem yaratıcısı hem de ürünüdür.

Çevresine ilişkin yorumlamaları ve anlamlandırmaları bir iletişim sürecinde gerçekleşir. Bu iletişim yalın bir uyarı-tepki, refleks iletişimi olmayıp, bilinçli bir iletişimdir. Bu tür iletişim ancak, simgesel düşünme ve onunla karşılıklı etkileşim içinde gelişen dil ile birlikte varolabilir¹. Dil, insanı topluluk halinde yaşayan diğer toplumsal canlılardan ayıran en etkin kültürel araçtır, daha da doğrusu kültürün öncülüğüdür. İnsanoğlu dili yaratıp geliştirmesine koşut olarak çevreye bilinçli uyumlanmayı ve giderek onu kendisine uydurmayı başarmıştır.

Trubetzkoy, kültürle dil ilişkisini şöyle ortaya koyar:

(...) bütün toplumsal bilimlerde yalnızca biri, eşzamanlı (senkronik) açıklama ile ardzamanlı (diakronik) açıklamanın içiçe olduğu bir aşamaya ulaşmıştır. Çünkü birincisi, sistemlerin oluşumunu yeniden kurmaya ve onların bileşimini yapmaya olanak verir, ikincisi ise

(1) Vygotsky dil ile düşüncenin karşılıklı etkileşim sürecinde birlikte geliştiklerini ileri sürer (Bkz. Oskay 1982: 310).

(onların) iç mantıklarını açıkça ortaya koyar ve onları bir hedefe yönelten evrimi yakalar. Bu toplumsal bilim, fonolojik bir inceleme anlamında, dilbilimdir (aktaran Lévi-Strauss 1970: 52).

Düşünce dil ilişkisi üzerindeki tartışmaların henüz kesin bir sonuca bağlanmamış olmasına karşın - Langacker, Buyssens gibi kimi dilciler dilden bağımsız bir düşüncenin olabileceği görüşünü savunurlar. Ancak, düşüncenin dil ile birlikte gerçekleştirebileceği yolundaki yargı ağırlık kazanmaktadır. Örneğin, Martinet örgütlenmiş bir düşüncenin dille birlikte ortaya çıkabileceğini belirtir (Bkz. Aksan 1979: 53-54).

Sapir, "Her insanın zihninde, kendi dilinin yapısının yerleşik olduğunu (aktaran Aksan 1979: 71)" belirtir. Buna bağlı olarak insan, çevresindeki şeyleri dilinde varolan kavram ve kalıplarla algılar ve anlar. Dil ile düşünce arasında bir neden-sonuç ilişkisini ve bu ilişkinin neden-sel yönünü belirlemek bu çalışmanın sınırlarını aşar. Burada önemli olan, kültür ile dünya görüşü arasında dil aracılığı ile ilişki kurmaktır. Belli bir tarihsel dönemin "zihniyetinin" yazınında çözümlenebilmesi, birincisinin "öbürünün dili ve anlatımı ile kendini açıklayışı ..." olarak tanımlanması (Ülgener 1981: 17) bu ilişkiyi ortaya koyar. Dilin yapısı -gramer ve kavram dağarcığı- düşünce ve davranışları kesin bir biçimde belirlemese de, belirli seçim ve eğilimleri yönlendirir (İzbul[] : 5).

Kültürün maddi donanımları kadar, manevi donanımlarını da birey dil aracılığı ile öğrenir. Dil bu donanımları belli bir düşünce biçimini yansıtan deyişlerle aktarır. Bu bağlamda kültür, diline yansıyan düşünce biçimi yoluyla, üyesi olan bireyin soru ve yanıtlarını bir dünya görüşünde

örgütler. Humboldt'a göre, diller arasındaki temel ayırım da dünya görüşlerinin ayrımıdır (aktaran Cassirer 1980: 117).

Dünya görüşü ile dil arasındaki ilişkinin ancak, dünya görüşünün gözlemlenebilir davranışlara dayanılarak tanımlanması ile kurulabileceği görüşü (Bright 1968: 22) benimsenerek dil olgusuna yaklaşıldığında, bu ilişkiyi kanıtlayıcı pek çok örnek bulunabilir. "İnsan insanın kur-
dudur"; "Akrep etmez akrabanın akrabaya ettiğini"; "Besle kargayı oysun gözünü", insanın doğası ve insan ilişkileri boyutlarında belli bir dünya görüşünün Türkçe'de yaşayan örneklerinden birkaçıdır.

Kültür, "bir toplumun yaşama, türünü sürdürme, örgütlerini düzenleme, öğrenilmiş davranış biçimlerini, bilgi, inançlar ve insani birliklerde oluşan tüm etkinliklerini karşılamak ve gereksinimleri yerine getirmek için geliştirdiği bir yaşam biçimi" (Meadows ve ötekiler 1962 aktaran Güvenç 1976 a: 203) olduğundan, belli bir zaman kesitinde varolan insan toplulukları kadar çeşitli ve değişik kültürler olduğu gibi, belli bir insan topluluğunun kültürü de zaman sürecinde az-çok değişir. Buna bağlı olarak dünya görüşünün de eşzamanlı ve ardzamanlı çeşitliliği vardır. Başka deyişle, insanoğlunun çevresiyle etkileşim biçimi -kültürü- değiştikçe, sorulan temel sorular büyük ölçüde aynı kalmakla birlikte yanıtlar ve yorumlar değişmektedir.

Her birinin özgül yapıları yadsınmamakla birlikte dünya görüşleri, kültürlerin genel ve yalınlaştırıcı sınıflandırılmasına koşut biçimde sınıflandırılabilir. Bu bağlamda, temel üretim etkinlikleri açısından, "ilkel" avcı toplayıcı; "geleneksel" tarımcı; "çağdaş" sanayi teknolo-

jisine dayalı, kültürler ve onların dünya görüşleri ayrımı yapılır. Bunlar aynı zaman diliminde yanyana yer aldıkları gibi, kültürel evrim sürecinin Batı uygarlığında gözlemlendiği gibi, ardarda gelen aşamalarını da oluştururlar.

Nitekim, Batı düşünce tarihi kültürel bir değişim sürecinde ortaya çıkan çeşitli dünya görüşlerinin tarihidir. İlkel gerçeklikten başlayarak; akıl-mantık; bilim; görecelik aşamalarından geçip, bütünlük açıklamalarına ulaşan dünya görüşlerinin tarihidir (Güvenç 1984 b: 2).

Kültür cinsiyete, yaş gruplarına, sınıfsal konuma, mesleklere yerleşim yerlerine vb. göre belirlenen çeşitli alt-kültürlerden oluşur. Alt-kültürlerin dünya görüşlerinin de çeşitlilik ve ayrımlar göstermesi doğaldır. Ancak kültürün, alt-kültürlerinin bir bileşimi olarak, bir bütünlük göstermesi gibi (Güvenç 1984: 115) alt-kültürlerin dünya görüşleri de kültüre özgü temel bir dünya görüşünde bütünleşirler. Bununla birlikte, bireyin dünya görüşünü ait olduğu ve düzenli etkileşimde bulunduğu toplumsal çevrelerin alt kültürlerinden edindiğini vurgulamak gerekir. Belli bir ortak kültürü paylaşan bireylerin dünya görüşlerinde gözlenen ayrımlar bundan kaynaklanır.

Her kültürde egemen bir düşünüş biçimi vardır. Bu düşünüş biçimi insanın "gerçeği" kavrayışını, açıklayışını -bilgisini- ve bundan hareketle kendi yaşamını düzenleyişini belirler. Büyüsel düşünüş, dinsel düşünüş ve bilimsel düşünüş biçimleri birbirinden değişik kültür yapılarında ortaya çıkarlar (Şenel 1982: 99, 249). Söylence (mitos), din, bilim, dünyaya yaklaşma yöntemi olarak, bu düşünüş biçimlerinin, değişik dünya görüşlerinin, yansıdığı kaynaklardır. Bu kaynakların her biri belli bir dünya görüşünü yansıttığı

gibi, ona dayanak sağlar, besler, pekiştirir. Bir ileti (mesaj) olarak da kuşaktan kuşağa aktarılırken dünya görüşünün (kültürün) sürekliliğini sağlama işlevine aracı olurlar.

Kuşkusuz günlük yaşamın tüm alanlarına ilişkin verilerin hepsi bu kaynaklarda bulunmaz. Malinowski, yerlilerin sonuçlarından emin oldukları, özel çabayı gerektirmeyen eylemlerde büyüye başvurmadıklarını, günlük yaşamın kolaylıkla karşılanan gereksinimlerine ilişkin söylencelerinin bulunmadığını söyler (Cassirer 1980: 22). Ancak söylence, din, bilim, belli bir dünya görüşünü yansıtan ve besleyen kaynaklar olarak belli bir bakış açısının oluşup sürdürülmesinde etkilidirler. Kaynak olarak egemen oldukları kültürlerde, insanların belli bir dünya görüşünde bütünleşip, dayanışmalarını sağlarlar. Günlük yaşamda uygulanan tabular, yasaklar, kurallar -"ilkel" kültürde totem'in simgelediği nesneye ilişkin tabular gibi- dayanaklarını söylence; din ve bilimde bulurlar.

Avcı-toplayıcı kültürü yaratan insanın dünyası benzetmeci, çağrışımçı, düşü büyüsel düşüncenin ürünü söylenceler (mitos) dünyasıdır. Söylenceleri, algıladığı kozmolojik, coğrafi, ekonomik, toplumsal zıtlık ve ilişkileri umutsuzca çözme çabalarını yansıtır (Lévi-Strauss 1973: 205). Doğa karşısında edilgin durumda bulunan insanlar nesnelerin, olguların, olayların ardında büyüsel güçlerin varlığını kabul ederler. Dünya bu güçlerle açıklanan, "ilkel" insanların yaşama biçimine koştur olarak, rastlantıların egemen olduğu bir -kaos- (karmaşa) düzensizliktir. Avcılıkta gelişme sağlanarak, edilginliğin bir ölçüde aşıldığı oranda, söylencelerde büyüsel güçlerin totem'lerde cisimleştiği,

totem'lerden ata kültüne geçildiği, hayvanların insan benzeri güçlere yer verildiği gözlemlenir (Şenel 1982: 99-119).

İnsan kültürünün evrimi içinde söylencenin sona erdiği veya dinin başladığı bir nokta belirleyemeyiz. Din tüm tarihsel gelişimi içinde söylencebilimsel öğelerde kaynaşmış ve çözülmez biçimde birleşmiş olarak kalır. Öte yandan söylence, en yalın en gelişmemiş biçimlerde bile bir anlamda daha yüksek ve daha sonrakı dinsel ülküleri öngören bazı örgeler içerir. Söylence olanaklı bir dindir (Cassirer 1980: 88).

Bu olanak, tarım kültüründe gerçekleşir. Tarımcı insanın dünyası, üretim yaparak doğanın egemenliğinden kurtulmaya başlamasına koşut olarak değişir, üretim etkinliklerinde bulunurken, doğadaki düzenliliği gözlemler, dünyayı düzenlilik içinde algılamaya başlar. Canlılar dünyasında yaşam ve ölüm artık rastlantıların değil, belli bir düzenin (işleyişin) ürünüdür. Üretici insan bu düzenin ancak bir bölümünü denetleyebilmektedir. Buna bağlı olarak düzeni sağlayan güçlerin (gücün) varlığı düşüncesi gelişir. "İlkel" kültürde büyüsel güçleri etkilemeye çalışan insan, tarım kültüründe düzeni elinde tutan güçlerden yardım dilenir, onlara tapmaya başlar. Böylece, dinsel düşünme aşamasına ulaşır (Şenel 1982: 222).

Bu değişmeler, söylencelere yansır. Toplumsal örgütlenme kent devleti düzeyine ulaşınca söylenceler de söylencebilimlerde (mitoloji) bütünleşirler. Örneğin, eski Hint, Yunan, Roma söylencebilimleri tanrılaşmış doğa güçlerinin, tanrı, yarı-tanrı insanların yer aldığı sistemleştirilmiş söylenceler bütünüdür. Murray'a göre bir söylenceler dizgesi olan Homeros'un dininde "dünya dış yönetimi olmayan, mana yılanlarının, boğaların, yıldırımların ve

canavarların akınına uğramış bir yer olarak değil de, bir kişisel ve us sahibi yöneticiler kurulunca yönetilen bir yer olarak tasarımlanmıştır. Bu yöneticiler dış görünüşleri ve ruhları insana benzeyen ancak konuşulamayacak kadar üstün, akıllı ve cömert babalardır" (aktaran Cassirer 1980: 91). Üretimin artışına koşut olarak, toplumların güçlü bir merkezi otoriteye dayalı krallıklar, imparatorluklar biçiminde örgütlenme çabaları, ekonomik ve toplumsal sorunlara yeni çözümlerin aranışı ile, çok tanrılı dinler yerlerini tek tanrılı dinlere bırakırlar (Şenel 1982: 263). Böylece, dinsel düşünüş dogmatik, tümdengelimci açıklama ve yorumlara dayanan, toplumsal işbölümü ile hiyerarşinin yansıdığı bir dünya görüşünde anlatımını bulur.

Dinsel öğretilerle biçimlenen katı geosantrik, homosantrik, din ve mezhep birliğine dayalı etnosantrik dünya görüşü, üretimdeki çeşitlenme ve birikimle birlikte, keşiflerin, icatların artması sonucu sarsılmıştır (Güvenç 1984: 3-25). Tartışmasız olarak kabul edilen bazı "gerçekler" yeniden başka bir biçimde, neden-sonuç ilişkileri içinde, çözümleyici ve bileşimci yöntemle tümevarım yoluyla bağlı oldukları genel yasaları bulunmak amacıyla araştırılmaya başlanmıştır.

Doğayı büyük ölçüde denetleyen ya da denetlediğine inanan¹ sanayi kültürü insanında etkin düşünüş biçimi bilimseldir. Bilim ve teknoloji tüm kapıları açacak anahtar

(1) Sanayi kültüründe doğa ile ilişkiler büyük ölçüde dolaylı yoldan kurulur. İnsanlar makina teknolojisini uygulayabilmelerinin ve buna dayanan yaşam biçimini sürdürebilmelerinin Doğa'da varolan hammadde ve enerji kaynaklarına sıkı sıkıya bağlı olduğunu, ancak çevre kirlenmesinin büyük sorunlara yol açtığı ya da 1973 dünya petrol krizi gibi belli bunalımlarda bilincine varmaktadırlar (Güvenç 1984: 209).

olur. Bilimsel düşünüş ve bilgi kavranabilir, düzenlenebilir, düzeltilerilir ilişki ve olayları kapsayan laik ve hümanist bir dünya görüşü yaratır.

1.1.3. Dünya Görüşünü Oluşturan Öğeler

Kısacası, buraya kadar kültür, fizik ve toplumsal çevreye uyum sürecinde belirlenen bir yaşam tarzı; dünya görüşü bu yaşam tarzından kaynaklanan ve onun değişimine koşut olarak yeniden belirlenen bir düşünüş biçiminin ürünü, bireye dili aracılığı ile aktarılıp, benimsetilen bir yaşam felsefesi olarak anlatıldı. Tüm insanlar için geçerli tek bir dünya görüşünden söz edilmeyeceği, dünya görüşlerinin kültürel ayırım ve değişimlere göre ayrımlandığı ve değiştiği açıktır. Ancak, bütün dünya görüşleri "... dünyanın çok çeşitli görünümelerini, bu görünümelerin hepsine birden hakkını veren zengin sonuçlu tek bir bakışta derleyip, toparlamaya çalışan niteliktedir. Her dünya görüşü çok içerikli ama birliği olan bir yapıda kendini açığa vurur" (Uygur 1963: 25). Bu noktada, karşılıklı etkileşim içinde bu yapıyı oluşturan öğeleri irdeleme sorunu ortaya çıkar.

1.1.3.1. Bilgiler

Dünya görüşünün, dünyaya ilişkin "düşünceler bütünü"; "tasarım tablosu"; "zihinsel kavrayış"; "Ben' e göre sahne düzenlenişi"; "inançlar, sayıltılar, değerler, önyargılar sistemi"; "varolan durumların kavranışı"; biçimlerinde tanımlanması ortak bir anlayışı açığa çıkarır: Onun düşünsel düzlemde örgütlenen bir bütün olduğu. O halde dünya görüşü düşüncelerin sistematik bir bileşimidir. Düşüncelerin somut içeriği tasarımlardır. Tasarımlar ise bilgilere, insan ile çevre arasındaki etkileşimin ürününe dayanırlar. Diğer bir deyişle, duyusal algılama ile başlayan ve düşünme sürecinde

biçimlenen bilgiler dünya görüşünün temelini oluşturur. Dünyaya ilişkin bilgiler olmadan bir dünya görüşünden söz edilemez; daha doğrusu insanın dünya görüşü bilgileri ile sınırlıdır.

"Bilimsel açıdan" geçerli ya da geçersiz tüm soruların, güvenilir ya da güvenilmez yanıtları, dünya görüşünün bilgi temelini oluştururlar. Bu bilgilerin, çürütülünceye ya da işlevini yitirinceye kadar doğruluğuna inanılır. Burada bilgi, bilişsel, duygusal ve yönlendirici boyutlarını kapsayan, en genel anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda kavram, yaşamı sürdürme ve düzenlemede görece etkisi olan genel bilgileri olduğu kadar, doğrudan yaşam pratiğine ilişkin kural ve tekniklerin bilgilerini de içerir. Gerçekte bu yapay bir ayrımdır. Çünkü, her iki türde bilgiler birbirlerinden çıkarılır ve birbirlerini tamamlarlar.

Bilgiler deneylerden, yaşantılardan kaynaklanır. Bilginin kaynağını sistematik biçimde araştıran düşünürlerin çoğu da, ister Condillac gibi yalnızca dış deneyden sözetsinler, ister Locke gibi dış deney, iç deney ya da Hume gibi izlenimler, düşünceler ayrımı yapsınlar, bilgiyi deneyime dayandırır (Gökberk 1979: 63, 64-66). Ancak, bilginin başlangıcı olan deney, diğer bir deyişle duyuşsal algı olmakla birlikte ürün olarak ortaya çıkışı düşünce sürecinde gerçekleşir. Bu süreçte önce, tanıma, kavrama ile "ne?" nin yanıtı, sonra, ilişkilerin açıklanmasıyla "nasıl?" ve "neden?" in yanıtı verilir. Ayrıca, tek tek tüm bilgiler doğrudan deneyin sonucu değildir. Önemli bir bölümü Russell'in (1980: 71) dediği gibi, başka bilgilerden çıkarımla elde edilen "türetilmiş" bilgilerdir. Böyle olmasaydı, insanoğlunun duyuşlarının verilerini aşabilmesi olanaksız olurdu.

İnsanlar bilgilerini, bir toplum içinde yaşayarak ve daha önemlisi, çoğunu hazır bir biçimde edinirler. Bilgilerin biriktirilmesi ve aktarılması kültürün varlık koşullarından birisidir. Belli bir zaman kesitinde bir toplumda varolan bilgilerin tümü saklanan, biriken bilgiler ile yenilerinin birleşimleridir. Bunu en iyi dil yansıtır. Whorf'un görüşüyle söylenirse, "Her toplum kendi düzeninin koşullarına göre gerekli sözcükleri yapar ve kullanır" (aktaran Aksan 1979: 71). Bu dilin eşzamanlı açıklamasından, örneğin neolitik (tarım) devrimi öncesi bir göçebe kültür için, yararlanıldığında açıkça ortaya çıkar. Orhun yazıtlarında varolan 1388 ayrı sözcüğün yalnızca ikisi tarım ürünleri ile ilgili olup, çoğunluğu av ve savaş araçlarına aittir. Tarımsal üretimle ilgili tek bir sözcük yoktur (Altıngün 1973: 85). Dilde varolan sözcükler, kavramlar bilginin nesnesi ile ilgili birikimlerin bileşimidir, diğer bir deyişle, toplumsal deney ve yaşantıların yüklediği anlamları içerir. Orman bölgesinde yaşayan bir toplumda "ağaç" sözcükleri, çöl kültüründeki "ağaç" sözcüğünden başka anlamlar taşır.

Bilgilerin değişmesi genellikle insanoğlunun fizik çevresi ile ilişkilerinin değişmesi ve/veya coğrafyasını genişletmesi sonucu gerçekleşir. Buna koşut olarak, toplumsal çevre de değişir, yeni olgu, olay ve ilişkiler ortaya çıkar. Bütün bunlar yeni açıklamaları -bilgileri- gerektirir ve getirir. Örneğin, buhar enerjisinin kullanımının yolaştığı sanayi devrimi önce Batı toplumlarında, daha sonra da yayıldığı diğer toplumlarda, insanı yepyeni bir toplumsal yaşamının bilgisiyile karşıkarşıya bırakmıştır. Ortaya çıkan olayları, ilişkileri, sorunları anlama ve düzenleme isteği ise, insan ve toplumla ilgili yeni bilgilerin kaynağı bilim dallarının kurulmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Bu bilim

dalları, Batı insanının genişleyen coğrafyası sonucu değişik ırk ve kültürleri tanınması ve jeoloji, biyoloji gibi doğa bilimlerinde kaydettiği gelişmeler sonucu eski bilgi ve inançlarını sarsan bilgilerin birikimine dayanır.

Kuşkusuz, bilginin gelişme yönü yalnızca bu değildir. Toplumsal çevrede ortaya çıkan yeni oluşumlar, ilişkiler de fizik çevre ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesine ve yeni bilgilere yolaçar: Dünya egemenliği kavgasının uzantısı olarak uzaya egemen olma yarışının başlaması ve zaman ve mekânın bilinen boyutlarının aşılmasını sağlayan bilgilere ulaşılması gibi.

Gerçekte bu iki süreç, bir zincirin halkaları gibi, birbirine bağlıdır. Çünkü, insanın fizik ve toplumsal çevresi birbirinden yalıtılamaz ve bilgi bunların karşılıklı etkileşimlerinin sonucu olan bir sürekliliktir.

Ayrıca, bilginin değişme biçimi bununla da sınırlı değildir. Bireyler gibi kültürler de, birçok bilgiyi hazır biçimde başka kültürlerden edinirler. Çünkü, bilgiler kültürler arasındaki etkileşimlerin sıklığı, yoğunluğu ölçüsünde yayılırlar ve girdikleri kültürün bilgi hazinesine katılırlar. Bu olgu özellikle çağımızda, kültürler arasında artan ilişkilerin ve dünyayı bir yumak gibi saran kitle haberleşmesinin sonucu olarak çok belirginleşmiştir. Bilgilerin akışı kuramsal olarak iki yönlüdür. Ancak, gerçekte, -günümüzde, kitle haberleşme kaynaklarını da büyük ölçüde denetleyen- baskın kültürden (merkezden) çevreye doğru olmaktadır.

1.1.3.2. Değerler

Jaspers'e göre dünya görüşü yalnızca "düpedüz bir bilme olmayıp, değerlemelerde, yaşamayı biçimlemede, kader-

de, değerlerin yaşanan sıra düzeninde kendini açığa vurur" (aktaran Uygur 1963: 13). Gerçekten, insanlar yalnız bilmekle yetinmezler. Bilgilerin tümü bir değerlendirme süzgecinden geçer. Nesnelerin, olguların, olayların ve ilişkilerin bilgisi iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış, erdemli ya da erdemsiz vb. gibi nitelikler yüklendiğinde ve insan-oğlu bunlardan hareketle olması gerekenler ya da yapması ve yapılması gerekenler yönünde yargılara vardığında, değerler ortaya çıkar.

Öte yandan, bilginin toplumsal/kültürel bir olgu ve dil aracılığı ile aktarılıp, geliştirildiğine ve toplumun kültürünü yansıtan bir dizge olduğuna değinilmişti. Kültürün geçmişinden, bugününden kaynaklanan ve gelecekteki beklentilerini anlatan değerler dile yansır. Dil ile aktarılan bilgilerin çoğu daha aktarma sırasında kültürün yüklediği anlam ve değerleri de birlikte taşırlar. Her kültürün dilinde sözcüklerin, önermelerin, çoğu simgesel bir anlam yüklenir, bir değeri çağırıştırır (Mardin 1976: 61).

Değerler bireysel yaratılar değildir. Bireyin içinde yer aldığı kültürün ürünüdür. Her ne kadar bireysel yaşantılardan kişisel değerler yaratılabilirse de bireyin algılarının ve düşünce kalıplarının da kültürce belirlendiği gözönüne alındığında, özde bunların da kültürel oldukları anlaşılır. Toplumsal tasarımlar, değerler sistemi biçiminde ortaya çıktıklarında bireylere fizik ve toplumsal çevreleri içinde kendilerini belirlemek olanağını verirler ve aynı topluluğun üyeleri arasında "... birbirleriyle iletişimde bulunmaya ve evrenlerini tanımlamak ve değiştirmek için aynı hareket noktalarını paylaşmaya yarayan bir kod" (Thomas ve Alaphilippe 1983: 33) işlevini görürler.

Her kültür üyelerine davranış ölçütleri olarak sunduğu değerler sistemi ile bireysel ve toplumsal yaşam için hedefler gösterir. Bu hedefler gerçekte kültürün özgül sürekliliğini sürdürmesi için gereklidir ve tek tek durumlardan bağımsız genel ilkelerdir. Ancak, toplumsal yaşayışın gereklerinin ve zorunluluklarının bir sonucu olan değerler bireysel gereksinmelerin, isteklerin, amaçların da belirleyicisidir.

İnsanların, varlıklarını koruma yönünde, birliklerini sürdürebilmek için, ortak yaşam deneylerinden hareketle yarattıkları değerler, bilgilerin de değişmesini gecikmeli de olsa izlerler. Başka bir deyişle, kültürün sürekliliğini sağlama yönünde duran, değişmelere direnen değerler, somut yaşam koşullarındaki gelişmelere koşut olarak zaman içinde değişirler.

Bu değişme sürecinde birbirine zıt değerlerin birlikte bulundukları, özellikle hızlı toplumsal/kültürel değişim dönemlerinde ya da kültürün bir başka kültürün yoğun etkisinde kaldığı durumlarda bunun keskin çelişkilere yolaştığı görülmür. Temel değerlerde ciddi çelişkiler olduğunda, ya yenilerin eskileri ortadan kaldırması ya da değerlerde öncelik sırasının yeniden belirlenmesi biçiminde bir uyuma olgusuyla karşılaşılır (Allport 1959, Bkz. Williams Jr. 1968: 286).

Örneğin, hızla sanayileşme sürecine giren tarım kültüründe geleneksel yaşama ilişkin değerlerin yanında yeni yaşam koşullarının zorunlu kıldığı değerler ortaya çıkar. Tarım kültürünün insan ilişkilerinde bir değer olarak hedef gösterdiği geniş aile dayanışmasının ve birliğinin korunması tarımda sanayileşme ile birlikte çekirdek aile içinde dayanışma ve birliğin korunmasına dönüşür. Ancak, kırdan kente göç edenlerin geniş ailenin köyde kalan bireyleri ile organik bağlarını uzun süre sürdürmelerinde (Ozankaya 1982: 283)

görüldüğü gibi varlığını korur. İnsanoğlunun bakış açısının ve yargılarının değişmesi belirli bir zaman ister ve yeni bir yaşam felsefesinin oluşumuna yolaçar. Günümüzde ülkemizde üzerinde tartışılan "arabesk" kültür kırla kent değerleri arasında sıkışmış, bunalmış kır kökenli insanların yarattıkları değerlerin yer aldığı bir dünya görüşünün adıdır.

Özetle, bir yaşam felsefesi olarak dünya görüşü, "olanlar (bilgiler) kadar olması gerekenlere (değerler) ilişkin kavramları" (Redfield 1953: 86) da içerir.

1.1.3.3. Tutumlar

Bilgilerin ve değerlerin temelde kültürel oldukları ve dünyaya ilişkin bir açıklama ve anlam çerçevesi sunarak, insanı yönlendirdikleri yukarıda belirtilmişti. Ancak, insan edilgen bir alıcı değildir yalnızca. Bu kültürel verilere, birey olarak kişisel tavrını -tutumlarını- ekler.

İnsan kültürünün tanımladığı bir dünyada yaşamakla birlikte, birey olarak ayrı bir varlığa ve özel bir yaşama sahiptir. Varlığının bir yönü bio-psikolojik, bir yönü kültürelidir. Bu iki yönünün kesiştiği yerde insan psiko-sosyal bir varlıktır ve bio-psikolojik varlık alanında bulunan ihtiyaçları ve güdülleri ile kültürel varlık alanında bulunan bilgi ve değerler arasında, birincileri ikincilere göre düzenlediği noktada, tutumları ortaya çıkar. Diğer bir deyişle, tutumlar, ihtiyaçlardan bilgi ve değerlere ve davranışlara uzanan bir zincirde, bireyin psiko-sosyolojik düzeyde geliştirdiği tavırlardır.

Tutumlar bireyin özel yaşamı ile ilgilidir. Çünkü, insan dünyayı yalnızca aktarılan bilgi ve değerlerle değil, yaşantılarından kaynaklanan gözlemleriyle de kavrar ve değer-

lendirir. Örneğin, ilk çocukluk çağında, anne-çocuk ilişkisi çerçevesinde kendisine aktarılan "annelerin söyledikleri doğrudur" bilgisi ve "çocuklar annelerinin sözünü dinlemeli" değeri yanında annesiyle ilişkilerinden bu konuda olumlu-olumsuz bir tutum edinir. Bireyin tutumları her zaman yaşadığı toplumda geçerli genel bilgi ve değerlerle tutarlı değildir. Birey bunlara rağmen, "kendince" bir yargı geliştirebilir.

Özetle, birey olarak insan, çevresinde yer alan tüm kişi, olgu, olay ve durumlarla -onların varlığını bilse bile- aynı biçimde ve ölçüde ilgili değildir. Bunlardan bazıları özellikle ilgi alanı içindedirler, onun için özel bir anlam taşırlar, duygusal tepkilerine yol açarlar. Birey bunlara ilişkin tutumlar geliştirir. Tutumlar, bireyin kendi yaşamını düzenlerken etkili olan, belli bir kişi, grup, olgu, olay ya da durumla ilgili önyargılarıdır. Bunlar daha sonra göstereceği tepkilere bir zemin hazırlar. Çünkü "tutum, kişinin geçmiş yaşantılarından kazandığı, akli ve asabi (neural) öyle bir hazırlık halidir ki, kişinin herşeye ve duruma ilişkin olarak göstereceği tepkileri etkiler ve yönlendirir" (Allport 1935'dan aktaran Güvenç 1976 b: 27). Bu bağlamda, tutumların bireyin özel ilgi alanı dışında kalan şeylere ilişkin tavırlarını da etkiledikleri ve bu nedenle de dünya görüşünü oluşturan öğelerden birisi olduğu açıktır.

Erken yaşlarda edinilen tutumların oluşumu kuşkusuz bireyin kendisi ile sınırlı değildir. Birey tutumlarını büyük ölçüde çevresindeki referans (ilgi) gruplarına göre düzenler. Bireyin aile, arkadaşlık, işyeri vb. gibi birçok referans (ilgi) grupları vardır ve belli bir durumda bu gruplardan hangisi birey üzerinde daha etkili ise, onun ölçütleri tutumunu belirlemede etken olur (Thomas ve Alaphilippe 1983: 58-59). Görüldüğü gibi, tutumlar bireye özgü olmakla birlikte çevre-

den bağımsız gelişemezler ve belli grup ya da alt-kültürün içinde yer alanların tutumları da genellikle ortak özellikler gösterir.

Bireyin tutumları içinde bazıları merkezileşerek, yani diğerlerini de etkileri altına alarak, dünya görüşüne yön verici güce ulaşırlar (Kâğıtçıbaşı 1979: 91). Bazı tutumlar ise kalıplaşmış tutumlardır. Bunlar bireyin az bilgi sahibi olduğu kişi (ler), olgu, olay ve durumlarla ilgili sınırlı bilgilerinin özeti gibidirler. Kalıplaşmış tutumlar küçük yaşlarda edinilen, kulaktan dolma bilgilerle beslenen ve gerçek bilgi eksikliğini kapatarak kişiye gerçeği tanımlama olanağı sağlayan, çoğu kez duygusal nitelikte tutumlardır. Bütün bunların sonucu, oldukça durağandır ve kolayca değişmezler (Kâğıtçıbaşı 1979: 113).

Tutumlar kişinin yeni yaşantılarını etkileyecek birikimli tortular (residue) oluşturmaları nedeniyle süreklidirler, ancak aynı zamanda da "... yeni ve gelecekteki yaşantıların yeni birikim veya tortulara yolaşması açısından geçici (yani değişken) dirler" (Güvenç 1976 b: 26). Ancak yerleşmiş ve kalıplaşmış tutumların değişmesi görece daha zordur.

Tutumlar, otoriteye itaat; çoğunluğa uyum anlamında konformizm; toplumsal normların değişmesi ya da ikna ile değişirler (Thomas ve Alaphilippe 1983: 65-78).

Tutum değiştirmeyi sağlamak için ikna etmeye yönelik bir iletişimde, bireyin bir kanıtı benimsemesi bilgi eksikliğine koşuttur. Birey çevresinde bilgi sahibi olmadığı bir durumla, olayla karşılaştığında, uygun bir bilişsel araçtan yoksunsa ve bu konuda kendisine etki yapılmaya çalışılıyorsa etki kaynağınca verilen bilgi tutumunu belirlemede etken olur (Thomas ve Alaphilippe 1983: 84-85).

1.1.4. Dünya Görüşünün Temel (Ölçüm) Boyutları

Dünya görüşü buraya kadar onu oluşturan ögeler açısından, diğer bir deyişle, bir sistem (bütün) olarak incelendi ve bu sistemin bilgiler, değerler ve tutumlardan oluştuğu belirtildi. Burada kavramın boyutları araştırılacaktır.

İnsanoğlunun yaşamını kavrayabilmek ve yönlendirebilmek için sorabileceği sorular sonsuz değildir. Bunlar kişinin kendisini, fizik ve toplumsal çevresini anlamaya yönelik sorulardır, öyle ise belli konularda odaklaşırlar. Florence R.Kluckhohn ve Fred L. Strodbeck (1973: 11) değer yönelimlerinin sınıflandırmasını yaparken bütün insan topluluklarına ortak beş temel sorunu, soru biçiminde ortaya koyarlar:

- 1) İnsan doğasının yaradılıştan gelen özelliği nedir?
- 2) İnsanın doğa (ve doğaüstü) ile ilişkisi nedir?
- 3) İnsan yaşamının zamansal odağı nedir?
- 4) İnsan etkinliklerinin niteliği nedir?
- 5) İnsanın diğer insanlarla ilişkilerinin niteliği nedir?

Redfield de (1953) -daha önce kavrama ilişkin değişik tanımlar verilirken belirtildiği gibi, dünya görüşünde "Ben" e göre diğer insanların, canlı ve cansız doğanın ve doğaüstü güçlerin yer aldığını, bir zaman boyutunun da olduğunu ileri sürer. Ayrıca, "Ben" in insanlar ve insan olmayanlar ayrımı yapmasından kaynaklanan bir insanın doğası kavramını da içerdiğini varsayar.

Redfield'in bu tanımının yukarıda belirtilen sorularla kesişen noktaları gözönüne alındığında dünya görüşünün boyutlarının Kluckhohn ve Strodbeck'in sınıflandırma-

sına uygun biçimde belirlenebileceği açıktır:

- 1) İnsanın doğası;
- 2) İnsan-doğa ve doğaüstü ilişkiler;
- 3) İnsan-zaman ilişkisi;
- 4) İnsan için yaşamda temel amaç;
- 5) İnsan-insan ilişkileri.

Nitekim, Güvenç (1983 a) "Japon Kültürü" nün dünya görüşünü bu boyutlarda incelemiştir.

İnsanoğlu dünyasını algılar ve anlamlandırırken bu temel boyutlardaki soruların yanıtlarını içinde bulunduğu kültür çerçevesinde üretir ve öğrenir. Dünya görüşü sorduğu sorular açısından evrensel, yanıtlar açısından kültüre özgüdür. Ancak, bu soruların yanıtları da sonsuz sayıda seçenekler oluşturmazlar. Çünkü, insanların karşı karşıya olduğu "... tüm sorunların çeşitli çözüm yolları olmasına karşın, bu (çeşitlilik), sınırsız ya da rastlantısal değil, ancak olanaklı çözümler dizisi içinde varolan bir çeşitliliktir (Kluckhohn ve Strodtbeck 1973: 10)". Bu durumda dünya görüşünün her boyutu için geliştirilen yanıtlar da belirli eğilimlere göre sınıflandırılabilir¹.

1.1.4.1. İnsanın Doğası

İnsanoğlunun kendisi ile -insanla- ilgili soruları insanın doğasını tanımlamaya, anlamaya yöneliktir. Bu soruların bir bölümü kısaca "insan nedir?" sorusunu dile getirirler ve bir tür olarak insanı çevresindeki diğer canlılardan ve cansızlardan ayırdedici eksiklik ve fazlalıkların gözlenmesinden kaynaklanırlar.

(1) Bu çalışmada, Kluckhohn ve Strodtbeck'in yukarıda belirtilen yapıtlarında (1973: 10-20) değer yönelimleri için önerdikleri yanıt sınıflandırması benimsenmiştir.

Alet kullanma ve yapma becerisini geliştirmeden ("homo faber" olmadan) önce insanların bu tür gözlemlerinde fizyolojik özellikleri ağırlık taşıyor olmalıydı. Avcı-toplayıcı kültürlerin mağara resimlerindeki ayrıntılar¹ ancak böylesi keskin bir inceleme alışkanlığının uzantısı olabilir. Becerilerinin niceliği ve niteliği değiştikçe insanoğlunun dikkati yalnızca kendisinin yapıp-edebildiklerine de yöneldi. Diğer bir deyişle, "İnsan nedir?" sorusuna verilen yanıtlar belirlenen ve ağırlık kazanan insancıl özelliklere göre çağdan çağa, kültürden kültüre farklılıklar gösterir: Akıllı; düşünen; seçkin; tarihsel; kültürel insan böylesi yanıtlara birkaç örnektir (Ötekiler için Bkz. Güvenç 1984: Tablo 13-2).

İnsanoğlu dünyasını yalnızca algılayıp tanımlamaz, onu kendisi ile ilişkilerine göre değerlendirir, niteler. Çevresinde gözlemlediği -ya da öyle algıladığı- karşıt olgu ve olaylar için karşıt nitelikler geliştirir. Bu nedenle, kendi doğası ile ilgisi, insanı dış çevresine göre tanımlaması ile bitmez. "İnsan nedir?" i, "insan nasıl bir varlıktır?" izler, tamamlar. Bu soru, insanı nitelendirerek, toplu yaşayışı ve insansal ilişkileri açıklama ve düzenlemede temel bir ölçüt arayışını yansıtır ve çeşitli derecelerde "iyi" ya da "kötü" yanıtında karşılığını bulur.

(1) İspanya'da Altamira mağarasında bulunan bizon resmi ve Lascaux mağarasında bulunan çeşitli hayvan resimleri yaklaşık 15.000 yıl önce aslına sadık biçimde, korunmuş resimlerdir. Bu resimlerin fotoğrafları için Bkz. Gombrich 1976: 21. Bazen de belli bir fizik özelliğin ayrıntılı ve abartılı belirtimi-doğurganlığı/bereketi simgeleyen Venüs heykelciklerinde olduğu gibi- ile yetinilirdi.

Gerçekle düşün, insanla doğanın içiçe, birbirine karışmış biçimde yaşadığı dönemlerde/kültürlerde insan iyi ve kötü niteliklerini evrendeki herşeye uygularken, din ve bilim fizik çevreyi insandan ayrı ve ahlâktan yoksun kıldılar (Redfield 1953: 106). Seçkin, akıllı, özgür iradeli, kültürel insan tanımlamalarına koşut olarak bu nitelikler yalnızca insan için kullanıldı.

E. Fromm (1979: 16) "İnsan kurt mu, kuzu mu?" sorusunun Batı'daki tanrıbilimsel ve düşünsel görüşün başlıca sorularından biri olduğunu ileri sürer. Tevrat'ın insan doğasına yaklaşımı "insanda iki yetinin -iyilik ve kötülük yapma yetisinin- bulunduğu, insanın iyiyle kötü, kutsamayla lânet, yaşamla ölüm arasında seçim yapabileceği yolundadır". Hristiyan öğretisinde ise insan -Cennetten kovulmaya yolaçan ilk günahla lekelenmiş olduğundan- doğuştan kötü bir varlıktır. Rönesans ve Aydınlanma Çağları insanın özde iyi, koşullarla kötüleşebilen bir varlık olduğu anlayışını geliştirdiler. Dünya savaşları ve yoketme eyleminin ulaştığı boyutlar insanın kötülüğüne olan geleneksel inancın yeniden doğmasına yolaçtı (Fromm 1979: 17).

Özetle, her kültürün, toplumun, bireyin ister yaradılışa, ister kalıtıma, ister çevresel koşullara dayandırılınsın, bütün insanlara "... genelleştirilmiş bir tür kişilik gibi ... (Redfield 1953: 91)" düşünülen bir insan doğası tasarımı vardır.

1.1.4.2. İnsan - Doğa İlişkisi

İnsanoğlunun bir varlık olarak kendisinin bilincine varması doğal çevresiyle etkileşiminin sonucudur. Doğa ya da daha geniş anlamıyla insan olmayan insan için yaşanılan gerçeğin bir parçasıdır. Bu gerçek insanla ilişkileri çerçeve-

sinde kavranır. Bu nedenle her kültürde insan-insan olmayan ilişkilerinin tanımı ve değerlendirilmesi vardır. Diğer bir deyişle, insan olmayan "nedir?" ve "nasıldır?" soruları, ona ilişkin bilgilere, bu bilgiler aracılığı ile onun toplum ve insan yaşamındaki yerinin belirlenmesine göre yanıtlanır.

İnsan olmayanın insanlar için iki boyutu vardır: Doğa ve doğaüstü. Doğa, tüm canlı ve cansız varlıklarıyla olgu ve olayları ile fizik çevredir. Doğaüstü, hem insanı, hem fizik çevreyi -tüm evreni- yaratan, yöneten, denetleyen güç (ler), Tanrı'dır. Bu iki boyut çağa, kültüre göre birbirleriyle az/çok içiçe ya da ayrırırlar ve insanoğlunun fizik çevresi üzerindeki bilgisi ve denetimi arttıkça sınırları da değişir.

İlkel kültürün insanı, çevresindeki her olgu ve olayı büyüsel güçlerle birlikte algılar. İnsanın üretim sürecinde etkili olabilmesi ölçüsünde doğa, doğaüstü ayrımı belirginleşir ve doğaüstü ahlâki bir nitelik kazanır. Tarım kültürünün gelişme çağında ortaya çıkan ileri dinler her an her yerde varolan, ancak asıl olarak, insanların düşünce ve davranışlarını ahlâk açısından değerlendiren Tanrı anlayışını yansıtırılar.

İlkel kültürlerde ve tarım kültürlerinde insan yaşamı doğa ile içiçe ve bağımlıdır. Kent ve sanayi kültürlerinde ise insan geleneksel biçimiyle doğadan koparken, doğa giderek üzerine özenle titrenen bir sahne dekoruna, geçmişe özlemin simgesine dönüşür. Parklarda, saksılarda, evcil süs hayvanlarında, duvarları süsleyen resimlerde, belgesel filmlerde yaşanır ve yaşatılır.

İleri sanayi toplumlarında doğanın bıraktığı boşluğu makina teknolojisinin ürünü yapay bir çevre artan ölçüde doldurur. Bu toplumlarda makinalar -hepsi dememek gerekirse-

birçok hayvan ve bitkiden daha aşınadır. Teknoloji oluşturduğu yapay çevre ile çağdaş insanı somut çevresindeki doğadan uzaklaştırırken, yıldızları, gezegenleri yaşam çevresinin bir parçası haline getirmeye başlar. Elinin altındakiler kaçıyor, erişemedikleri yaklaşıyor gibidir.

Kısaca, insanın tür ve birey olarak yaşamını düzenlemede, kendini bağımlı; uyumlu ya da egemen hissetmesi, kabul etmesi, doğa, teknoloji, doğaüstü ile ayrı ayrı ilişkilerinin tanımıdır. Örneğin, geleneksel Çin ve geleneksel ve çağdaş Japon kültürlerinde doğa, insan ve doğaüstü arasında somut bir ayırım yoktur. Bu nedenle, insanın doğa ve doğaüstü ile ilişkileri "uyum" içinde kavramlaştırılır. Oysa Kuzey Amerika kültüründe doğa ile ilişkilerin insanın "egemenliği" biçiminde kavramlaştırılması baskındır (Kluckhohn ve Strodtbeck 1973: 13).

1.1.4.3. İnsan - Zaman İlişkisi

"Geçmiş mi, gelecek mi önemlidir?"; "Gelenek ve gelenekleri yaşatmaya mı, onlardan kurtulmaya mı çalışmalı?"; "İnsan yaşamını hangi zamana göre düzenlemeli: Gününü gün mü etmeli, yoksa, umutlarının gerçekleşmesini geleceğe mi bağlamalı?"; "İnsanlar geçmişte şimdikinden daha fazla mı mutluydular?" vb. gibi soruların yanıtları insan yaşamının zaman-sal odağını ortaya koyarlar. Belli bir zaman anlayışını yansıtmayan, başka bir deyişle, belli bir zaman anlayışına dayanmayan bir yaşam felsefesi düşünülemez.

Çevresindeki devinim ve değişimler insanda bir "zaman" bilincinin oluşmasına yolaçar. Doğa sürekli bir devinim, değişme ve dönüşüm içinde olduğundan, "zaman" evrensel bir kavramdır. İnsanoğlu doğadaki gözlemlerinden hareketle zamanı yıl, mevsim, ay, hafta, gün, saat, dakika, saniye vb. gibi birimlere bölmüş, bu birimleri yaşamını düzenlemede ölçüt olarak

kullanmıştır. Olmuş bitmiş olaylar "geçmiş", yaşanılanlar "şimdi" ve olacaklar ya da olabilecekler "gelecek" zaman boyutlarının kavramlaştırılmasına yolaçmıştır. Bununla birlikte, toplumların, kişilerin zamanı algılayış ve yaşayış biçimi değişiktir. Geleneksel toplumlarda zaman yavaş bir akış içinde algılanırken, çağdaş toplumların insanı geçip, giden zamana yetişememe duygusunu taşır. Birincisi tarımsal üretime, doğal çevreye göre düzenlenen, ikincisi yoğun teknolojik üretime, yapay çevreye göre belirlenen bir yaşam biçiminin zamanıdır.

Zamanın geçiş süresi/hızı gibi, boyutları da kültürel bir olgudur. Çağdaş kültürde "gelecekle geçmiş arasında ortak olan fakat sürekli olarak ilerleyen "şimdi" arakesiti mekândaki hareket ve devinim izlenimlerimizin sonucu olarak geçmişten geleceğe doğru sanki akar gider (Güvenç 1976 a: 52). Oysa, eski Yunan kültüründe zaman arkadan veya "gelecek" ten ileriye veya "geçmiş" e doğru esen bir rüzgâr gibi kavramlaştırılmış" (Pei 1960'den aktaran Güvenç 1976: 53).

Geleneksel toplumlar "... insanın evrenin uyumuna katılarak yaşadığı zamanın anısı nedeniyle, geçmişe özlemle dönük olarak sürekli zamana yapışmıştır" (Servier 1982: 18). Bu toplumlarda egemen gelecek düşüncesi dinin vadettiği dünyaötesi bir geleceğe ilişkindir. Buna karşıt olarak, 19. yüzyılda yoğunlaşan, 20. yüzyılda patlayan bilimsel ve teknik gelişmeler, teknolojik üretimin sunduğu tüketim olanakları ile birleşince, Batı toplumlarında yeni bir gelecek kavramının doğuşuna yolaçtı. "İlerleme" anlayışı, dünyaötesi geleceği yeryüzüne indirdi. Her türlü değişimin giderek ivme kazanan hızı, çağdaş toplumların insanını -umutlu ya da umutsuz- bir gelecek için yaşar hale getirdi.

Bu genel yaklaşımlar her kültürün özgül bir zaman anlayışı ve yönelimi olduğunu yadsımak anlamına gelmez kuşkusuz. Modern Avrupa toplumlarının bir çoğu, örneğin, "... İngilizler-aristokrasi ve muhafazakârlık geleneğinin sonucu, geçmişlerine sıkıca bağlıdırlar. Buna karşılık Amerikalılar ise "daha güçlü ve daha iyi" bir geleceğe yöneliktirler" (Kluckhohn ve Strodtbeck 1973: 15-16).

Özetle, toplumlar, kişiler zamanı "geçmiş", "şimdi", "gelecek" boyutlarında algırlarlar; ancak yaşamı düzenlemede herbirine yükledikleri anlam ve önem değişiktir.

1.1.4.4. İnsan İçin Yaşamda Temel Amaç

"İnsan niçin yaşıyor, niçin çalışıyor?"; "Neye önem vermeli: Başarılı olmaya mı, gönlünce yaşamaya mı?"; "Bütün bu çabalar uğraşlar ne için: Mutlu olmak için mi, kendini kanıtlamak için mi?"; "Önemli olan yaşamın tadını çıkarmak mı, yoksa kendini insan olarak sürekli geliştirmek mi?" sorularının ve benzerlerinin, kısaca "Ne için, nasıl yaşamalı?" sorusunun kültürel, toplumsal ve bireysel yanıtları, insan etkinliklerinin niteliğini, diğer bir deyişle insanın yaşamdaki amacını tanımlar ve dünya görüşünün bir boyutunu oluşturur.

Ahlâk sorunları üzerinde duran filozoflar bu konuda farklı görüşler geliştirmişlerdir. Örneğin, felsefenin amacının insanı "mutluluğa götüren yolun ne olduğunu" araştırmak olduğunda birleşen Hellenistik çağ filozoflarından Epicuros'a göre insan (temel aldığı bilge kişidir) mutluluğunu yaşamdan akıllıca tad almakta, dostluklarda aramalıdır. Stoacı dünya görüşünde mutluluk tutkulardan arınılarak edilmektedir; mutlu insanın (bilge kişinin) ereği erdemli

olmak, kendini bu yolda geliştirmektir. Stoacıların sert ahlâk öğretisi, sıkıdüzen ve ödev anlayışının etkisinde kalan Çiçero için ise "insan bu dünyada bilmek için değil, eylemek için bulunmaktadır" (Gökberk 1979: 18-20,24).

İnsanın yaşamda temel amacının anlatımı olarak etkinlikleri "olmak"; "oluşum içinde olmak"; "yapmak" yönelimlerine göre sınıflandırılabilir.

"Olmak" yönelimi (insanca kabul edilen) duygu, istek ve zevklerin doyurulmasına ağırlık verir. "Oluşum içinde olmak" yönelimi gelişme -kendini bütün yönleriyle geliştirmeye düşüncesine dayanır. "Yapmak" yönelimi ise etkinliğin kendisini ve sonuçlarını temel alır. Bu yönelimde asıl olan etkili bir şeyler yapmak, tamamlamak, bir sonuca ulaştırmaktır. Meksika toplumunda birinci yönelim, Amerikan toplumunda üçüncüsü ağır basar (Kluckhohn ve Strodtbeck 1973: 16-17). Zen Budizmin etkili olduğu geleneksel Japonya'da ise "oluşum içinde olmak" yönelimi ağır basmaktaydı (Güvenç 1983 a:319).

1.1.4.5. İnsan - İnsan İlişkileri

Sosyal bilimciler, toplumları, toplumsal kurumları tarihsel boyutta sınıflandırırken, belli bir çağda ya da toplum yapısında egemen insan ilişkilerini de gözönüne almışlardır: Tönnies'in cemaat (Gemeinschaft), cemiyet (Gesellschaft); Durkheim'in mekanik toplum, organik toplum; Spencer'in askeri toplum, sanayi toplumu, Weber'in geleneksel -karizmatik- yasal otorite sınıflandırmasında olduğu gibi.

İnsanın dünyasının belki de en büyük bölümünü diğer insanlar ve onlarla ilişkileri oluşturur. Temelde bu dünyanın merkezi kendisi olmakla birlikte, başarıları, başarısızlıkları, beklentileri vb. gibi bu ilişkilerden kaynaklanır,

onlarla biçimlenir. Çünkü insan en basitinden, en karmaşı-
ğına, tüm etkinliklerini değişik insan ilişkileri içinde
gerçekleştirir.

İnsan canlılar içinde tek toplumsal varlık değildir.
Birçok hayvan türünün belirli, düzenlenmiş ilişkilere daya-
lı toplum yaşamı olduğu biliniyor. Ancak, bütün canlı tür-
leri içinde yalnız insanın toplumsal ilişkileri -içgüdüler-
le, mekanik biçimde değil- kültürel bir süreçte belirleni-
yor yani değişiyor; diğer bir deyişle, toplumdan topluma,
çağdan çağa ayırım gösteriyor.

Geleneksel kültürlerde çevresi ile yakın, duygusal,
çok yönlü ilişkiler içindeki insan, sanayi kültüründe daha
çok insanla ancak, daha sınırlı, yüzeysel, resmi, vazgeçi-
lebilir, geçici ilişkiler içinde yaşar. Sosyal-psikologla-
rın deyimiyle, birincil ilişkileri azalırken, ikincil iliş-
kileri yoğunlaşmıştır. Çağdaş ileri sanayi toplumlarında
kent insanı kalabalıklar içinde yalnız, "modüler insana"
(Toffler 1981: 89) dönüşmüştür.

Tüm toplumsal/kültürel ayrımlara karşın insanlara-
rası ilişkilerin algılanış ve benimsenişinde evrensel ölçüt-
ler kullanılamaz mı? Kluckhohn ve Strodtbeck (1973), birey-
sellik (individuality), dayanışma (collaterality) ve soysal-
lık (lineality) yönelimlerini öneriyorlar. Ancak, bu üç boyu-
tun, sistemler arasındaki temel farkları ortaya koyan genel-
leştirici kavramlar değil, sistemler arasında ya da belli
bir sistemin kendi içindeki ince ayrılıkları belirlemeye
yarayan çözümleyici kavramlar olduğunu da belirtiyorlar.

"İnsanlar birbirlerine nasıl davranıyorlar?";
"İnsan kendisini ilgilendiren konularda kime, nasıl danış-
malı?"; "Toplumsal ve bireysel yarar nasıl sağlanır: Ortak

çalışma ile mi, bireysel çabalarla mı?"; "Toplumsal kararların alınmasında en doğru yol hangisi?" vb. gibi soruların yanıtları, insan-insan ilişkilerinin bireysellik, dayanışma ya da soysallık boyutlarında kavranış, açıklanış ve değerlendirilişidir.

Bireysellik -dolaylı olarak ona yolaçar görünse de- doğrudan bencillikle özdeş değildir. Yukarıda belirtilen sorulara bireyi ve onun davranışlarını odak alan, bireyin bağımsızlığına ağırlık veren bir yanıtta ortaya çıkar. Dayanışma, insan ilişkilerinde grup içi işbirliğine, işbölümüne öncelik verilmesini tanımlar. Soysallık yönelimi ise insan-lararası ilişkilerin hiyerarşik, düşey biçimde algılanış ve benimsenişinin anlatımıdır.

Bir toplumsal birliğin aile yaşamı, üretim -iş- yaşamı, yönetim vb. gibi farklı alanlarında değişik ilişki biçimleri sözkonusu olabilmekle birlikte, bu üç boyuttan birisi baskındır. Örneğin, geniş aileler biçiminde örgütlenmiş Navaho'larda baskın ilişki biçimi dayanışmadır. Ancak, her Navaho'lunun bağımsız rol ve hedefleri olduğu gibi, soysallık ilişkileri içinde gerçekleştirdiği rol ve hedefler de vardır (Kluckhohn ve Strodtbeck 1973: 19).

Kısaca, her kültür ya da alt-kültür kendi sürekliliğini ve düzenini sağlayıcı, koruyucu insan ilişkilerini önerir. Birey, insan-insan ilişkilerini içinde yer aldığı toplumsal çevre ve öznel yaşantıları çerçevesinde algılar ve değerlendirir.

1.1.5. Dünya Görüşünün İşlevsel Tanımı

Dünya görüşü, bireyin, içinde yer aldığı, etkileşimde bulunduğu kültür ve alt kültürlerce kültürel sürekliliği sağlama ve koruma yönünde önerilen, insanın doğası; insan-zaman ilişkisi; insan-doğa (ve doğaüstü) ilişkileri; insan için yaşamda temel amaç, insan-insan ilişkileri boyutlarında "gerçekleri" kavrayışını ve açıklayışını; yorumlayışını ve bunlara bağlı olarak yaşamını düzenleme tavrını belirleyen, yaşamı boyunca oluşan, gelişen, değişen bilgiler, değerler ve tutumlar sistemi olarak, bir yaşam felsefesidir.

Değerler, bir kültürün, genel açıklamalar anlamında bilgiler doğrultusunda belirlediği genel hedeflerdir, daha çok ideal olanı temsil ederler. Bilgiler değerlerden daha hızlı değişirler. Bu nedenle, belli bir kültürde belli bir zaman kesitinde bilgilerle değerler arasında tam bir uyum olmayabileceği gibi, değerlerle tutumlar da her zaman çakışmazlar. Ancak, bu durum dünya görüşünde bir parçalanma, bozulma hali değildir. Dünya görüşü uyumlu, uyumsuz tüm öğelerin bir bileşimidir. Bunların ayrı ayrı ya da birlikte değişmesi, değiştirilmesi yeni bir dünya görüşünün oluşumuna yolaçar.

1.2. Dünya Görüşünün Oluşumu

İnsan bir yaşam felsefesi olarak dünya görüşünü nasıl ve ne zaman (nerede) ediniyor? Bu sorunun yanıtını, sürekliliği ve değişimi içinde kültür ile kültürün yaratıcısı olan insan arasındaki etkileşimlerde aramak gerekiyor. Başka deyişle, insanın dünya görüşünü, kültür ile insan arasındaki karşılıklı belirleyen-belirlenen, değişen-

değiştiren ilişkisinde etken olan kültürel süreçler ve ortamlar içinde açıklamak mümkündür. Birinciler "nasıl?" a, ikinciler "ne zaman?" a (nerede'ye) karşılık oluşturunlar. Ancak, bu karşılıkların kültür ile dünya görüşünün oluşumlarını açıklamada aracı olduklarını belirtmek gerek. Çünkü, insandan kaynaklanan olgular sürekli seçenekler doğuran bir devrim içindedir. Nitekim, geçen yüzyıldan beri insan ve toplum yaşamına giderek artan ölçüde katılan kitle iletişimi olgusu da günümüzde bu karmaşık oluşumda gözardı edilemeyecek, sanayi kültürüne özgü bir etkidir.

1.2.1. Dünya Görüşünü Oluşturan, Etkileyen Kültürel Süreçler

İnsanoğlunu diğer canlılardan üstün kılan kültürünün bedeli, insan yavrusunun toplumsal-kültürel bir varlığa dönüşmesindeki çabalaradır. Canlılar içinde insanın kendine yeterli bir varlık olarak gereksinmelerini karşılayabilecek düzeye erişmesi -ya da eriştiğinin kabulü- çok uzun bir süreyi, karmaşık öğrenme yollarından geçmeyi ve belli toplumsal koşulları benimsemeyi gerektirmektedir. Çünkü, bir tür olarak insanın varlık hazinesi olan kültürün korunması ve sürdürülmesi sorumluluğu, onun kuşaktan kuşağa aktarılması zorunluluğuna da yolaçmaktadır. Diğer bir deyişle, insan yalnız biyolojik bir canlı olarak yaşamayı değil, katıldığı kültürün gerektirdiği biçimde "insan" olmayı öğrenmek durumundadır. Bu, her bireyin içinde yer aldığı toplumun bir üyesi olmayı öğrenme sürecidir.

Sosyal bilimciler -antropologlar dışında- bu süreci toplumsallaşma olarak tanımlarlar. Toplumsallaşma süreci içinde "... belli bir toplum ya da küme için istenmeğe değer görülen davranışların, değerlerin benimsetilmesi gibi,

istenmeyen, beğenilmeyen kimi dürtülerin baskı altına alınması da sözkonusudur" (Ozankaya 1982: 103). Sosyal-psikolojideki tanımıyla toplumsallaşma "... insan yavrusunun toplumun bir üyesi haline gelmesi, yani ailesinin, akraba ve komşuluk düzeyinin, şehir ve köyünün ve nihayet ulusunun bir parçası olduğunu öğrenmesidir" (Kâğıtçıbaşı 1979: 245). Birey, toplumda geçerli bilgileri, değerleri, rolleri, davranış kurallarını, -insan gibi yaşamayı- öğrenmeyi doğumundan başlayarak ve giderek genişleyen çevresine, katıldığı değişik kümelere, kısacası genişleyip çeşitlenen ilişkilerine, bağlı olarak ölümüne değin sürdürür.

Antropolojide "toplumsallaştırma" yerine kültürleştirme (culturization) ya da kültürleme (enculturation) (Whitting 1968: 545) kavramları kullanılmaktadır. Bu kavramların üçü de kuşaklararası kültürel akışı, geçişi ifade etmekte, başka deyişle, özde aynı işlevsel süreci belirtmektedirler. Ancak, insanoğlunun yarattığı ve geliştirdiği toplumsal yaşam ya da kültür birbirleriyle etkileşim içinde karmaşık yapılar oluşturan birçok öğeden, ilişkiden oluşmaktadır. Bu karmaşıklığın ilkel toplumdan sanayi toplumuna giderek arttığı da bir gerçektir. Ayrıca, her zaman belli ölçülerde varolan toplumlararası ilişkilerin de günümüzde ulaştığı boyut, kültürler arasındaki doğrudan ve dolaylı etkileşimlerin bireyler üzerindeki etkilerini gözardı edilmeyecek ölçüye vardırmıştır. Öte yandan, bireylerin kültürel uyumlanma, uyarlanma ve biçimlenmesine karşın, kuşaklararası farklılaşma daha da ötesi toplumsal-kültürel değişme gerçeği ortadadır.

İster maddi (ekonomik), ister düşünsel etmenlere ağırlık verilerek açıklansın, değişimin belirleyici öğesi insandır. Nitekim, toplumsal değişme kuramlarında yer veri-

len toplumsal güçler,

... bireyler arasındaki karşılıklı eyleşimin (etkileşimin) sonucu olan, fakat, tek tek bireylere sanki kendilerinin dışında birşeymiş gibi; onların bireysel etkilerinden uzak şeylermiş gibi gözüken değerleri ve eğilimleri ifade etmektedir. Böylece, bireylerin iradi eylemleri de birer kurucu öge olarak toplumsal güçler içinde yer almakta, bu bakımdan her bireyin toplumsal değişime katkıda bulunabileceği kabul edilmekte, ancak bunların etkilerinin algılanabilecek duruma gelebilmeleri için çok sayıda bireyin yeni bir tarzda davranmaya (örneğin, ailelerinin büyüklüğünü sınırlandırmaya) başlamaları ... (Bottomore 1977: 334)

gerekmektedir. Özetle, "birey toplumdan etkilenirken, toplumu da etkilemekte; aldığı kuralların, bilgilerin bileşimi ile toplumun geleneksel kültüründe 'toplumsal güçler' olarak yeni değerler yaratmaktadır (Aziz 1982: 26).

Tek bir süreç bütün bu olguları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu da toplumsallaşma ya da kültürleme sürecinin onu etkileyen, tamamlayan başka süreçlerle birlikte düşünülmesini gerektirmektedir. Kültürel bir olgu ve kültürel kalıtımın bir parçası olan dünya görüşünün, bireylerdeki oluşumunu, benimsenişini, etkileniş ve değişimini de ancak bu süreçler ve onların etkileşimleri çerçevesinde kavramak mümkün olabilir.

Sosyal-kültürel antropologlar, kültürel sistem ile kişi arasındaki sürekli etkileşimi ve onun sonuçlarını açıklamaya yönelik bir dizi kültürel süreci kullanırlar: Kültürleme (enculturation); kültürel değişme-kültür değişmesi; kültürlenme (culturation); kültürel yayılma (diffusion); kültürlenme (acculturation); zorla kültürleme (trans-culturation); kültürel özümseme (assimilation); kültür şoku (culture

shock)¹ gibi (Güvenç 1984: 131).

1.2.1.1. Kültürleme

Bir kültürde egemen dünya görüşünün sürdürülmesinde, başka deyişle yeni kuşaklara aktarılmasında belirleyici süreç kültürlemedir. Bu süreç, en genel tanımıyla, bireyin doğumundan ölümüne, kendi kültürü içinde bilinçli ve bilinçsiz tüm koşullandırmalarla² eğitilme sürecidir. Bireylerin kültürlerinde varolan her türlü (olumlu-olumsuz) birikimi kazanmalarını sağlar.

Bu süreçte bir yandan, Benedict'in yaklaşımı (Güvenç 1970: 72) tersine çevrilerek kültürün küçülerek bireysel psikolojiye yansımaları ya da belli bir kültürde yaygın kişilik özellikleri anlamında kültür-kişilik³ oluşur ve gelişir; öteki yandan, dünya görüşünün temelleri atılır ve desteklenir.

Soğukkanlı İngiliz'i, disiplinli Alman'dan, farfarcı İtalyan'dan ...; bunların dünya görüşlerini değişik bileşimler olarak birbirinden -bazan ince sınırlarla da olsa- ayıran bu süreçtir. Değişmelere ve dış etkilere karşın bir kültürün ve dünya görüşünün özgün yapısını koruma işi kültürel değişmeye koşut biçimde belirlenen "kültürleme" ile gerçekleşir.

(1) Bu süreçlerin tanımlanmasında ve açıklanmasında Güvenç (1984), İzbul (1983), International Encyclopedia of Social Sciences (1968) kaynaklarından yararlanılmıştır.

(2) Güvenç (1984 a: 132), toplumsallaşmanın yalnızca uyum sağlayıcı, eğitimin yalnızca istendik koşullandırmaları içerdiğine dikkati çeker.

(3) Fromm (1973: 83), kültür-kişilik yerine "belli bir kültürün (toplumun) çoğu üyelerinin ortaklaşa paylaştığı karakter yapısının özü..." olarak tanımladığı 'sosyal karakter' sözcüğünü kullanır.

1.2.1.2. Kültürel Değişme

Kültürel değişme ya da kültür değişmesi ise belli bir kültürün baskın dünya görüşünün kimi boyutlarıyla ya da tümüyle değişikliğe uğramasına, değişmesine yolaçan süreçtir. Tarihsel boyutta incelendiğinde tüm kültürlerin görece yavaş -Paleolitik dönemde olduğu gibi- ya da hızlı- çağdaş endüstri teknoloji toplumlarında gözlemlendiği gibi- ama kesinlikle değiştiği bir gerçektir.

Kültürel değişme, doğal çevredeki önemli değişiklikler ya da kültürleri farklı iki toplum arasında ilişki gibi dış etmenlerle olduğu gibi, Murdock'un Social Structure (1949) adlı yapıtında ileri sürdüğü düzenli uyarlanma ile değişim süreçleri (processes of orderly adaptive change) anlamında kullandığı, kültürde "evrimsel değişme" (Bkz. Vogt 1968: 555) gibi iç etmenlerle de gerçekleşebilir. Diğer bir deyişle, bu sonuncular bir kültürde iç devinim yaratarak değişmeyi geliştiren yeni buluşlar, düşünceler ve uygulamalardır.

Kültürel değişme süreci aşağıda açıklanacak süreçlerin bir bileşkesi olarak gerçekleşir. Bağlı olarak, dünya görüşü de bu süreçler çerçevesinde, birinin, birkaçının ya da hepsinin etkisiyle değişir, kültürlene süreci ise bütün bu değişimler içinde birliği ve sürekliliği sağlama çabasıdır.

1.2.1.3. Kültürlenme

Kültürlenme yoluyla aktarılan dünya görüşünde belli boyutlarda değişime, hatta zaman içinde yeni bir dünya görüşünün oluşumuna yolaçabilecek süreçlerden birisi kültürlenmedir. Kültürlenme, belli bir kültür içinde bireyler, gruplar,

alt-kültürler arasındaki etkileşimlerin sonucu, yeniliklerin ve değişmelerin ürünü "... yepyeni bir bileşime varılması, ulaşılması..." (Güvenç 1984 a: 131) sürecidir. Bu süreçte yeni bir alt-kültür oluşarak kendi dünya görüşünü de içinde taşıyabilecek boyutlara ulaşabilir ve kuşaktan kuşağa aktarılırken, toplum/kültür içinde yerini kesinleştirip, diğer alt-kültürleri etkileyebilecek güce erişebilir. Örneğin, ülkemizde kırdan kentlere göçedenler kentle bütünleşemeyerek, bir kentsel çevre alt-kültürü yaratmışlardır. Bu alt-kültür ne terkedilen alt-kültürlerin aynısı, ne de katılınan kentin özgün kültürüdür. Bu yeni bileşim, kendi dünya görüşüyle müzikten, yazına, bilimsel çalışma alanlarından günlük davranışlara kadar hemen her alanda kent yaşamına ve kültürüne etkilerini hissettiren "arabesk" bir dünya görüşünü yansıtır.

1.2.1.4. Kültürel Yayılma

"Kültürel gelenek, bir yandan gitgide daha çok kollara ayrılma eğilimindeyken, bir yandan da birleşme ve tek bir nehre katılma eğilimi gösterir" (Childe 1974: 39). Kültürler arası ilişkiler olmasaydı, insanlığın ortak malı sayılabilecek bir kültür birikiminden sözedilemezdi kuşkusuz. Değişik kültürler arasında maddi ve manevi öğelerin sürekli geçişi kültürel yayılma olarak tanımlanır. Günümüzde yeryüzünde kültürel yayılım yoluyla başka kültürlerden az-çok etkilenmemiş bir toplumdansözetmek hemen hemen olanaksız. Hangi toplum kendi kültürüne malettiği çoğu şeyin kaynağı olduğunu ileri sürebilir? Tekerleğin tarihçesi (Cipolla 1980: 38) ya da 1789 Fransız Devrimi'nin diğer toplumların yaşamında -örneğin, 19. yüzyıl Osmanlı aydınlarında- yarattığı etkiler bunun somut örnekleridir.

Kültürel seçiciliğin engellerine ve sınırlandırmasına karşın, yayılımı yoğun ve sürekli bir etkileşimi gerektiren manevi öğeler ve onlara oranla göreceli olarak daha hızlı ve kolay geçişli olan maddi öğeler girdikleri kültürün dünya görüşünü de etkiler. Daha doğrusu belli bir yaşam tarzının ürünü olan ikinciler, birincilere giriş yolunu açarlar. Bir teknolojinin ithali, onun üreten toplumun bilgilerini, değerlerini, eğilimlerini de birlikte getirir. Kısacası, "Aracın kendisi iletidir" (Mac Luhan 1968). Motorlu taşıtları tanımayan bir topluma motorlu taşıtların girmesi, yalnızca araçsal teknolojik bir yayılma değil, daha başlangıçta insan-doğa ilişkileri boyutunda etkiler yaratabilecek boyda bir değişikliktir.

Bu bağlamda dünya görüşünün toplum dışından ya da yabancı kültürlerden etkilenmesinin, değişmesinin önkoşulu "kültürel yayılma" sürecidir.

1.2.1.5. Kültürleşme

Kültürleşme, iki ya da daha çok kültür arasında sürekli etkileşim olması durumunda, kültürel yayılma ile yabancı kültüre geçen maddi ve manevi kültür öğelerinin değişikliğe uğraması ve bireylerde, kümelerde değişiklikler yapması sürecidir.

Kültürleşme incelemeleri kültürlerarası sürekli etkileşimin¹ bazen belli kültür öğelerinde iki kültürün de orijinal öğelerini yansıtan birleştirmelerin, bazan ne alıcı

(1) İzbul (1983: 38), kültürleşmenin önkoşulu olan etkileşimin genelde tek yönlü olduğunu, buna bağlı olarak da bu sürecin kültürel özümsemenin belli bir evresi ya da zorla kültürleme sürecinin yanlış adlandırılmış bir biçimi olarak da düşünülebileceğini belirtiyor.

ne verici toplumun kültüründe benzeri olmayan değişik kültür öğelerinin, öbeklerinin, bazen de yepyeni kültürlerin ortaya çıkmasına yol açtığını göstermektedir (Spicer 1968: 24).

İki kültür arasındaki ilişkinin kültürleşmeye yol açacak boyutta ve yoğunlukta olduğu durumlarda, dünya görüşünün de zaman içinde etkilenmesi beklenebilir. Burada söz konusu olan kültürlerden birisinin dünya görüşünün tüm özellikleriyle diğerine dönüşmesi değil, yukarıda belirtilen inceleme sonuçlarından birisine uygun biçimde belli öğelerde değişme ya da yepyeni bir bileşime ulaşmasıdır. Örneğin, kültürleşme sonucu Kuzeybatı Amerika kıyısı yerlilerinde ortaya çıkan "Potlaç" geleneği insan-insan, insan-zaman ve insan için yaşamda temel amaç konularında eski dünya görüşleri ile sanayi kültürünün dünya görüşü arasında kalanların vardıkları bileşimi yansıtır (Spicer 1968: 25).

1.2.1.6. Zorla Kültürleme

Zorla Kültürleme, bireylerin, grupların ya da kültürün egemen bir başka kültür tarafından zorla değiştirilmesi sürecidir. Tarih, inançlarda, değerlerde, davranış biçimlerinde şiddet ya da baskı yöntemleriyle sağlanan kültür değişmelerinin örnekleriyle doludur. Dünya görüşünün sancılı, bunalımlara yol açabilecek değişimleri, dönüşümleri bu süreçte gerçekleşir. Örneğin, misyonerler ilkel toplumların yaşayışını Batı Avrupa dünyasının ahlâk anlayışına göre düzenlerken, insanların dünya görüşlerini de Hristiyanlık doğrultusunda etkilemişlerdir.

1.2.1.7. Kültürel Özümseme

Sürekli, yoğun ve zorla kültürlemenin ya da tek yönlü kültürleşmenin sonucu, edilgen kültürün özgünlüğünü yitirmesidir. Bu olgu, bir kültürün bir başka kültürü birçok yönüyle sürekli olarak etki alanına alması, giderek kendine benzeterek kendi içinde eritmesi olarak tanımlanan kültürel özümseme süreci ile açıklanır. Dil bu açıdan çok değerli bir göstergedir. Belli bir kültürün dilinde bulunan yabancı sözcükler -ki çoğu kez çarpıtılarak, anlam değişikliğine uğrayarak kullanılırlar- kültürleşme sürecinin sonucudurlar. Türkçede bulunan Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce kökenli sözcükler tarihin değişik dönemlerinde yaşanmış kültürleşme süreçlerini yansıtır. Oysa, ABD'de anadilini konuşamayan zenciler (siyahlar), bugünün genç kızıldirilileri kültürel özümseme süreciyle yokolup giden kültürlerin -dünya görüşlerinin- örnekleridir.

1.2.1.8. Kültür Şoku

İki ayrı kültürün karşılaşmasının ilk aşamasında birey düzeyinde yarattığı etkiler kültür şoku süreciyle tanımlanır. Başka deyişle kendininkinden değişik, yeni bir kültürle başetmek zorunda kalan bireyler bir kültür şoku yaşarlar. Şaşkınlık, yalnızlık, çaresizlik, uyumsuzluk, saldırganlık gibi psikolojik ve toplumsal tepkilere yolaçan bu süreci kişi, dünya görüşüne göre değişen şiddet ve sürelerde yaşar. Sonuçta ise varolan dünya görüşü belli boyutlarda ya da tümüyle, katılaşır, sarsılır (anomi) ya da uyum sağlar.

1.2.2. Dünya Görüşünü Belirleyen, Etkileyen Kültürel Ortamlar (Çevreler-Kurumlar)

Bilgilerin, değerlerin, tutumların sistematik bir bileşim içinde dünya görüşünü oluşturmada birçok kültürel sürecin gözönünde tutulması gerektiği gerçeği, insan yaşamının zenginliği ve karmaşıklığından, başka deyişle doğumundan başlayarak ölümüne dek değişik ilişkilerce belirlenen birçok grup içinde geçmesinden, çeşitli iletişim ortamlarının etkisinde bulunmasından kaynaklanır. İşleyiş yönünden yalın, birtürden (homojen) toplumlarda bile kişinin ilişkileri ve bu ilişkilerde üstleneceği roller, yaşına, cinsiyetine ya da uğraşına göre düzenlenmiştir. Toplumun aileler birliği biçiminde örgütlendiği Kenya'lı Nandi'ler, Bostwana'lı Swaziler ve Nyasa gölü çevresinden Nyakyusa'lar gibi gruplarda yaş sınıfları çok gelişmiştir (Wells 1972: 102). Bu nedenle, dünya görüşünü oluşturan, etkileyen, değiştiren bilgiler, değerler ve tutumlar daha önce açıklanan süreçler çerçevesinde, aile, arkadaşlık, okul, çalışma yeri, kitle iletişim araçları gibi belli ortamlardaki etkileşimin ürünüdür.

1.2.2.1. Aile

Aile doğum yoluyla topluma katılan her bireyin kendini içinde bulduğu, tanıyıp tanıştığı ilk toplumsal gruptur. Aile ortamının yakın, yüzyüze (birincil) ve koruyucu ilişkileri içinde bireyin yalnız biyolojik değil, toplumsal açıdan da yetkinleşmesi sağlanır. Tanımı kültürlere ve dönemlere göre farklılık göstermesine karşın ailenin insan yavrusunu toplumsal-kültürel bir varlığa dönüştürme işlevi evrenseldir. İnsanoğlu ilk derslerini ailesinden alır.

"Çocuk toplumsal kimliğini onun sayesinde öğrenir; üyelerinin her biri ile olan yaşantılarıyla kişiliğine az ya da çok içselleştireceği değerleri, duyguları, konum ve rol beklentilerini tanır" (Elkin 1967, aktaran Michel 1970: 260). Fromm da (1973: 89), genellikle ana-baba karakterlerinin toplumda yaygın "sosyal karakteri" temsil ettiğini, buna bağlı olarak, çocuk üzerindeki etkilerinin çocuğa toplumun beklentilerine uygun "sosyal-karakter" özelliklerini ulaştırıp aşıladığını; geleneksel çocuk bakımı ve eğitimi yöntemlerinin de bunu desteklediğini belirtir.

Bu bağlamda dünya görüşünün temelleri de aile içinde atılır. Ancak, geleneksel toplumlarda bireyin dünya görüşü üzerinde ailesinin etkisi büyük ölçüde değişikliğe uğramadan sürmekte, çağdaş toplumlarda ise yetişkinin dünya görüşü için başvuru ve etki kaynağı olma gücünü -süregiden duygusal ilişkilere karşın- yitirmektedir.

1.2.2.2. Arkadaş Çevresi

İnsan yaşamında belli bir yer tutan ilişkilerden birisi de arkadaşlık ilişkileridir. "Söyle bana arkadaşını, söyleyeyim sana kim olduğunu" deyişi, arkadaş çevresinin birey üzerindeki etkilerinin gözleminden kaynaklanır. İlk çocuklukta oyun ilişkilerine dayanan arkadaş kümeleri giderek düşünce (inanç, görüş) alışverişinin gerçekleştiği ortamlarına dönüşür (Jersild 1979: 304) ve dünya görüşü üzerinde kültürlenme ve kültürlenme süreçleri bazen de kültürleşme çerçevesinde etkili olur.

Bilimsel araştırmalar, arkadaş kümesinin değer, namus anlayışı, çeşitli eylemlere katılma vb. gibi konularda birey üzerindeki etkisini ortaya koymuştur (Burton 1968, Bkz. Aziz 1982: 19).

1.2.2.3. Okul

Belli bir dünya görüşünün oluşmasında, gelişmesinde etken olan ortamlardan (kurumlardan) birisi de okuldur (Stagner 1961: 450). Sanayi kültürüne geçişten günümüze doğru giderek önem kazanan ve bireylerin yaşamında artan sürede yer tutan örgün eğitim kuramları kültürde egemen bilgilerin, değerlerin ve tutumların kazandırılması, geliştirilmesi yönünde çalışırlar. Bu bakımdan ailede başlayan kültürleme sürecini sürdürürler.

Bireyin okul dışı yaşantıları ile okul yaşantıları dünya görüşü açısından çelişkili olabilir. Çünkü okul, aynı zamanda, değişik alt-kültürlerden gelenlerin etkileşimde (kültürlenme süreci içinde) bulunduğu bir çevredir. Uygulanan ulusal programlar ise alt-kültür ayrımlarını baskın kültüre uyacak şekilde törpülemeye, giderek eritmeye yöneliktir.

1.2.2.4. Diğer Çevreler

İş-meslek çevresi de dünya görüşü üzerinde etkili olan ortamlardan birisidir. Özellikle günümüzün kent toplumlarında yetişkin insanın zamanı aile ve arkadaş çevresinden çok işyerinde geçmektedir (Lundberg-Schrag-Larsen 1970: C2-81).

Daha çok işyerindeki insanlarla ilişkide -bu ilişkiler duygusal yönden sınırlı, resmi olsa bile- bulunmaktadır. Öte yandan, işi-mesleği gereği ya da özel ilgileri, eğilimleri sonucu parti, sendika, dernek, kulüp gibi çeşitli gruplardan biri ya da birkaçının da üyesi olmaktadır. Sürekli etkileşimde bulunduğu ortamlardaki yaşantıları, çocukluk ve ergenlik döneminde oluşan, gelişen dünya görüşünü kültürleme, kültürlenme, kültürleşme süreçlerinde bilgi, değer alışverişi, tutum kazanımı ve geliştirilmesiyle etkiler.

1.2.2.5. Kitle İletişim Araçları

İletişim teknolojisindeki gelişmelere koşut olarak, özellikle yüzyılımızda her türlü bilginin akış süresi ve yayılma alanı öylesi bir boyuta ulaştı, başka bir deyişle, kitle iletişim araçlarıyla aktarılan iletilerin (ne türde olursa olsun) üretim ve tüketim hızı ve tüketicisi öylesine arttı ki, bugün insanlığın yepyeni bir devrimi, iletişim devrimini yaşadığı ileri sürülüyor. Bu bağlamda kitle iletişim araçlarının "... çok etkin birer sosyalizasyon aracı..." olup (Chaffee 1976, aktaran Oskay 1978: XIII) olmadıkları bilimsel çalışmaların olduğu kadar, günlük tartışmaların da konusunu oluşturuyor.

Öte yandan, kitle iletişim araçları, özellikle bu çalışmanın ele aldığı televizyon, ileride inceleneceği gibi, dünya görüşüne etki yapan kültürel süreçlerin tümüne yolaçabilmeleri ya da katkıda bulunabilmeleri açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.

1.2.3. Kitle İletişiminin Kurumsallaşması ve Dünya Görüşü

Yazının mekanik çoğaltımı, insanın dünyasını doğrudan yaşantılarının çok ötesine genişleten bir olgunun, kitle iletişiminin başlangıcını¹ oluşturur. Kitle iletişimini sağ-

(1) Burada kitle iletişiminden kasıt, yalnızca bir iletinin (haber-in-bilginin) alıcı çevre ve mekân sınırlarını aşması ya da çokça sayıda insana tek yönlü iletilmesi değildir. Bu anlamda kitle iletişiminin çok eski çağlardan beri haberci kullanımı, tiyatro geleneği, dinsel vaizler vb. gibi durumlarda gerçekleştiği söylenebilir. Örneğin, Roma İmparatorluğu döneminde "... yönetimle ilgili bilgileri, olayları anlatan ve belirli yerlerde halkın okuması için asılan duyurular..." sınırlı bir kitle iletişim örneği kabul edilebilir (Alemdar 1981: 26). Ancak, Gutenberg'den

layan ve yazının basımından bu yana çeşitlenen, herbirinin kendi özellikleri ölçüsünde yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının dünya görüşü açısından taşıdıkları önem yadsınamaz. Bunun için yalnızca İncil'in basımı ile Protestanlığın yayılışı arasındaki ilişkinin -neden- sonuç ilişkisi kuracak kadar ileri gitmemek koşuluyla- rastlantısal olmadığını düşünmek yeterli¹.

Nitekim, 1476'da İngiltere'de ilk matbaanın kuruluşundan sonra yayınlanan kitapların toplumsal yaşamda ve düşünsel alanda etkileri giderek o denli büyük oldu ki, 1620'de Francis Bacon (Novum Organum'da) bu olgunun "... gücünü, etkilerini ve sonuçlarını..."; "... dünyanın görünümünü ve durumunu değiştirme..." açısından barut ve pusula ile eşit gördüğünü belirtti (Lange ve ötekiler 1969: 3).

Bununla birlikte, basılı araçların gerçek anlamda "kitleselleşmesi" sanayileşme ile koşuttur. Diğer bir deyişle, Batı toplumlarında sanayileşmenin başlattığı toplumsal/kültürel değişme sürecinde ortaya çıkan hızlı kentleşmenin, çeşitlenen alt grupların, yeni ilişkilerin, yoğun meta üretim ve tüketiminin, kısacası yeni yaşam biçiminin belirlediği kitle toplumunun oluşumu ve günümüze dek gelişimi ile gerçek anlamda kurumsallaşan bir kitle iletişiminden söz etmek olasıdır.

günümüze uzanan zaman diliminde kitle iletişimi, iletinin teknolojik olarak yeniden yoğun üretimi ve aracı bir insan ögesine dayanmadan geniş kitlelere dağıtımıdır. Basılı yazı bunun ilk adımıdır.

- (1) İncil'in "... daha baskı tekniklerinin ortaya çıkışından önce kitlesel dağılma olanağı bulmuş yazılı yapıtlardan birisi..." (Özkök 1982: 40) olduğu, ancak bunun el yazması üretimin kısıtlı sınırlarını da aşamayacağı bir gerçek.

Daha sonra, elektrik ve elektronik teknolojisinin gelişimine koşturucu olarak ortaya çıkan sinema, radyo, televizyon, video ise bu olgunun boyutunu yüzyılımızı belirleyecek etkenlerden biri ölçüsünde sürekli genişlettiler¹. Böylece kitle iletişim çağının insanı reklamlar, eğitsel, siyasal vb. gibi kampanyalar gibi belli davranışsal tepkileri hedef alan iletilerle, gönderici açısından her zaman ilgi çekmekten başka planlı bir amaca dayanmayan alıcının da bilinçsizce yöneldiği eğlendirici, merak giderici magazin ve aktüalite haberleri, foto-romanlar, filmler, diziler gibi karşı duramayacağı iletiler ağında yaşamaya başladı. İnsanın dünyası ülkeler, kıtalar ötesine, denizlerin derinliklerine, uzayın boşluklarına doğru genişlerken, devlet yöneticileri, sanatçılar... gibi gerçek, Chase'ler, Sue Ellen'ler... gibi yapay kişiler, Superman, Vakvak Amca gibi çizgi kahramanları yaşamının bir parçası, yakın tanıdıkları, ailesinden biri oldular.

-
- (1) Kitle iletişiminin ulaştığı boyutları ve gelişme hızını görmek için UNESCO İstatistik yıllıklarındaki (1965 ve 1984) sayısal verilere bakmak yeterli olabilir. 1920'lerde kamuya seslenen yayınlara başlayan radyonun tüm dünyada alıcı sayısı 1950'de 180 milyon iken, 1982'de 1.352 milyona ulaşmış; ilk düzenli yayına 1936'da (İngiltere'de) başlayan televizyonun 1953'de Dünya'da 31.4 milyon olan alıcı sayısı 1982'de 564 milyonu bulmuştur. 1982'de Dünya'da yılda toplam 765 bin kitap yayınlanmakta, 500 milyondan çok gazete basılıp, dağıtılmaktadır. Yalnız ABD'de 1960'larda 1.750 günlük gazete, 578 pazar gazetesini, 22 bin periodik (sürekli yayın), 4200 ortadalgı ve 2200 FM radyo istasyonu, 840 televizyon istasyonu, 13.700 sinema salonu bulunuyordu (Lange ve ötekiler 1969: 1). Kitle iletişimde gözlenen bu gelişme tüm ülkeler için aynı oranda değildir. Gelişmiş ülkeler ile diğerleri arasındaki dengesizliği görmek için UNESCO'nun yukarıda belirtilen yıllıklarındaki dağılımlara bakmak yeterlidir. Örneğin, 1982 yılında gelişmiş ülkelerde bin kişiye 322 gazete düşerken, az gelişmişlerde bu oran ancak binde 40'dır.

İnsanın doğal olan bilgi edinme, anlama isteği, başkalarından geri kalma endişesi, hoşça vakit geçirme eğilimi gibi birçok etken -ayrı ayrı ya da birlikte- kitle iletişim araçlarının iletilerine artan ölçüde yönelmesine yol açıyor. Bu araçlar insanda yaşamını yaşamadıklarıyla zenginleştirme izlenimi yaratma gücünden destek alarak doğrudan gözlemlebilen dışında kalan dünya için, özellikle alternatif kaynakların bulunmadığı konularda/durumlarda, güvenilir kaynaklar oluştururlar ve, seslendiklerinin yaşanan gerçekliği anlamasına en azından benimseyebilmesine yardımcı oldukları ölçüde etkin olurlar.

İnandırıcılıkları ve sağladıkları uyum, toplumdaki eğilimleri, istekleri, yönelimleri yansıtan, bazen kurulu düzeni açıkça savunan, bazen belli ölçülerde eleştiren iletilere -çoğu kez de her ikisine birlikte- yer vermelerinden kaynaklanır. Buna bağlı olarak da, onları dünya görüşü açısından kaba bir manipülasyon aracı olarak görmek yeterli olmamakta, kitle ile aralarındaki karmaşık ilişkiler içinde değerlendirmek gerekmektedir. Adorno, Habermas gibi "Frankfurt Okulu" temsilcileri bu araçların hedefi olan kitlelerin manipülasyona gönüllü katılımlarını vurgularlar (Oskay 1978: XIV). Başlangıçta tefrika romanlı ve reklamli gazeteler, duygusal edebiyat, Drakula, Frankeştayn ve dedektif öyküleri, kadın dergileri vb. gibi (Oskay 1982: 7) basılı araçlar, sonra da diğer kitle iletişim araçları sanayi kültürünün insanına hızla değişen ve genişleyen, ancak bütünüyle kavrayamadığı dünyayı sözde tanımayı, anlamayı ve onunla bütünleşmeyi sağlayan iletişim kanallarını oluşturdular. Kısacası, kitle iletişim araçlarının çekicilikleri toplumsal/kültürel değişimin ivmesinden "şok" geçiren insana (Toffler 1981) günlük yaşamdaki bilgi yetersizliğini giderici; çelişkileri uzlaş-

tırıcı; gerilimleri azaltıcı özelliklerine dayanır.

Bu araçların böyle bir işlev üstlenmesinde, iletide (yayında) sundukları mitosların ve klişelerin (stereotiplerin) ayrı bir yeri ve dünya görüşü açısından önemi var. Mitoslar, "... İnsanların toplum hayatında karşılaştıkları ve kabul etmeleri kendilerine uygun gelmeyen durumları meşrulaştırma yolu ..." dur (Mardin 1976: 80). Geçmişte ritüellerin (törensel kuralların), masalların, dinsel öykülerin daha çok zaman boyutunda evrenselleştirdiği mitosları, kitle iletişim araçları mekânda da evrenselleştirirken (Bkz. Özkök 1985: 351), evrensel değer ölçüleri öneriyorlar¹.

Kitle iletişim araçlarında yeralan ve "ideal" kadın, anne, erkek, aile vb. gibi kalıpları yansıtan klişeler ise kamuoyunu oluşturan yargıları, tutumları "statükoyu" korumada birleştirmeye ve bireyleri toplumsal çevrelerine uyumlandırmaya yararlar (Caseneuve 1970: 142). Bireyler de harekete geçirdikleri psikolojik süreçlere dayanarak, bireyin

(1) İdeoloji ile mitos arasındaki ilişkiyi Şerif Mardin yukarıda belirtilen yapıtında (1976) ayrıntılı biçimde açıklar. Ertuğrul Özkök (1982) kitle iletişiminde mitosu ideoloji bağlamında inceler. Ancak, her ideoloji malzemesini belli bir dünya görüşünden aldığına göre (Şenel 1982: 250), mitos ile dünya görüşü arasındaki etkileşim açıktır. İlkel ve geleneksel kültürlerde de belli bir dünya görüşünün aktarılmasında kaynak olan mitoslar, laik düşünüş biçiminin egemen olduğunu sanayi kültüründe laikleşirler. "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" mitosu -ideolojik temeli ve amacının ötesinde- 1789 Devrimi ve sonrasında insan-insan ilişkilerinde katı hiyerarşik düzeni ve değişmezliği öneren Tanrıbuyrukçu dünya görüşünün yerini bir başka dünya görüşüne bırakışının göstergesidir. Bu açıdan kitle iletişim araçlarında iletilen mitosların etkisi yalnız ideolojik yönlendirme ile sınırlı tutulmayıp, dünya görüşüne de genişletilebilir.

bilincine yansması da ilgi çekici tutum ve davranış modelleri oluşturur¹. 19. yüzyılda ABD'de ekonomik etkinliklerin dışında bırakılmış orta sınıf kadınına kocasının "başarı vitrini", "yaşam nedeni" olmayı, bunun için de başarılı bir tüketiciye dönüşmeyi beceren kadın modelini sunan, öven kadın dergilerinin, aile romanlarının çok ilgi görmesini ve müşteri bulmasını (Oskay 1982: 110) ya da ülkemizde "Dallas", "Şahin Tepesi" gibi televizyon dizilerinin toplumun hemen her kesiminde sözde kızılarak da olsa-sürekli izlenmesini bu açıdan değerlendirmek gerekir.

Kitle iletişim araçlarının insana dünyayı tanımlarken, düşünle gerçeğin birbirine karıştığı ya da birbirinin yerini aldığı iletileriyle dünya görüşü üzerinde etkide bulunması kaçınılmazdır.

Moles, "Düşüncenin temel materyali" anlamındaki kültürün, çağımızda Batı'da "... rastlantısal, fazla yüklü ve sürekli bilgiler akımının ürünü ..." mozaik kültüre dönüştüğünü ve kitle iletişim araçlarıyla kitlelere ulaştırıldığını belirtir (1983: 16). Yaratıların, olayların ve olguların oluşturduğu "sosyo-kültürel tablodan"; "seçilen mal-

-
- (1) Klişelerin, özellikle görsel-işitsel araçlarda sunulanların harekete geçirdiği özdeşleşme/yansıtma süreçlerinin kısa dönemde ister güdülerin, bastırılmış isteklerin, açığa vurulamayan tutumların doyumunu sağlayıcı "boşalım" (arınma), ister "kolaylaştırma" ya da "uyarma" işlevi görsünler (Tamer 1983: 4-7), uzun dönemde dünya görüşü açısından, bireylerin saklı tuttukları tutumların uymadığı toplumsal değerlerin hafife alınmasına yol açabilecekleri gözönüne alınmalıdır.

zeme kitle iletişim araçlarında etkin olanların toplumsal değerler süzgecinden geçtikten sonra kültürel ürünler olarak "... sosyal kitlenin günlük yaşamının çerçevesini çizmede önemli rol ..." oynarlar (Moles 1983: 71-72). Gerçekten de kitle iletişim araçları kitlelere geleneksel ortamlardan edinemeyecekleri oranda bilgi ulaştırıyor. Bu bilgilendirme iki açıdan ele alınabilir: Varolan dünya görüşünü pekiştirilmesi; dünya görüşünün değiştirilmesi.

Bu araçlarla bilgilendirmenin, değerlerin, tutumların kazandırılması açısından tek başına belirleyici bir güç oldukları söylenemez. Yapılan araştırmalar, bilgilendirmenin ancak toplumsal/kültürel yapıdaki diğer öğeler ve ilişkiler çerçevesinde etkiye bulunduklarını ortaya koymuştur (Klapper 1968: 85). Bu bağlamda daha çok varolan ya da oluşmakta olan yapıya, dünya görüşüne uyum sağlayıcı bir işlev üstlendikleri ölçüde etkili olurlar.

Birey bu araçlardan gelen uyarıları kendi dünya görüşü bağlamında algılar ve buna uymayan yeni uyarılara karşı seçici davranır. Ancak, bu psikolojik sürecin hızlı ve yoğun ileti bombardımanında hep sağlıklı çalışması beklenebilir ve birey yeni uyarıları benimsemek ya da yadsımak ikilemi içinde kalır (Oskay 1978: XI). Bu ikilem kimi bilgilerde, değerlerde, tutumlarda kuşkular yaratabilecek bir süreci başlatarak, dünya görüşünün değişimi yönünde bir gizilgüç oluşturabilir.

Vurgulamakta yarar var: Kitle iletişim araçlarının dünya görüşü üzerindeki etkileri kuşkusuz bu alanda yapılmış çalışmaların sonuçlarına göre belirlenen araçsal özellikleri, etkileme koşulları ve sınırlılıkları ölçüsünde sözkonusu olabilir. Başka deyişle, bu araçlar dünya görüşünün oluşumu, değişimi açısından tek olmamakla birlikte

gözardı edilemeyecek kaynaklardır.

Nitekim, Defleur'un, bu araçların "... seçmeci sunuş ve belirli temaları vurgulayışlarıyla izleyici topluluğu içerisinde belirli izlenimler yaratılarak, vurgulanan konulara ilişkin ortak normların yapılandırıldığını ve belirli biçimlerde tanımlandığını ..." belirten yaklaşımı "... inşa edilmiş bir dünya ve toplumsal yaşam imgesi ile sosyal gerçekliğin tanımlarını sağlayarak kitle iletişim araçlarının bilinç üzerinde doğrudan etkide bulundukları düşüncesini içermektedir" (McQuail 1983: 54-55).

Özetle, kitle iletişim araçlarının izleyicileri iletiler karşısında tamamen edilgen değildirler. Bu durum Batı'da bir dönem için geçerli olmuş olsa bile, yerini giderek yaygınlaşan bilinçliliğe, eleştirel tavra bırakmaktadır (Caseneuve 1970: 344). Ancak, bu araçlar toplumsal denetim aracı olarak başat konumda olmasalar da, "... örnek çerçeveler ve kalıplaşmış tutumlar yaratmaya yöneldikleri ..." değişik iletilerle (McQuail 1983: 63) belli bir düşünme biçimini somutlaştırıp vurgularlar. Buna bağlı olarak onları uzun dönemde sağlayabilecekleri birikim açısından ele almak gerekmektedir. Nitekim, "özellikle reklam programları ve dizi filmlerinin yaşam biçimleri üzerindeki etkileri gözle görülür bir biçim almıştır" (Özkök 1982: 107).

1.2.4. Kültürel Süreçler Açısından Kitle İletişim Araçları

Kitaplar, gazeteler, dergiler, sinema, radyo ve televizyon, dünya görüşünün oluşumu ve değişimine yol açan hangi kültürel süreçler açısından değerlendirilebilir? Bu soru kısaca "tümü açısından" diye yanıtlanabilir. Gerçekten

de insanlara yüzyüze ilişkide bulunmak zorunda bırakmaksızın, iletiyi -bazen görüntüleyerek- ulaştıran, kültürlerin etkileşimine yön ve güç kazandıran bu araçlar, kimi süreçleri yoğunlaştırıp hızlandırarak pekiştirirken, kimilerinin de kaynağını oluşturuyorlar.

Kitle iletişiminin kurumlaşmasının başlangıcı sanayileşme ile olduğu kadar bugünkü anlamında uluslaşma süreci ile de eşzamanlıdır. Sanayileşmenin toplumlarda yolaştığı kültürleme çeşitli alt-kültürlerin "ulusal kültür" içinde bütünleşmesini sağlamıştır. Toplumda lehçe ayrılıklarını ortadan kaldıran ortak (ulusal) bir dilin yayılmasındaki rolü bunun yalın bir örneğidir (Güvenç 1983 b: 6). Çağımız "ulusal bağımsızlık", "ulusal kimlik" ve "ulusal bütünlük"lerin vurgulandığı bir çağdır. Bağlı olarak, günümüzde kitle iletişim araçlarının kültürleme sürecindeki yeri ve etkinliği değerlendirilirken konuya, sanayi kültürünün yerel özgünlükleri yokedici, özümleyici işleyişine karşın ulusal kültürün korunması ve sürdürülmesi açısından da yaklaşmak gerekiyor. Diğer bir deyişle, kitle iletişim araçları, bu süreçte daha çok ulusal mitos ve sloganlardan yararlanarak, ulusal kültürde geçerli değerlerin, rollerin, davranış kurallarının ve tutumların aktarılmasında bilgilendirici ve destekleyici, böylece de yaygınlaştırıcı bir işleve sahiptir. Bu açıdan özellikle örgün eğitim kurumlarına destek sağlarlar.

Kitle iletişim araçlarının, teknolojik bir ürün olarak, örneğin aile içi ilişki ve davranış alışkanlıklarında yarattıkları değişiklikler, bir kültürlenme sürecine yolaştıklarını göstermektedir. Ancak, bu çalışma için asıl önemli olanı, iletilerin kültürleme sürecindeki yerleridir. Bu araç-

ların gündem belirleme özellikleri (McQuail 1983: 67), insanlara neyin üzerinde düşünüleceğini söylemede başarılı olmaları sonucunu getiriyorsa (Cohen 1963, Bkz. Tokgöz 1980: 89), toplumun bir kesiminde ortaya çıkan düşünce ve tutumlara sürekli yer vermeleri durumunda, kültürlenme sürecinin daha geniş bir kesimi etkilemesini sağlarlar. ABD'de televizyon ekranına yansıyan Vietnam Savaşı, ilk protesto gösterilerinin yayınlanması, önceleri azınlıkta olan karşı tutumun giderek yaygınlaşması (Caseneuve 1970: 318), kitle iletişim araçlarının bu alandaki etkinliğine örnek olarak gösterilebilir.

İnsanın 20-21 Haziran 1969 gecesinde aya ilk ayak basışını çeşitli ülkelerde 500-600 milyon kişinin aynı anda izlemesinin (Caseneuve 1970: 316), Ocak 1978'de Berlin Filarmoni Orkestrası tarafından çalınan Beethoven'in Dokuzuncu Senfonisi'nin Avrupa'da 120 milyon kişi tarafından dinlenmesinin (Dollot 1983: 83), Cannes ya da Berlin Film Festivaleri ödüllerinin sahiplerinin kimler olduğunun gününde ya da birkaç gün içinde öğrenilebilmesinin, birçok ülkede aynı film ve dizilerinin eşzamanda görülmesinin, Fransa'da yapılan bir duruşmadan gününde ya da hemen ertesinde haberdar olabilmenin bir tek anlamı var: İletişim açısından Dünya "evrensel bir köye" dönüşmüştür (Mac Luhan 1968). Bu olgu, aynı zamanda kültürel yayılma sürecinin günümüzde kazandığı hızla, kitle iletişim araçlarının yerini ve önemini vurguluyor. Buna bağlı olarak ortaya çıkan süreçler ise "ulusal kültürlerin" olduğu kadar bu çalışmada ele alınan sorununun temelini oluşturuyor.

Kitle iletişim araçları yoluyla kültürel yayılmanın kültürleşmeye yolaçtığı ya da destek olduğu da kesindir. Toplumumuzda kovboy pantolonu üzerinde Travolta başları, felsefesinden habersiz Punk'çuluk gibi özentiler, adını "Dallas"

vb. gibi olarak değiştiren kahveler, aranjman müzik dinleyen meyhaneler, videolu otobüs yolculukları başka türlü nasıl açıklanabilir? Bunlar, gelip geçici modalar olarak nitelendirilemeyecek kadar önemli, uluslararası toplumsal, ekonomik ilişkilerin zorladığı bir tüketim toplumu modelinin benimsetilmesinde kitle iletişim araçlarının üstlendiği rolü ortaya koyan çarpıcı kültürleşme görüntüleridir. Bu rolün işleyişini Tolan (1980: 264-265) şöyle açıklar:

Batı dünyası ile olan ekonomik ve siyasal ilişkilerin özelliklerine uygun olarak ithal edilen kültür unsurları, bunları içten bir itina ile kullanmaya hazır, bu amaca uygun bir eğitim görmüş ve ekonomik olarak güçlü toplumsal kategoriler aracılığıyla evrensel görüntülü bir model biçimine sokulmakta ve bu model büyük kentlerden yurdun diğer yörelerine dağıtılmaktadır. Kitle haberleşme araçlarının ve mesaj kontrolünün büyük kentlerde yoğunlaşmış olmasının, bu dağıtımın kapsamı ve şekli üzerinde önemli rolü vardır.

Kısacası bu süreç teknolojiyi ihraç edenlerden ithal edenlere doğru işliyor. ylesine tek yönlü işliyor ki, UNESCO yayınlarında (1979: 20) durumu bir sorun olarak ortaya koyarken, Fransa gibi gelişmiş bir Batı lkesinin Kültür Bakanı 1982'de Mexico City'de yapılan toplantıda, iletişim düzenindeki arpıklığı,

Bu kültürel emperyalizm, doğal olarak, ulusların topraklarını tehdit etmiyor. Ama bilinçlerini, düşünme, yaşama ve düşündüklerini uygulama biçimlerini tehdit ediyor (nsal 1983: 5)

diyerek dile getiriyordu.

Bu tepkilerin temelinde haberlerin ve türlü eğlence, gösteri programlarının, sanat ürünlerinin kitlesel üretim ve dağıtımının belli merkezlerde tekelleşmiş olması, bu merkezler içinde de tek bir merkezin ağırlık kazanması yatıyor. Dünya'daki iletişimin kabaca % 65'i ABD kaynaklıdır

(Mattelart 1979: 30).

Böylece, belli bir ideolojinin çıkarlarına yarayacak biçimde süzölmüş, yorumlanmış dış kaynaklı haberleri, belli bir yaşam tarzını, dünya görüşünü yansıtan programlar, filmler, diziler vb. gibi özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların ulusal kültürlerinde zaten toplumsal, ekonomik, siyasal düzeyde varolan kültürleşme sürecini pekiştirme yönünde iş görüyorlar. Bu bakımdan kitle iletişim araçlarının kültürleşme sürecindeki rolüne kültürler arasında karşılıklı değil, tek yönlü bir alış-veriş olarak bakmak gerekiyor.

İzbul (1983: 9), yukarıda belirtilen işleyişi içinde kültürleşmenin bir tür zorla kültürleme olarak değerlendirelebileceğine dikkati çeker. Gerçekten de, kendi haber kaynaklarını yeterince geliştiremeyen, kendi kültür ürünlerinin üretim ve dağıtımında yeterli olmayan, bu nedenle de bu tek yönlü kültürel yayılmanın gücü ve çekiciliği ile yaşamayan kültürler/toplumlar için kitle iletişim araçları (özellikle de televizyon), zorla kültürleme araçlarıdır. "Kültür emperyalizmi", "kültürel sömürgecilik" tepkileri bu süreçteki etkinliklerine karşı duyulan kuşku ve kaygıları dile getirmektedir.

Mattelart (1979: 60), kapitalizmin yayılmacılığında kitle iletişim araçlarının rolünü zihinlerin bozulması olarak tanımlarken, süreci nitelendirmek için "etnosid" kavramına başvurur. Başka deyişle, toplumsal/kültürel yapıdaki kimi öge ve ilişkilerin dıştan belirlendiği oranda, bu araçların desteklediği sürekli kültürleşme/zorla kültürleme süreçleri zamanla kültürel özümsemeyi kolaylaştıran bir gizilgüç (ortam) oluşturur.

Hemen bu noktada belirtilmesi gereken bir başka olgu, bu yöndeki bir kültürel yayılmanın yaratabileceği kültür şoku, buna bağlı olarak da bu araçların sağlayacağı olası yararların yokolma tehlikesidir. Hep alıcı durumunda olan ülkelerde, toplumlarda geleneksel kültüre aykırı yayınların aşırılığı kimi durum ya da kesimlerde anomiyeye (kural-sızlığa-şaşkınlığa) yolaçarken; kimilerinde ise, yabancı düşmanlığına, her türlü değişmeye, yeniliğe kapanmaya neden olacak bir geri tepmeye yolaçabilir. "Bunun sonucu olarak çağdaş uygarlığımızın dayanmakta olduğu tüm hümanist kökenli hoşgörüyü arttıran değerler toptan yadsınabilir" (Unat 1983:7).

Toffler (1981: 43), "Her kültürün kendine özgü bir hızı vardır" der. Aynı şekilde her kültürün, değişik kültürel süreçlerin etkileşiminden belirlenen kendine göre bir kültürel değişme biçimi, hızı ve yönelimi vardır. Bu süreç içinde kendileri de değişen kitle iletişim araçları toplumsal/kültürel yapıda kurumlar ve ilişkiler düzeyinde değişmenin biçimi, hızı ve yönündeki ayrılıkları, sıçrama ve direnişleri yansıtır. Aynı zamanda da bunlardan destek alarak izleyicileri üzerinde etkin olurlar. Bununla birlikte, genel etkileri kültürel değişmeye zaman içinde uyumlanma sürecini kısaltmaları, değişmeyi tüm çelişki ve çatışmaları ile yoğunlaştırıp yaygınlaştırmalarıdır. Bu bağlamda gelişmekte olan toplumlarda, özellikle radyo ve televizyon yayınlarının neyi, nasıl vurguladıkları önem kazanmaktadır. Değişmeye ayak uydurabilmiş özgün iletiler geliştiren kitle iletişim araçları ulusal kültürlerin değişim içinde sürekliliğini sağlamaya katkıda bulunurken; bunu yapamayanlar, kısacası çağa değişime direnenler kültürel özümlenme sürecini kolaylaştırabilir.

1.2.5. Televizyonun Öncelikli Yeri

Kitle iletişim araçları buraya kadar, insanın fizik ve toplumsal çevresini birey olarak ulaşabileceği sınırların çok ötesine genişleten, üstelik dünyayı tasarlanmış değerlendirilmiş bir dünya olarak sunan, kişiliğini, yaşamını belirleyen kültürel süreçlerin tümünde etkili iletişim kanalları olarak belirlendi. Bunlar içinde televizyonun özel bir yeri var. Televizyon, okuma ve okuduğunu anlama becerisini, zahmetini gerektirmemekte, sinema gibi ulaşım sorunu yaratmamakta, iletilerini görüntüleme özelliği ile radyodan da daha çekici olmaktadır. Bir yandan dünyada olup biteni evinde oturarak "görmeyi", öte yandan da birçok psikolojik süreçte doyumu sağlamakta, daha doğrusu izleyicilere bu izlenimi vermektedir.

Yazı kültürünün yerleşmemiş olduğu gelişmekte olan toplumlarda, bu arada Türkiye'de, televizyonun insan yaşamındaki yeri ve etkileri daha da önemlidir. Aracın kanıksanma dönemine henüz ulaşmamış toplumumuzda bilinçli bir seçiciliğin ve eleştirel tavrın gelişmemiş olmasının yanında, yaygın bir okuma alışkanlığının bulunmaması, Batı'dakinin aksine, insanın dünyaya açılan kanallarda başvurabileceği kaynakları sınırlandırmaktadır. Gazetelerin toplam tirajı, kitabın giderek azalan satışı, film gösteren salonların azlığı ekonomik olduğu kadar, kültürel seçimlerin göstergesidir. Başka deyişle, ekonomik nedenler de sözel kültürden görsel-işitsel televizyon kültürüne geçişi kolaylaştıran, pekiştiren bir işleve sahiptir. Böylece televizyon, geleneksel iletişim ortamları yanında, radyo ile birlikte, daha çekici olmasına bağlı olarak ondan da önde gelen, bir bilgilenme ve eğlenme aracı olmaktadır.

Dünya görüşü açısından basılı iletişim araçlarında, sinema ve videoda belli ölçülerde seçici bir tavır geliştirebilen insanın tek kanallı televizyon karşısında böyle bir olanağı da yoktur. Açılışından kapanışına kadar izleme alışkanlığının yaygın olduğu toplumumuzda (Aziz 1975: 84, 1982: 95), büyüklerini örnek alan çocukların da televizyonla sürekli karşılaşıya bulunmaları kaçınılmazdır. Bu bakımdan kişiliğin, dünya görüşünün temellerinin atıldığı ve oluştuğu çocukluk çağında televizyon, üzerinde önemle durulması gerekli bir etken olmaktadır.

1.3. Bir Dünya Görüşü Taşıyıcısı Olarak Sinematografik Bilim-Kurgu

Çocukluk çağı, "insan" olma yolunda yaşam boyu süren öğrenmenin temel aşamasıdır. Kendi içinde değişik evrelere ayrılan biyolojik, psikolojik, toplumsal gelişmenin en hızlı ve köklü dönüşümleri bu çağda gerçekleşiyor¹. Kültürel insanın temel kişiliği böyle belirleniyor. Freud'un psikoanalizde ortaya koyduğu gibi, insan çocukluğunu ölene değin sırtında taşıyor. Bu bakımdan çocukluk döneminde kazanılan kültür-kişilik ve dünya görüşü bireyin, toplumun ve kültürün geleceğinde önemli rol oynuyor. Günümüzde yaşam çevremizin doğal bir parçası sayılan televizyon ise, çeşitli iletileriyle, aile, arkadaş ve okul yanında bir etken olarak yer alıyor. Reklamlar, filmler, diziler gibi belli bir yaşam tarzını yansıtanlar, çocuklar açısından öncelikle önemli iletilerdir. Bu tür iletiler, izleyicilerini belli

(1) Güvenç (1984: 324), 15-18 yaşlarına kadar hedeflerine ulaşan büyüme, gelişme-öğrenme'nin hızı bu yaşlardan sonra düşmeğe başlar. Büyüme-gelişme dursa da, öğrenme azalan hızda devam edecektir.

bir kültür sistemine alıştıırma ve benimsetme işine aracı oluyorlar. Bu tür bir ileti olarak sinematografik bilim-kurgunun çocukluğun belli bir döneminde çeşitli özelliklerinden kaynaklanan ayrı bir yeri var. Çünkü adını hakeden bilim-kurgu açık ya da örtülü "gelecekte" olabilecek, bulunabilecek, düşünülebilecek, yaşanılabilecek olanın simgesel iletisidir. Gelecek ise çocuğundur.

1.3.1. Çocukta Dünya Görüşünün Oluşumu

Günümüzde televizyon-çocuk ilişkisi pek çok karikatüre konu olacak kadar somut gözlemlere dayanıyor. Örneğin, Fransa'da yayınlanan Télérama dergisinin bir sayısında göbek bağı ile televizyona bağlı çocuklar kapak konusu olmuştur. Yapılan bilimsel araştırmalar bu gözlemleri doğruluyor ve TV çocuğun "üçüncü ebeveyn" i (Surlin ve Dominick 1970: 55), "ikinci öğretmen" i (Comstock 1977: 16) olarak adlandırılıyor.

Değişik ülkelerde yapılmış araştırmaların bulguları televizyonun çocuğun yaşamında süre olarak kapladığı yeri kuşkuyla bırakmayacak kadar açıkça ortaya koymaktadır¹. Öyle ki, aracın çocuk gelişmesi üzerindeki etkilerini, dünya görüşünün oluşumu ile birlikte ele almak gerekiyor.

İnsanoğlunun dünya görüşü ne zaman oluşuyor? Gözlemler doğumdan çok kısa bir süre sonra bebeklerin kimi kişilik belirtileri gösterdiği yolundadır. Çocuğun kişiliği bebeklikten başlayarak, kendisine yönelik tutum ve

(1) Çeşitli ülkelerde çocukların yaşlarına göre günde, haftada ortalama kaç saat televizyon izlediklerini karşılaştırmak için Bkz. Winn (1970) Murray-Kippax (1978), Porcher (1976) ve Chane-Tune (1983). Türkiye'deki durum için Güzel (1977) ve Tokgöz (1982)'ün araştırmaları kaynak olmaktadır.

davranışlarla ve benlik gelişimi ile, ya da çevre ile etkileşimi sürecinde belirlenir (Stagner 1961: 86).

Dünya görüşü öğrenme süreci içinde edinilir. İnsan kuşkusuz doğar doğmaz dünyasını öğrenmeye başlar ama, gelişim psikolojisi, öğrenmenin biyolojik gelişme ile birlikte ele alınması gereğini vurgular (Jersild 1979: 10-12). Bu bakımdan çocukta dünya görüşünün oluşumunun genel çizgilerini ve televizyonun bu oluşumdaki yerini gelişim psikolojisinin verileriyle belirlemek gerekiyor. Kısaca, insan yavrusunun dünya görüşünü oluşturacak boyutlarla ilgili "ne?" , "nasıl?", "neden?" sorularını sormaya ilk kez tam ne zaman başladığını söylemek mümkün değil ama, biyo-kültürel gelişmesinin evrelerine bakarak, çocuğun bu yöndeki düşüncelerinin -dünya görüşünün- oluşumu kavranabilir.

İnsanda düşünce nasıl gelişiyor? Piaget'nin kişisel gelişme kavramı bu soruya yanıt getiriyor. Çevresinden edindiği yaşantısal ve aktarma bilgileri düzenleme ve kullanma biçimini çocuk biyolojik gelişme evrelerine paralel olarak öğreniyor. Bu evreler, (1) duyuşal devinim dönemi (doğumdan iki yaşına kadar); (2) işlem öncesi dönem (iki yaşından yedi yaşına kadar); (3) somut işlemler dönemi (yedi-onbir yaş arası); (4) soyut işlemler dönemi (onbir yaş-üstü) olarak dörde ayrılıyor. Bu yaşlar ortalama olmakla birlikte, Piaget'ye göre her çocukta düşünce kesinlikle bu gelişim çizgisini izlemektedir (Günce 1973: 37-38).

İki yaşına kadar süren birinci dönemin başında çocuk kendisini çevresinden ayıramazken, giderek kendisini ve çevresini ayrı varlıklar olarak kavramaya başlar. Çocuğun doğuştan gelen refleksleri gelişir, sonra, sınıma-yanılma ve taklit yoluyla öğrenme sürecinde etkinleşir ve davra-

nıssal tepkileri ortaya çıkar. Birinci dönem boyunca bir yandan benlik kavramı oluşur, öte yandan da "... gerçeğin bir kaç temel boyutunu keşfeder; özellikle nesne, mekân, zaman ve nedensellik üzerinde ilkel kavramlar geliştirir" (Günce 1973: 53). Ancak, simgesel düşünceye geçişi birinci dönemin sonuna doğrudur (Günce 1973: 75).

İkinci dönemde çocuk, daha önce yalnız duyguları, dolaysız davranışları, somut algıları ile kavradığı dünyayı, zihinsel görüntüler ve soyut simgeler yoluyla da kavramaya başlar ve akıl yürütme yeteneğini geliştirir. Bununla birlikte, çocuğun düşünceleri yine de somut algılara bağlıdır. Nesnelerin dış nitelikleri mantığının da temelidir (Jersild 1979: 517). Bu nedenle öğrendiği kuralları kutsal ve değişmez kabul eder; amaca göre değil, sonuca göre belirlenen töreleri gerçek sayar. Ayrıca anlayıp değerlendirmeden, sırf otoriteye bağlı olduğu için, kabul ettiği kuralları yanlış yapar, kendisine göre uygular. Kısacası, ben-merkezlidir, kendi dışındaki düşünce ve olaylara egemen değildir. Dilini monolog biçiminde kullanır. Doğadaki cansızları canlı, doğal olayları yapay olarak algılar ve insan eylemleri ile etkileşim (ortaklık) içinde gelişen düşüncesi ilkel insanın düşüncesine benzer¹ (Günce 1973: 94-101).

Somut işlemler döneminde genişleyen çevre ve artan ilişkilerle "... çocuklarda ben-merkezlikten ayrılmış ve başkalarıyla fikir alış-verişine girerek toplumsallaşmış ..."

(1) Van der Leeuw L'Homme Primitif et la Religion adlı yapıtında çocuğun dünyasının ilkellerinki gibi düşsel bir dünya olduğunu belirtir (Bkz. Servier 1982: 5).

düşünce giderek gelişir (Jersild 1979: 526). Konuşmaları monologtan diyaloga dönüşür, başkalarıyla işbirliği yapabilir. Toplumsal nitelikli kuralları kavrayan çocuk, niyeti (amacı) temel alan göresel töre anlayışına yönelir (Günce 1973: 94-98). Doğa için yapaylık, ortaklık inanışları giderek ortadan kalkar gerçekçi açıklamalara yönelir (Günce 1973: 93). Çocuğun düşüncelerinde değişmezlik ilkesi egemen olmaya başlar (Jersild 1979: 518).

Soyut işlemler döneminde, çocuğun düşüncesi yetişkin düşüncesine benzemeğe başlar. Artık, görünenin gerçeğin kendisi olup olmadığı kuşkuludur. Çocuk olayların ardındaki nedenleri aramaya koyulur ve nedenler arasında karmaşık zihinsel ilişkiler kurmaya başlar (Günce 1973: 150). İlgisi dağılır ve model aldığı kişiler yakın çevresinin dışına çıkar, dünyası genişler. Başkaları ile konuşma konularında kişisel eylemleri giderek azalırken, günlük dünya olayları ağırlık kazanır (Jersild 1979: 530). İlişkilerinde gerçek işbirliğine yönelirken kuralları hem daha iyi kavrayıp öğrenir, hem de onlara sahip çıkar (Günce 1973: 94). Ahlâk yönetiminde ise çocuğun ideal kişileri olan ana-baba kendi yerlerini "... hayallerini ve isteklerini temsil ..." eden görkemli kişilere, ünlü kahramanlara bırakırlar (Jersild 1979: 608).

Doğar doğmaz dünyayı tanımaya başlayan insanda bu tanımanın bir görüş oluşturabilmesinin önkoşulu simgesel düşünme yeteneğidir. Piaget, simgesel düşüncenin tek aracının dil olduğu savını kabul etmez. Ona göre çocuktaki simgesel düşünmenin dilden bağımsız olduğu belirtileri vardır. Psikologların çoğu ise simgesel düşünceyi dile

dayandırırılar (Günce 1973: 78)¹. Whorf, çocuğun ancak ana-dilini öğrenirken dünyayı belli açılardan görmeye başladığını belirtir (Bkz. Aksan 1979: 71). Buna bağlı olarak, çocuğun kendisinin de ayrı bir varlık olarak içinde yer aldığı fizik ve toplumsal çevreye ilişkin görüşleri dili kullanma yeteneğine koşut biçimde birinci dönemin sonunda gelişmeye başlar. Soruları "ne?" ve "kim?" lerden "niçin?" lere yöneldikçe (Jersild 1979: 500) düşüncesinde bütünleşme oluşur. Önceleri, animistik ve ben-merkezli, öznel açıdan algıladığı ve değerlendirdiği dünya, zamanla çeşitlenen insan ilişkileri içinde giderek ben-merkezlilikten kurtulur, kültürün tanımladığı biçimiyle nesnel dış gerçekliğe dönüşür, diğer bir deyişle etnosantrik bir dünya olur.

1.3.2. Dünya Görüşünün Oluşum Sürecinde Televizyonun Yeri

Bilişsel gelişme kuramı açısından çocuk ve televizyonu ele alan araştırmaların çoğu, çocuğun bilişsel becerilerinin ve toplumsal yaşantısının televizyon izleme durumuna bağlı olduğu düşüncesine dayanırlar. Çocuk televizyon iletilerini bunlar çerçevesinde anlamlandırır. Ancak, iletilere yüklediği anlam doğrudan bilişsel gelişme kuramından çıkarılamaz; kuram bu konuda betimleyici bir yardım sağlar. Ayrıca, bu konuda, test edilmiş karşıt savlar pek azdır: Salomon televizyon izlemenin bilişsel yetenekler düzeyinde değişimlere yol açabileceğini ileri sürer (Bkz. Wartella 1981: 528-529). Bununla birlikte, araştırmaların sonuçları, dünya görüşünün oluşum sürecinde televizyonun yerini belirlemek için, aracın iletilerine çocuğun ne zaman, nasıl yöneldiği-

(1) Bu konudaki tartışmalara "Dünya Görüşü ile Kültürün İlişkisi" başlığı altında yukarıda değinilmişti.

nin, kimleri örnek aldığı hususunun bilişsel gelişme dönemleriyle ilişkili olabileceğini göstermektedir.

Gözlemlere dayanılarak daha bebeklik çağındaki çocukların yemek yemesini sağlamak, oyalamak gibi amaç veya gerekçelerle aracın karşısına geçirildikleri söylenebilir. Ancak, "çocuğun kaç yaşında televizyon izlemeye başladığı?" sorusunun bilimsel yanıtını Schramm, Lyle ve Parker şöyle veriyorlar: İki yaşındaki çocukların % 14'ü, dört yaşındakilerin % 65'i, altı yaşındakilerin % 91'i, dokuz yaşındakilerin % 96'sı televizyon izliyorlar (Bkz. Tokgöz 1982: 41).

Dikkat üzerinde yapılan araştırmalar, çocuklarda televizyona dikkatin bireysel ayrılıklara karşın yaşa göre belirlendiğini; izleme sırasındaki çevre koşullarının, iletici biçim ve içeriğinin, işitsel öğelerin, iletinin anlaşılabilirliğinin da bunda etkili olduğunu ortaya koymuştur. İki-üç yaşlar arasında televizyon izleyicisi davranışı edinen çocukların araca yönelik ilgileri beş yaş civarında yetişkinlerinkine benzemeye başlamaktadır. Altı-sekiz yaşlar arasındaki çocuklarda hareket, çocuk kahramanlar, canlandırma (animasyon), kuklalar dikkati arttırmakta, durağan görüntüler ise azaltmaktadır. Kısacası çocukluğun ilk yedi-sekiz yılında televizyona yönelik dikkati gelişip değişmekte, yaş ilerledikçe dikkati denetleyebilme ve seçicilik artmaktadır; yine de, çocuklukta televizyona dikkat yalnızca bilişsel gelişme dönemlerindeki gelişme özellikleri ile sınırlandırılmaz. Bazen kimi iletici o yaş dönemi için beklenen, yaygın olan dikkat süresinin uzamasına yol açmaktadır (Wartella 1981: 524-527)¹.

(1) Wartella, burada özetlenen sonuçları, Anderson ve ötekilerin (1979); Wartella ve Ettema'nın (1974) Poulos ve ötekilerin (1975); Betchel ve ötekilerin (1972); Anderson ve

Dramatik kurgulu programlarla -ki bu çalışmaya konu olan programlar bu türe girmektedir- ilgili araştırmalara göre çocukların öyküdeki temel olayı, ikinci derecedekilerden ayırabilmeleri; izlediklerini bellekte tutabilmeleri yaşla orantılı bir gelişme içinde olmaktadır. Örneğin Collins'in (1970: 41, 1133-1142), üçüncü, altıncı, yedinci ve dokuzuncu sınıflarda bir film gösterimine dayalı araştırması, temel içerik (content) öğreniminin yaşla doğru orantılı, temel olmayan içerik öğreniminin ise ters orantılı olduğunu, ayrıca filmi olumlu değerlendirme ile temel olmayan, içeriğin öğrenimi arasında da doğrusal bir ilişki bulunduğu sonucunu vermiştir. Leifer ve ötekiler (1971: 42, 1509-1516) ise, dört, yedi ve on yaşlarındaki çocuklarda filmdeki olayları anımsamanın ve kişilerin duygu ve niyetlerini anlama gücünün yaşla birlikte arttığını, buna karşılık, duygu ve nedenleri anlama ile aynı cinsle özdeşleşme arasında bir ilişki olmadığını bulmuşlardır.

Collins ikinci, beşinci ve sekizinci sınıf çocukları üzerinde yaptığı bir başka çalışmanın bulgularına dayanarak, küçük çocukların daha az bilgiyi anımsadıklarını, aynı zamanda da izlediklerini anlamlı bir biçimde düzenleyemediklerini, buna karşılık beşinci ve sekizinci sınıflardakilerde anlamlandırma çabalarının varlığını belirtir. Bu, Comstock ve ötekilerin dediği gibi "öğrenmeyi öğrenme" sürecinin göstergesidir (Bkz. Wartella 1981: 531).

Çocuğun televizyon kişilerini anlama ve değerlendirmesi de yaşa göre ayrımlar gösterir. Bu olgu, çocuğun büyüdükçe ben-merkezlikten uzaklaşmasına bağlı olarak yorumlana-

Levin'in (1976); Huston ve Stein'in (1977); Krull-Husson'un (1979) araştırmalarından yararlanarak ortaya koyar.

bilir. Örneğin, Wartella ve Alexander'ın (1977: 8), ikinci, beşinci ve sekizinci sınıf çocuklarının televizyon kişilerini betimleme biçimi üzerinde yaptıkları araştırmaya göre, bütün çocuklarda davranışlara dayalı betimlemenin önde gelmesine karşın, betimlemede fizik tipte özellikler üzerinde duranların % 65'i ikinci, içsel nitelikleri kullananların % 75'i beşinci ve sekizinci sınıf öğrencileri olduğu görülmüştür.

Kısacası, bu konuda yapılan araştırmalar ilkökul çağındaki çocukların eylemlerin nedenlerini anlamada zorluk çektiğini, beşinci sınıftan itibaren televizyon karakterinin davranışlarını nedenleriyle birlikte betimlemeye başladıklarını, olayların betimlenmesinde de nedensel açıklamalara başvurduklarını ortaya koymuştur (Bkz. Wartella 1981: 534).

Çocukların program seçimlerinde gözlemlenen değişimler de iletileri anlama ve anlamlandırma yeteneğinin gelişimine uygun biçimde olmaktadır. Okul öncesinde ve ilkökul birinci sınıfta en beğenilen programlar, çizgi filmleriyle komedilerken, yaşın artmasına koşut olarak müzik, varyete, macera filmleri ve büyükler için tasarlanmış diziler ağırlık kazanmaktadır (Comstock 1978: 144).

1.3.3. Televizyon İletilerinin Çocuk Üzerindeki Etkileri

Çocuk televizyondan neler öğreniyor? Bu sorunun yanıtı, televizyonun etkilerini araştıran çalışmaların sonuçlarına dayanılarak verilebilir. 1930'lardan, 1960'lara kadar uzanan dönemde daha çok radyo film ve basılı araçlarla ilgili kitle iletişim araştırmaları, bu araçların genellikle etkili olmadığı ya da sanıldığından daha az etkili oldukları sonucunu vermiştir. Böylece, daha önceki dönemde siyasi pro-

pagandanın ve reklamcılığın gelişmesinin ürünü olan ve her şeyi yapabilecek güçte bir kitle iletişim mitosunu yıkılmıştır (Brown 1983: 30). Yanılgı ve düş kırıklığı bu araçların tek başına belirleyici bir etken olabilecekleri inancından kaynaklanmaktadır. Nitekim, Klapper'in değerlendirmesine göre bu araştırmalar "... kitle iletişiminin olağan olarak izleyici topluluğunda görülen etkilerin gerekli ve yeterli nedeni olmayıp, bir takım ara öğeler aracılığı ile işlev gördüğünü ..." bağlı olarak da, McQuail'in (1983: 50) deyişiyle, "... iletişim araçlarının gücünün varolan toplumsal ilişkilerin yapısı ile kültür ve inanç sistemi çerçevesinde yerini bulduğunu ortaya çıkarmışlardır".

Sözkonusu araştırmaların sonuçlarının yarattığı düş kırıklığı bir süre sonra yeniden özellikle televizyonu temel alan bir ilgiye dönüşmüştür. Hatta son yıllarda toplum bilimcilerin bu araçların değişik alanlardaki etkilerine yönelişleri öylesi bir boyut kazanmıştır ki, Katz bunu "kitle iletişim araştırmalarında rönesans" olarak adlandırmıştır. Bu çalışmalarda gözlenen önemli gelişme temel etkiler denencelerinin, örneğin çocukların televizyondan değerler, tutumlar ve davranışlar öğrenmesinin araştırılmasının ağırlık kazanmasıdır (Comstock 1978: 135-136).

Çocuğun büyüdükçe dış dünyaya daha çok yöneldiğine yukarıda değinilmişti. Buna bağlı olarak yaşı ilerledikçe bilgi edinmede kişisel gözlemlerinin yerini giderek kitle iletişim araçları alır (Jarsild 1979: 530, Tablo-25). Ancak çocuklar ve gençler genellikle yeterince kitap ve gazete okumadıklarından, onlar için öncelikle televizyon güçlü ve güvenilir bir bilgi kaynağı olmaktadır. Örneğin, Vietnam Savaşı konusunda bilgi aktarmada televizyonun temel öğretim

ve lise çağındakiler için çok daha önemli bir yer tuttuğu bulunmuştur (Comstock 1978: 146).

Kuşkusuz televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri bu tür bilgilendirme ile sınırlı değildir. Birçok laboratuvar araştırmasıyla en kısa iletilerin bile ölçülebilir tutum değişmelerine yolaçtığı gösterilmiştir (Janowitz 1968: 49). Bu bağlamda televizyon gözlem ve taklide dayalı öğrenme sürecinde yer alan önemli etkenlerden birisidir. Nitekim Bandura (1969: 249) gözlemsel ve dil gelişimi ile birlikte ortaya çıkan sözel (verbal) modelleme yoluyla toplumsal öğrenmede aracın, önemini vurgular. Ona göre değer, tutum ve davranış modelleri olarak aile, öğretmen vb. gibi gerçek kişiler televizyonun sunduğu simgesel modeller yanında giderek etkilerini yitirmektedirler. Bu görüşünü, anaokulu (çağı) çocukları üzerinde yaptığı araştırmalarında ortaya koyduğu tutum ve davranış değişmeleri ile destekler. Film gösterimine dayalı laboratuvar uygulamalarında çocukların izledikleri saldırgan davranışları sonradan taklit ettiklerini, üstelik ortaya koyduklarından daha fazlasını öğrendiklerini gözlemlemiştir (Bkz. Lange ve ötekiler 1969: 275-276). Şiddeti konu almayan bir başka film uygulamasında ise köpeklere karşı olumsuz tutum ve davranışları olan çocuklarda, olumlu iletileri olan bir filmin olumlu sonuçlar verdiğini; ayrıca çocukların değişen tutum ve davranışlarını tüm köpeklere genelledikleri de bulunmuştur (Bkz. Lange ve ötekiler 1969: 288).

Daha çok şiddeti konu alan bu tür araştırmaların ortaya koyduğu hemen gözlemlenebilen davranış değişmeleri laboratuvar yönteminin sınırlılıkları içinde değer taşırlar. Çünkü, çok sayıda araştırma suç, suçluluk ya da şiddet kullanımı ile kitle iletişim araçları arasında genel bir ilişki

1.3.4. Çocukta Düş Kurma Eğilimi ve Sinematografik Bilim-Kurgu

Şair, "İnsan âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar" der. Yaşam boyu süren, insanın dünyasını zenginleştiren, yaratıcılığının önkoşulu, kimi durumlarda istenmeyen gerçeklerden kaçışın, kurtuluşun yolu olan düş kurma eylemi çocukta konuşma ile birlikte, hatta ondan önce ortaya çıkar. Piaget, çocuğun düş kurma yeteneğini duyuşal-devinim aşamasından kavramsal düşünce aşamasına geçmesinde temel bir gelişim basamağı olduğunu kabul eder (Jersild 1979: 444).

Düş kurma yeteneğini kazanan çocuk, gerçekleri kendi istediği doğrultuda yeniden yaratma olanağını bulur. Böylece istediği ilişkileri kurar, istediği kişilik ve rollere bürünür. İlk çocukluk yıllarında yalın eylemlerinde gözlemlenebilen düşler, giderek karmaşık konulu ve planlı oyunlara dönüşür. Okul çağındaki çocuk ise, düşlerini daha çok düşüncelerinde, iç dünyasında kapalı tutmaya başlar ve düşler kendine özgü bütünleşmiş öykülere, fantazyalara dönüşürler (Jersild 1979: 443). Diğer bir deyişle çocuk yaşamı başrolü oynadığı bir serüven gibi kendi zihninde kurgular.

Çocuklardaki televizyon izlemenin temel hedefi eğlenme ve oyalanma isteğidir (Comstock 1978: 144). Filmler ve diziler çocuğun hem bu yönelimine, hem de fantazyaya kaçma ihtiyacına doyum sağlayan hazır düşler sunuyorlar. Bu bağlamda, özellikle konulu kurguları izleme ve anlama, geleceğe yönelme, yakın çevresi dışındaki modellere öykünme

daha çok varolanı pekiştirmede etkili olmakla birlikte, yeni ya da öyleymiş gibi sunulan ya da temel tutumlardan çok, yan (ikincil) tutumları değiştirmeye yönelik iletilerin daha başarılı oldukları saptanmıştır (Janowitz 1968: 49).

çağında gelecekle ilgili¹ sinematografik bilim-kurgunun öncelikle de bilim-kurgu dizelerinin ayrı bir yeri olması gerekir. Çünkü, çocuktaki düş gücünün asıl önemi geleceği önceden öngörebilme yeteneğini geliştirmesidir. Çocuk büyüdükçe geleceğe yönelir -belki daha doğrusu yönlendirilir- gelecek için amaçlar edinme ve bunlara ulaşmak için çaba gösterme düşüncesine erişir. Bu, geleceğe hazırlanan çocuğun, geleceğin düşünü görmesi anlamına gelir (Jersild 1979: 449).

Çocuğun geleceğine yönelik ilgilerini doyuracak, düşlemlerine veri sağlayacak kaynaklar ise sınırlıdır. Geçmiş evrenselleştiren söylencelerle geleceği yaşam ötesine geçiren din yaşantıları temel başvuru kaynağı olarak güçlerini yitirdikleri gibi, dünyada yaşanacak bir gelecek için yeterli bir açıklama da getirmezler. Çağımızda bu işlevi üstlenen bilim ise önceden öngörebildiği geleceği kitlelere ulaştırmada yetersiz kalmaktadır. Çocuk için bu boşluğu doldurabilecek bilim-kurgudan başka hangi kaynak vardır? Üstelik, yakın görsel ve sözel anlatımı, çekici kurgusu, özdeşleşebileceği kahramanları ile, salt oyalanmak için de olsa, çocuğun ilgisini çekip üzerinde toplayabilecek bir türdür bu diziler. Ayrıca, kitlesel iletinin alıcıya ulaşma ve onu etkileme gizilgücü açısından değerlendirildiğinde bu dizilerin, genelde dizilere, özelde/kendi türüne özgü olumlu özellikleri de vardır.

Televizyon dizilerinin kökü, 19. yüzyılda gazetelerde yayınlanmaya başlayan roman tefrikalarına kadar uzanır. Çizgi romanlar ve fotoromanlar, sürekli radyofonik temsiller, bu

(1) Kanımızca gerçekte böyle bir yön belirlemeye de pek gerek yoktur. Çünkü geçmiş konu olan bilim-kurgu da özünde gelecekte yeniden keşfedilecek bir geçmişten sözeder. Bununla birlikte çocukların gelecekle ilgili düşlerine en uygun düşeni, açıkça geleceği kurgulayan eserlerdir.

türün daha sonra gelişen biçimleridir. Hepsinin amacı, izleyiciyi yayına sürekli olarak bağlamaktır. Televizyon dizileri ise ses ile görüntüyü birleştiren, en ilginç yerinde kesip arkasını heyecanla bekleterek izleyiciyi ekrana koşturan öykülerdir. Sözkonusu amacın hedefine ulaşmasında doğru temsil ederler. Diziler, içerikteki öğelerinin çeşitlenebilmesine karşın yapısal olarak belli bir ideolojiyi yansıtırılar (Özkök 1982: 119-120). Bu bağlamda genellikle herbiri kendi içinde bir konu bütünlüğüne sahip olan ve bu nedenle de izlemeyi kolaylaştırıcı çeşitli mekân ve kişilerle zenginleştirilerek birbirinden bağımsız gibi sunulan ancak hep birlikte bir bütünü oluşturan bölümleriyle bilim-kurgu dizileri aynı temel iletileri değişik biçimlerde sürekli olarak yinelerler. Kitle iletişim araçlarında yinelenmenin etkilemeye katkısı (McQuail 1983: 61) gözönüne alındığında, bu dizilerin her bölümde vurguladıkları benzer iletilerle çocuklar üzerinde neden etkili bulunduğu kolayca anlaşılabilmektedir.

Bilim-kurgu dizilerinin iletimde başarıya ulaşmasında etken olabilecek türsel özellikleri, izleyiciden uzak bir gelecekte olacakları anlatmalarından, böylece birçok konuda, yeni ya da yeniymiş gibi algılanabilecek iletiler taşımalarından kaynaklanır. Bu görünüm içinde, izleyicilerinin seçici algılama ve bellekte tutma sınırlarını görece daha kolay aşabilecekleri gibi, yeni değerlerle tutumların aşılmasında da başarılı olma şansları yükselmektedir. Başka bir deyişle, çocuğun kültür çevresi ve henüz belirlenmemiş dünya görüşü açısından bilinçli bir tavır almasını gerektirmeyecek bir zamana ait görünürler. Üstelik, bilimsel-teknolojik simgelere yer vererek (daha doğrusu öyle görünerek) inandırıcılıklarını arttıırırlar. Kısacası, "... kitle iletişiminde

derhal sinanamayacak ve üzerinde güçlü bir biçimde daha önceden oluşmuş alternatif görüşlerin bulunmadığı konuların da etki yapılmaya elverişli olduğu ..." (McQuail 1983: 68), ayrıca kitle iletişim araçlarından verilen bilgilerin yarı-yarıya inanılarak da olsa kullanılmasının bağlayıcı bir rol oynadığı, bunun mekanik bir iknaya yolaçmamakla birlikte, zaman içinde etkisini gösterdiği görüşü (Caseneuve 1970: 193) çerçevesinde bilim-kurgu dizilerinin çocukların dünya görüşü üzerinde etki gücünün yüksek olduğu varsayılabilir.

1.3.5. "Gelecek" Dünya Görüşü ve Bilim-Kurgu

Film ve Dizileri

Son yıllarda sinemada ve televizyon programlarında giderek yaygınlaşan¹ bilim-kurgu nedir? Yalnızca düşsel bir toplum, dünya, evren ya da uzay yolculukları anlatısı mı? Bu yaklaşım içinde bilim-kurgunun başlangıç tarihi Eski Yunan'a, Platon'a dek uzatılabilirdi. Wells'in, Huxley'in, Orwell'in çağdaş ütopya ya da distopyaları'na dayanılarak örneğin, Rönesans'ta Thomas More'un ve Bacon'un eserleri bu türden sayılabilirdi. Ancak, bu sonuncular olabilecek olanı değil, olması gerekeni, ideal bir dünya ya da toplumu anlatırlar; onları çağımızdakilerden ayıran temel nokta da budur; diğer bir deyişle olası bir geleceği değil fakat ideali hedef almalarıdır. Öte yandan, Rostand'ın Cyrano de Bergerac'ı, Voltaire'in Micromégas'ı ve daha başkaları türe özgü yapıtlar olarak tanımlanabilirdi (Gattégno 1971: 7-8). Hiç değilse Kepler'in bilim ve düşü birleştiren Somnium'u Van Herp (1975: 27) için olduğu gibi türün ilk gerçek yapıtı

(1) Oskay bu olguyu, insanda zaten "... modern toplumdaki geçerli yaşama uslubunun benimsenmesiyle sınırlandırılan ..." düş ve fantazyalara elkoyan bilinç endüstrisinin artan gücü ile açıklar (1982: 8).

sayılabilirdi. Ancak, çağdaş anlamında bilim, hatta uygulamalı bilim olmadan gerçek bilim-kurgudan söz etmek mümkün değil. Bilim-kurgu bilimsel gelişmelerin ve teknolojik ilerleme ve yeniliklerin ürünü -fantastik de olsa yine de inanılabilir- bir başka dünyanın kurulabileceği ya da bu yönde bir gelişmenin olabileceği varsayımına dayanır. Bu nedenle "... bilimle aynı evreni paylaşır" (Gattégno 1971: 9). Bu bağlamda bilim-kurgu 19. yüzyılda ortaya çıkmış bir türdür, kurucuları Jules Verne ile H.G.Wells'dir.

19. yüzyılda bilim, gerek doğaya ilişkin sırlarını, gerekse insan ve topluma ilişkin soru ve sorunların çözümünde yol gösterici gibi görülmüştür¹. Her olgu ve olayın kesin bir bilimsel açıklaması vardır, bulunabilir. Gerçi bu yöndeki düşünceler Aydınlanma Çağı'ndan (18. yüzyıl) kaynaklanmaktadır ama teknolojik uygulamaların başarısı yaygınlaşmalarını ve yerleşmelerini sağlamıştır. Bilim-kurgu yapıtları geçmişin mitoslarını çağımızın bilimsel "inanç"ları ile birleştirir, onları bilimsel ya da sözde-bilimsel açıklamalara, yorumlara kavuşturur. Örneğin, Karpatlar Şatosundaki hortlaklar, fonograf ve ilkel bir sinema makinası ile gizemlerini yitirler. Geçmişin fantastik canavarları "bilimsel" bir yanlışlığın/cüretin sonucu biyolojik mutasyonla gerçeküstülüklerinden sıyrılırlar.

Türe inandırıcılık sağlasalar ya da, düşsel ve spekülatif de olsalar da, bilim-kurgu yapıtlarının güncel, bilimsel ve teknolojik oluşum ve gelişmelerle karşılıklı etkileşimlerini ortaya koyan örnekler vardır. Einstein'in

(1) Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir" sözü bu inançtan ve dünya görüşünden kaynaklanır.

zaman-mekân sürekliliği kuramından birkaç yıl önce Wells La Machine à explorer le Temps'da [Time Machine-Zaman Makinası] (1895) zamanda yolculuk temasını bilimsel olarak işliyordu. Ona göre, zaman, nesnelerin ve varlıkların dördüncü boyutuydu (Van Herp 1975: 49). Stanley Weinbaum'un Le Nouvel Adam'ında [Yeni Adem] (1939) insan ırkının yerini alacak yeni insanlar teması bilimsel temelini genelde biyolojik evrim, özelde Weisman ve Vrees'in 19. yüzyıl sonunda ileri sürdükleri mutasyon kuramında buluyordu (Gattégno 1971: 64). Daha 1944 yılında atom bombasını düşleyen, hatta haber veren bir makale, casusluk şüphesi ile tüm yayın sorumlularının tutuklanmasına yolaçıyor ve yapılan soruşturma yazının salt düş gücünden kaynaklandığı gerçeğini ortaya koyuyordu (Siclier-Labarthe 1958: 58).

Kuşkusuz bilimle bilim-kurgu arasındaki ilişkiler her yapıtta aynı biçim ve ölçüde değildir. Bazıları, özellikle Jules Verne'inkiler, bilime uygunluğa ve onun açıklamalarına ağırlık veriyorlar. Bazıları ise, H.G.Wells'te görülebileceği gibi bilimin insan ve toplum yaşamındaki etki ve sonuçlarını konu ediyorlar. Kuruluşundan sonra ABD'de yazınsal türün en parlak ürünlerini veren eğilim budur (Gattégno 1971: 26). Space-opera'lar (uzay operaları) tipinde, bilimsel kaygılara yer vermeyen/önem vermeyen yapıtlar bile, gelişkin teknolojik araçların ardında inandırıcılık, gerçeklik kazanmaya çalışıyorlar. Kısacası bilim-kurgu yapıtları teknolojik aldatımla da olsa en azından "bilimsi gerekçe bulmak" (Duru 1976: 13) zorunda görünüyorlar.

Van Herp, bilim-kurgu romanı dönemindeki çizgileri, dünyanın görüntüsünü, değişimlerin yolaçtığı sarsıntıları, bilimsel buluş ve yorumları ve bunların düşüncelere etkisini

klasik romandan daha fazla yansıtan -yazarları, kendilerini duygular ve psikoloji alanı ile sınırlamadıkları için- bir ayna olduğunu belirtir (1975: 23). Bilim dışındaki yönleriyle tartışılır olan bu yargıyı türün sinematografik yapıtlarına genellemeden de bilim-kurgu film ve dizilerinin bu açıdan en azından diğerleri kadar ilginç örnekler oluşturdıkları söylenebilir. Çünkü tüm yapıtlar gibi bunlar da zamanlarının, kültürlerinin ürünüdürler. Belli bir dönemin, özlemlerini ve dünya görüşünü yansıtırılar. Nitekim Versins, bilim-kurgunun "gelecek" ve dünyanın yetkinleşebilirliği kavramlarını geliştiren Yahudi-Hristiyan geleneğe bağlı olduğuna inanır (Van Herp 1975: 7).

Tarihçesi incelendiğinde hem yazılı (Siclier-Labarthe 1958) hem sinematografik (Özön 1982: 11-14) bilim-kurgu yapıtlarının hem toplumun hem de çağın ideolojisi ile ilişkisi görülebilir. Gattégno'nun (1971: 123) gözlemlediği gibi, Sovyetler Birliği'ndeki bilim-kurgu herşeyden önce Sovyetiktir; yer verdiği ya da vermediği temalar, Stalin ve Stalin-sonrası dönemlere özgü yasaklamaları, sınırlamaları açıkça ortaya koyar. ABD'de de bu türe rengini veren egemen ideolojidir. Sözgelişi, "Soğuk Savaş" gibi ideolojik savaş dönemlerinde, "kutsal birlik" teması belirginleşir; uzaydan dünyaya gelen canlıların betimlenmesinde üstün gelişmişlerin "özgürlük kampının" yandaşları (yani biz) içgüdüleriyle davranan barbarların ise "Komünizm" in destekçileri oldukları sezdirilir ve böyle de algılanırlar.

Örnekleri çoğaltabilecek bu tür siyasal/ideolojik iletiler sinematografik bilim-kurguda, özellikle de dizilerde, nasıl bir dünya betimlemesi içinde sunuluyorlar? Başka deyişle, malzemelerini nasıl bir gelecek (dünya)

görüşünden alıyorlar?¹ .

Uzayda ve zamanda yolculuklar, uzay savaşları, insanın ayrılmaz parçası görünümünde gelişmiş silâhlar, düşünen robotlar ve bilgi-sayarlar, teknokratik yönetim biçimi, dost/düşman uzaylılar, mütasyonla değişebilen insan/diğer canlılar, dünyanın sonunda yeniden başlayan yaşam, türün, dünya görüşünün değişik boyutlarında değerlendirilebilecek, temel temalarını ve kavramlarını oluştururlar. Her yapıtta öykü yukardakilerden en az biri üzerinde gelişir. Ancak, genellikle bilim-kurgu romanlarından ve resimli romanlardan geliştirilmiş/esinlenmiş film ve dizilerin, sinemanın yapısından kaynaklanan ayırıcı özellikleri vardır. Bunların herşeyden önce, film sanayinin kurallarına uygun ve yatırımların karşılığını (kâr) getirecek biçimde yapıldıklarını unutmamak gerekiyor. Bu nedenle, yazılı yapıtlardaki ortak tema ve kavramlar geleceğin teknolojisinin zengin görüntüsü ile desteklenir. Hedef göze hitap etmektir. Bu amaçla, ancak sinemada kullanılabilecek özel etkilerden (effects) yararlanılır ve bu öğeler ... felsefi içeriğe egemen olma eğilimindedirler (Frank 1978: 70).

-
- (1) Kuşkusuz bu sorunun kesin yanıtı film ve dizilerin işledikleri temaların üretildikleri toplum ve dönemlere göre yapısal ve işlevsel çözümlemesini gerektirir. Bu iş, bu çalışmanın amacını ve sınırlarını aşıyor. Burada sinematografik yapıtlardaki başlıca temaların dayandıkları genel dünya görüşü sözkonusudur. Bunlar genelde Batı uygarlığının, sanayi kültürünün dünya görüşünü yansıtmakla birlikte, özellikle gözönünde tutulması gerekenler, bizce gerek üretimde gerekse dağıtımda ön planda gelen ABD yapımı olanlardır. Nitekim, ülkemizde özellikle televizyonda gösterilenlerin tamamına yakın çoğunluğu bu ülkeye ait bulunmaktadır. Bu olgu, ABD'nin film sanayindeki güçlü yeri kadar, bilim-kurgu türünün altın çağını ABD'ye borçlu olması gerçeği (Scognamillo 1976: 19-20) ile de açıklanabilir.

Sinemanın bilim-kurguya etkisinde aykırı bir kanı (paradoks) var. Soyut olanı devinim içinde görüntüleme, kurgu teknikleriyle ilginç, çarpıcı kılma olanakları bilim-kurgu türüne yazının başaramayacağı bir yetkinlik sağlıyor. Görsel bir şölene dönüşen bilim-kurgu ise, yazındaki özünü yitiriyor. Görsel dilin sözel olana egemen görüldüğü -özellikle çocuklar açısından- bu tür yapıtlarda, görsel olarak vurgulananlar, en başta da teknoloji kazançlı çıkıyor. Teknoloji zengin görünümü ile, iletaye uygun düşmediği durumlarda bile, ön plana çıkıyor. Yalnızca uzay gemileri, ışınlı silâhlarla sınırlı biçimde yer aldığı yazılı yapıtlarda bile iyi silâhlanmanın ilerleme ve üstünlük sağladığı iletisi egemen oluyorsa (Hill 1978: 33), insan gibi, kimi zaman ondan akıllı robotları, üstün bilgi-sayarları, bugünkü zamanı ve mekânı aşan araçlarıyla görkemli biçimde tanıtılan teknolojinin kendi başına olumlu/olumsuz bir değer kazanması doğaldır. Kuşkusuz burada, türe özgü bilimle daha önce değinilen ilişkisinden kaynaklanan "pozitivizm" anlayışını görmek mümkündür. Genellikle bilim-kurgu yapıtları, değişmenin ya da evrimin itici gücünün, bilim ve teknoloji olduğu izlenimini yaratıyorlar (Gattégno 1971: 22). Ancak yine genellikle bu izlenim özellikle sinematografik yapıtlarda, bilime yabancılaştırmış bir teknoloji ile veriliyor. Bilim ise bilim adamı kişiliğinde tanımlanmakla yetinmek zorunda kalıyor.

Bu yalnız bilime değil, fakat varlık nedeni olan doğaya da yabancılaştırmış bir teknolojidir. Ülkemizde gösterilen "Galactica" ve "25. Yüzyıl" gibi dizilerde teknolojiyi bu konumda görmek mümkündür. Üstelik yaşamının ayrılmaz bir parçası haline geldiği insan varlığını da doğadan

koparır. Doğa insana ne kadar uzak, yabancı bir biçimde sunulur, hatta kimi zaman da ürkütücü bir görünümü vardır¹. Teknolojinin egemenliğinden doğaya dönüşü işleyen Logan'ın Kaçışı gibi filmlerde bile, betimlendiği biçimiyle -Logan'ın yalnızlığı ile özdeşleşen- bir yalnızlık duygusu uyandırır. Yeni baştan egemenlik kavgası verilmesi gereken bir doğadır bu².

Bilim-kurguda işlenen "zaman" boyutunda yolculuk teması, sanayileşmenin Batı'da oluşturduğu "zaman kavramı" çerçevesinde anlam kazanır. Sanayi öncesinde doğal mekân-daki değişmelerle kavranan ve ölçülen zaman, makina üretimi ile birlikte yerini, mekanik zamana bırakır. Bundan böyle Batı insanının bildiği zaman "... yapma makina-yapımı zamanıdır" (Huxley 1976: 113). Hızlı değişim içindeki bir dünyada, Buber'in deyişiyle, "kendini yersiz yurtsuz" hissedenden çağdaş Batı insanı, değişen, kopan geleneksel ilişkilerinden ötürü, toplumsal çevresini, giderek toplumun bütününe sorgular, kendini yarattığı dünyaya yabancı hisseder. Geleceğin keşfine yönelmesi bu duygusunu aşma yolundaki çabasıdır (Servier 1982: 120-121). Bu yönelim, sanayi üretiminin gerekli kıldığı zamanı en etkin biçimde kullanma

-
- (1) Bu tür dizilerde gösterilen doğa genellikle ya yabancı gezegenlerin vahşi, bilinmeyen doğasıdır ya da bir atom felâketinden sonra dünyadaki korkunç yangın yeri, viranedir. Burada da görsel olanın, iletilmek istenene ağır basması sakıncası vardır.
 - (2) Gerçekte filmdeki dönüş, doğaya ve onunla uyumlu yaşamaya değil, ABD'nin günümüz uygarlığına ve onun doğaya egemen olduğu döneme dönüştür. Bu dönemin mimarî yapıtlarını kaplamış olan bitkiler hiç de umut verici, içaçıcı bir görüntü sunmuyorlar. Bu görüntü içinde, doğa üzerindeki denetimini sürdürmemiş bir uygarlığın onun tarafından yıkılmasını simgeliyorlar. Doğaya uyumun değil, doğaya egemenliğin ağır bastığı bir dünya görüşünün iletisi-
dir bu.

zorunluluğu ile çakışır. Bugünü planlayarak geleceğe yön verme/geleceği önceden görerek bugünü düzenleme, anlamlı kılma -gelecek- zamanın kendi başına çok önemli bir değere dönüşmesi kadar, denetlenebileceği anlayışını da taşır¹ .

Sinematografik bilim-kurguda gelecek zaman-teknoloji çakışıklığı bu temanın işlenişinde ağırlık kazanır. Teknolojiyi denetleyebilenlerin geleceğin denetiminde de başarılı olacakları, bunu yapamayanların ise zamanı denetleyemeyecekleri, kısaca güvenilir bir geleceğe sahip olamayacakları gösterilir. Ancak, günümüzle tarihi bağlantısı kurulsa da, kurulmasa da, bazı yapıtlarda olumlu bazılarında ise olumsuz değerlendirilen vurgulanan daima gelecektir, başka bir deyişle, zaman boyutunda, gelecek ile ilgili dünya görüşüdür.

Bir değer olarak yadsınmasalar da bu tür film ve dizilerde aile ve akraba ilişkilerine hiç ya da hiç denecek kadar az yer verilir. Ön planda görülen daha çok görevsel (ikincil) ilişkilerdir. Seçkin bir kişi ya da azınlıkla temsil edilen kahramanlarda belirlenen görevler de fetihler, koloniler kurmak, düşmanlara karşı uygarlığı korumak, her türlü buyurganlarla savaşmak gibi değişik ancak hepsi

(1) Böyle bir zaman anlayışında geçmişe fazla yer yoktur. Geçmiş olmuş, bitmiştir. Önemli olan bugünden gelecek için yapılacak olanlardır. TRT'de gösterilmiş olan Zaman Tüneli dizisinde olduğu gibi geçmişe yolculuk yaptıran ve olayların akışını etkileyerek bilinen tarihin değiştirilemeyeceğini gösterenler, bu anlayışı yansıtır. Zaten karşıt bir yaklaşımla değiştirilebilecek bir geçmiş, Batı insanının varlık tarih bilincini de tehlikeye sokardı. Tüm eleştirilecek yönlerine karşın insanoğlunun varlığı en üst uygarlık düzeyi kabul edilen sanayi uygarlığından ise artık geriye dönülemez.

de insanlık adına, onun geleceği için yaşam amacı edinilen görevlerdir. Özetle, en azından görüntüsel olarak vurgulanan, bireysel bir yaşam içinde, bireysel görev (iş) bilinci ve onu yerine getirmek amacıdır.

İnsan doğasının tanımlanmasında ise hem Yahudi-Hristiyan inançlarının, hem Aydınlanma geleneğinin yaklaşımlarını¹ temsil eden tipleri bulmak mümkündür. Ancak genellikle, iyilik ve kötülük, ön planda gözüken kahramanlarda ya da taraflarda birbirinden kesin çizgilerle ayrılıyor. İyilik ve kötülüğün çatışması iyilerle kötülerin çatışması olarak sunuluyor. Çoğunlukla iyi/kötü olma doğru/yanlış yol, taraf konumu/seçimi ile ilgili. Bu ayrım, "iyilik" için, "iyilik" adına "ötekilere" (kötülere) karşı kendini korumak için savaşıma ve yayılma ideolojilerine destek sağlar².

1.3.6. Bilim-Kurgu Dizileri ve Kültürleşme

Bizimki gibi gelişmekte olan, teknolojinin tüketici durumundaki toplumlarda, televizyonun giderek yaygınlaşan ve etkinleşen yeri üzerinde iki ayrı açıdan durmak gerekiyor: (1) Bir kitle iletişim aracı olarak televizyonun toplumsal yaşamdaki gücü ve etkileri; (2) yabancı kültürlerin etkilerine kaynak olması, açılarından. Birincisi, bu aracı kullanan tüm toplumların ortak sorunudur; ikincisi kültür alışverişinde hep alıcı konumda bulunanlara özgü

(1) Bu yaklaşımlara yukarıda "İnsanın Doğası" başlığı altında değinilmişti.

(2) Dünyanın yokolma tehlikesiyle karşıkarşıya gelindiğinde, öncelikle, vazgeçilmez olarak "Batı uygarlığı" özellikle de "Amerikan uygarlığı" ve onun değerleri kurtarılacak varlık olarak gösterilir (Özon 1982: 14). İnsanlığın sürdürülmesi görevi de "iyilerin" elindedir, en azından bunu başarabilecek olanlar iyilerdir.

bir sorundur. Ancak her ikisi de, özellikle gelişmekte ve yetişme çağındaki kuşaklar açısından çok önemli sorunlardır.

Ülkemizde televizyon alıcı sayısı beş milyon civarındadır (DİE 1983: 330). Çocuklar ise televizyonun düzenli ve sadık izleyicileridir. İzledikleri programlar içinde diziler önemli bir yer tutuyor¹ (Tokgöz 1982: 54). Bunların neredeyse tamamı yabancı kaynaklıdır. Bunlar içinde bilim-kurgu türünde olanlar, ailelerin olası denetiminden rahatlıkla geçebilecek, ayrıca çocukların kültür barajlarını görece kolaylıkla aşabilecek ileti özelliklerine sahip bulunmaktadır.

"Yıldız Savaşları" nın düş değil somut bir gerçek olduğu, teknolojik otomasyonun giderek yaşamın her alanında gerçekleştiğı sanayi ve sanayi öteki toplumlarda² üretilen bilim-kurgu film ve dizileri, kitle iletişim araçlarının pekiştirici güçleri yönünden, olan ve oluşan dünya görüşünü "gelecek" bağlamında destekleyip, yaygınlaştırırlar. Bu toplumların yaşam biçimlerinin ve uluslararası düzlemde aralarındaki ekonomik, siyasal çekişme ve savaşımın topluma yansıyan sorunlarını haklılaştırıcı, gerektirdiğı yönelimleri güçlendirici olurken, geleceğın yetişkin kuşaklarını da daha bugünden "seçilmiş", "belirlenmiş" bir geleceğe uygun dünya görüşü doğrultusunda koşullandırıyorlar.

-
- (1) Bu ilgi çocukluk dönemi ile sınırlı değil, hatta giderek artıyor. Ülkemizde yetişkinlerin en çok izledikleri yayınlar içinde de diziler başta geliyor (Aziz 1982: 100).
- (2) Bunu görmek için birkaç gazete başlığına gözatmak yeterli olabilir: "Robot Gardiyan" (Cumhuriyet 21 Ocak 1984); "Özel Sektör Uzaya Açılacak" (Cumhuriyet 30 Ocak 1984); "Yıldızlar Savaşı Tartışılıyor: Bilim Adamlarına Göre Uzay Savunması Pahalı ama Etkisiz" (Cumhuriyet 11 Ağustos 1984); "Nikâh Kıyan Robot" (Günaydın 21 Nisan 1985)...

Bu amaca bağlı olarak aşağıdaki denenceler sınanacaktır:

1- Sinematografik bilim-kurgu, çocukların insan-doğa, insan-zaman ilişkisi, insan-insan ilişkileri, insanın doğası, insan için yaşamda temel amaç boyutlarında varolan dünya görüşlerini genelinde etkiler.

2- Sinematografik bilim-kurgu, çocukların insan-doğa, insan-zaman, insan-insan ilişkileri, insanın doğası, insan için yaşamda temel amaç boyutlarında varolan bilgilerini etkiler.

3- Sinematografik bilim-kurgu, çocukların insan-doğa, insan-zaman, insan-insan ilişkilerine, insanın doğasına, insan için yaşamda temel amaca ilişkin değerlerini etkiler.

4- Sinematografik bilim-kurgu, çocukların insan-doğa, insan-zaman, insan-insan ilişkilerine, insanın doğasına, insan için yaşamda temel amaca ilişkin tutumlarını etkiler.

5- Sinematografik bilim-kurgunun insan-doğa, insan-zaman, insan-insan ilişkileri, insanın doğası, insan için yaşamda temel amaç boyutlarında çocukların dünya görüşüne etkisi cinsiyete göre ayrılık gösterir.

6- Sinematografik bilim-kurgunun insan-doğa, insan-zaman, insan-insan ilişkileri, insanın doğası, insan için yaşamda temel amaç boyutlarında çocukların dünya görüşüne etkisi yaşa göre ayrılık gösterir.

7- Sinematografik bilim-kurgunun insan-doğa, insan-zaman, insan-insan ilişkileri, insanın doğası, insan için yaşamda temel amaç boyutlarında çocukların dünya görüşüne etkisi ana-babanın sosyo-kültürel düzeyine (eğitim düzeyi ve meslek konumuna) göre ayırım gösterir.

1- Sinematografik bilim-kurgu gerek doğrudan ve canlı anlatımın etkinliği ve yalınlığı, gerekse kullandığı senaryo, tema ve öğelerin çekiciliği ile çocukları çeken ve etkileyen bir yayın türüdür.

2- Bilim-kurgu türündeki film ve dizilerin çocukların gelişmesi üzerinde etkileri vardır.

3- Bilim-kurgu türündeki film ve dizilerin çocuklar üzerindeki etkileri sayısal (nicel) olarak da ölçülebilir.

4- Bilim-kurgu türündeki film ve dizilerin çocuklar üzerindeki etkileri, diğer kitle iletişim araçlarında yayımlanan bilim-kurgunun etkilerinden daha güçlüdür. Radyo, kitap, dergi, gazete gibi kitle iletişim araçlarında yer alan bilim-kurgular, sinematografik bilim-kurguyu ancak destekler yönde çocukları etkiler.

5- Sinematografik bilim-kurgunun saptanan etkileri kalıcıdır. Bu tür yayınların (aktardıkları) dünya görüşü tekrarlanarak yoğunlaştıkça, gerçek yaşamdaki etkileri kalıcı olmaya başlar.

6- Araştırma evrenini oluşturan çağ (11-13 yaş) çocukları, sinematografik bilim-kurguda sunulan açık iletiler (explicit) yanında, örtülü ima edilen (implicit) iletilerin bir bölümünü de alıp kavrayabilirler.

7- Uygulamada kullanılan film dışında diğer bilim-kurgu yayımlarının araştırma örneklemini üzerindeki etkisi yoktur.

1.7. Sınırlar ve Sınırlılıklar

1- Araştırma Eskişehir Kent Merkezinde oturan, Türkiye'de sosyo-ekonomik bakımdan "orta kesim sayılan" ailelerin çocukları üzerinde gerçekleştirilmiştir.

2- Araştırma bu kesimden 11-12-13 yaşlarında bulunan kız ve erkek 30 çocuk üzerinde yapılmıştır.

3- Aralık 1984 - Ocak 1985 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu araştırmadan elde edilecek sonuçların Türkiye genelinde güvenilir ya da geçerli olma savı, amacı yoktur.

4- Araştırmanın hedefi sinematografik bilim-kurgu yayınlarının çocukların dünya görüşü üzerindeki etkilerini ölçmekle sınırlıdır.

5- Araştırmada 35 mm. lik "Yıldız Savaşları" adlı film etkiyi lme ve bilgi toplama aracı olarak kullanılmıştır.

BÖLÜM 2 YÖNTEM VE TEKNİKLER

"Sinematografik bilim-kurgunun çocukların dünya görüşü üzerindeki etkileri" konulu bu doktora tez çalışması bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Çalışma, kuramsal çerçevenin geliştirilmesi; uygulamada kullanılacak filmin seçimi; anketlerin hazırlanması; örneklemin seçimi ve anketlerin uygulanması; film gösterimi ve filmin etkilerini ölçen anketin ikinci kez uygulanması; bulguların dö-kümü ve yorumlanması aşamalarından oluşmaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Çalışmanın amacını gerçekleştirmek için çocuklara film gösteriminden önce ve sonra iki ayrı anket uygulandığından, araştırma deney öncesi modellerden tek grup ön test son test modeline göre yapılmıştır.

Modelin simgesel görünümü veya şeması:

$$G_1(\text{Örneklem}): O_1(1.\text{ölçüm}) \rightarrow X(\text{film}) \rightarrow O_2(2.\text{ölçüm}) \text{ dir.}$$

Bu bağlamda, araştırma sonunda $O_2 \neq O_1$ olması durumunun "X" den dolayı olduğu kabul edilmiştir (Karasar 1982: 101).

2.2. Örneklem

Örneklem uygulamanın yapıldığı tarihte 11, 12, 13 yaşlarında (1974, 1973, 1972 yıllarının ilk altı ayı içinde doğmuş), benzer sosyo-ekonomik koşullarda orta kesim ailelerinden, eşit sayıda kız-erkek, toplam 30 çocuktan oluşmuştur.

2.2.1. Örneklem Seçiminde Uygulanan Ölçütler

Bu yaş gruplarından çocukların örnekleme seçilmesi, birkaç temel nedene dayanmaktadır. Alt sınırın 11 yaş olarak belirlenmesi, Piaget'nin çocukta bilişsel gelişme dönemlerine ilişkin kuramına, bu kuramdan yararlanılarak yapılan televizyon araştırmalarının sonuçlarına dayanmaktadır. Kuramsal bölümde, "Çocukta Dünya Görüşünün Oluşumu" ve "Dünya Görüşünün Oluşum Sürecinde Televizyonun Yeri" başlıkları altında ayrıntılı biçimde incelendiği gibi, çocuğun düşüncelerinde ve ilgilerinde dış dünyaya ve geleceğe yönelmesi, görsel-işitsel iletileri bütünlüğü içinde izleyebilmeye ve kavramaya başlaması, yakın çevresindekilerden çok başkalarını, bu arada film kahramanlarını model alması 11 yaşından sonra belirginleşmektedir.

Üst sınırın, 13 yaş olarak belirlenmesinde ise çocukların psiko-seksüel gelişme dönemlerinden 12 yaş dolayında başlayan ergenlik dönemi dikkate alınmıştır. "Ben-merkezlilik"ten kurtulan, dış dünyaya açılan, çevreyle iletişimini geliştiren çocuk ergenlik döneminde yoğun gelişme ve kimlik bunalımları yaşamaktadır (Yörükoğlu 1979: 279-280). Ergenlik döneminin başlangıcı, kızlarda daha önce olmak üzere cinsiyete ve toplumlara göre farklılıklar gösterir. Bu bağlamda bilişsel gelişme dönemlerinde olduğu gibi, psiko-seksüel gelişme dönemlerinde de belirtilen yaşlar kesin sınırlar olmadığından, bu yaş sınırlarının seçimi araştırmamız açısından gerekli ve sakıncasız görülmüştür.

Örnekleme giren çocuklar orta kesimi temsil eden ailelerden seçilmiştir. Burada babanın işi (memur, öğretmen, üniversite öğretim üyesi, subay, esnaf, yüksek yöneticiler dışında özel kuruluş mensupları, serbest meslek sahip-

leri) olduğu kadar, ailenin konutu, temel alınmıştır. Ailenin gerçek gelirini sağlıklı biçimde öğrenmenin olanaksızlığı nedeniyle, gelir düzeyine göre seçim yerine çocuklara sağladıkları yaşam olanakları açısından ailelerin eşleştirilmesi yapılmıştır.

Bunlardan başka çocukların ana-babasının hayatta olması ve birlikte yaşamaları koşulu aranmıştır. Ayrıca, rneklem girecek çocuğun tek ocuk ya da ten fazla kardeşi olmaması da önkoşul olarak belirlenmiştir. Bu koşulda tek çocuğun ailesinin kendisine yöneltebileceği aşırı ilgi-den, çok kardeşli çocukların ise ilgisizlikten kaynaklanabilecek özel sorunları gözönüne alındığı gibi, evrene genellenebilirlik savı olmamakla birlikte, örneklemde Türkiye'de doğurganlık ağı kadınlarının doğum sayısı genel ortalama-sına (3,9) ve İç Anadolu ortalamasına (4,0) (Timur 1972: 39-40) uygunluk arayışı da etken olmuştur.

Örneklem alınacak ocuk sayısı, iki gerekçeye bağlı olarak 30'la sınırlandırılmıştır. Birincisi, rneklem seçiminde aile konutunun gözlemlenmesi yönteminin -bu işlemin araştırmacı tarafından tek başına yapıldığı gözönüne alındığında- getirdiği bir kısıtlamadır. İkincisi, bilim-kurgunun dünya görüşü üzerindeki etkileri ölçen anketin kişi başına 40-45 dakika süren görüşme yoluyla iki kez uygulanmasının yol açtığı sınırlamadır.

2.2.2. Örneklem Seçimi

Örneklem seçimi için ilkokul beşinci sınıf (11 yaş için), ortaokul birinci ve ikinci sınıflar (12 ve 13 yaş için) kaynak olarak düşünüldüğünden, 6.7.1983 tarihli bir dilekçe ile Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurulmuş ve 2.8.1983 tarihinde araştırma izni alınmıştır. Daha sonra orta kesimden

ailelerin yoğun yerleşim yerleri olan semtlere göre okulların adları belirlenmiş, Eskişehir Milli Eğitim Müdürlüğü yetkililerinin önerileri doğrultusunda, bunlar içinden Porsuk ve Dumlupınar ilkokulları ve Devrim Ortaokulu ve Cumhuriyet Lisesi seçilmiştir.

Araştırma, bu bölümde "Uygulama Aracı (Film)" de açıklanacak nedenlerle bir yıl ertelenince, 1984-1985 öğretim yılı başında adı geçen okullara başvurulmuştur. Sabahçı ve öğleden sonraki değişik şubelerden önkoşullar çerçevesinde istekli öğrencilerin ad ve adreslerini kapsayan listeler sınıf öğretmenleri tarafından belirlenmiştir. Böylece, bu çalışmanın örneklemini oluşturabilecek toplam 90 öğrencilik ilk liste elde edilmiştir. Baba mesleği ve çocuğun doğum tarihi açısından gözden geçirilen listeden yapılan eleme sonucu örnekleme aday çocuk sayısı 70'e indirilmiştir.

Bundan sonra birbuçuk ay süreyle bu çocukların tek tek evlerine gidilerek, anneleri ile görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerde, hem annelere çocuklarının araştırmaya katılmasına izin verip vermeyecekleri sorulmuş, hem konuta ilişkin doğrudan gözlemlerde bulunulmuştur. Annesi ile görüşülen çocuğun örnekleme kesin olarak girip girmeyeceği, gözlem sonucu kesinleştirildiğinden, uygulamadan yalnızca bir olasılık olarak sözedilmesine özen gösterilmiştir. Görüşülen annelerin bir kısmı kendilerinin sakınca görmemekle birlikte eşlerinin izin vermeyebileceğini belirttiklerinden, çocukları aday listesinden çıkarılmıştır. Eşlerine danışmadan izin veremeyeceklerini söyleyen annelere belli bir süre tanınmış ve yanıt almak için bir kez daha evlerine uğranmıştır. Bu gidişte olumsuz yanıt verenlerin çocukları da listeden silinmiştir. Ayrıca, üç kez gidildiği halde evinde

kimse bulunamayan çocuklardan da vazgeçilmiştir. Araştırmanın bu aşamasında karşılaşılan en büyük zorluk, anneleri evde bulmada olmuştur. Listeler belirlenirken annenin çalışıp çalışmadığı da işaretlendiğinden, çalışan annelerle iş saatlerinden sonra görüşülebilmıştır. Ancak çalışmayanlarla da, özellikle öğleden sonraları, ilk gidişte görüşebilme olanağı çok ender gerçekleşmiştir.

Kaynak olarak saptanmış olan Devrim Ortaokulu'na ve Cumhuriyet Lisesi'ne ikinci bir başvuru ve ek listelere karşın 12 ve 13 yaş çocukları için yeterli sayıya ulaşılamadığından, Mustafa Kemal Ortaokulu da kaynak okullar arasına katılmıştır. Sonuçta, film gösterimine ve değerlendirmeye katılan 11 yaş grubundan 9, 12 yaş grubundan 10 ve 13 yaş grubundan 11, 15 erkek 15 kız, toplam 30 çocuk araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmada, özellikle alan uygulaması kısmında, birçok veri toplama aracına başvurulmuştur. Bu nedenle, verilerin toplanmasında kullanılan araçlar yararlanma sırasına göre tanıtılmıştır.

2.3.1. Kaynak Araştırması

Kuramsal çerçevenin kurulması ve sorunun belirlenmesinde, Kaynakça'da yer alan yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır. Felsefe, sosyal/kültürel antropoloji, sosyoloji, sosyal-psikoloji ve iletişim bilim dallarına ait bu kaynaklar çerçevesinde sorun disiplinlerarası bir yaklaşım içinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.3.2. Hane Gözlem Kılavuzu

Bu araştırmada kullanılan gözlem kılavuzundan örnek-
lemin seçiminde yararlanılmıştır. Amacı (Ek:1, s.265' de belir-
tilen noktalarda) aile konutunun incelenmesi ve ailelerin
çocuklara sundukları yaşam koşulları açısından eşleştiril-
mesidir. Kısacası aileler ve çocuklar sahip oldukları varsa-
yılan değil, kabaca kullandıkları olanaklara bakılarak değér-
lendirilmişlerdir. Bu kılavuza dayanarak yapılan gözlemler
Aralık 1984 - Ocak 1985 ayları arasında tam birbuçuk ay sür-
müştür.

2.3.3. Hanehalkı Anketi

Anneyle, kendi evinde karşılıklı görüşme biçiminde
uygulanan bu anket (Ek:2, s.266), hanehalkını (ana-babayı)
tanımaya yönelik olgusal sorulardan, televizyon ve yazılı
kitle iletişim araçları ile ilgili davranış sorularından
ve yine bunlara ve annenin geleceğe ilişkin tutum sorula-
rından oluşmuş ve on kişilik bir grupta öntestten geçirile-
rek gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Soruların bir bölümü
açık, bir bölümü kapalı uçlu hazırlanmış, açık uçlu sorula-
rın yanıtları uygulamadan sonra gruplanarak sorular kapalı
uçluya dönüştürölüp değerlendirilmiştir.

Bu anketin hane gözleminden sonra, örneklem grubu
kesin olarak belirlenince yapılması düşünülmüştü. Ancak,
daha ilk ev ziyaretlerinin çıkardığı sorunlar görülür gö-
rülmez, bunun gerek araştırmacı gerekse anneye yükleyeceği
zaman maliyeti gözönüne alınmış ve anket hane gözlemi ile
birlikte uygulanmıştır. Ev ziyaretlerinde örnekleme gire-
meyecekleri hemen anlaşılan çocukların annelerine bu anket-
ten hiç sözedilmemiş; diğerlerine böyle bir araştırma ger-
çekleşirse kendilerini bir kez daha rahatsız etmemek için

şimdiden sorulara yanıt vermeleri rica edilerek, uygulanmıştır. Böylece bu anketin uygulanması, hane gözlem kılavuzu ile birlikte Aralık 1984 - Ocak 1985 ayları arasında, birbuçuk ayda gerçekleştirilmiştir.

2.3.4. Çocuk Anketi I

Çocuk Anketi I, çocukların televizyona ve diğer kitlerle iletişim araçlarına; bilim-kurgu türüne ilgilerini araştırmaya yönelik açık ve kapalı uçlu davranış ve tutum sorularından oluşmuştur (Ek:3, s.271).

Örneklem grubunun üçte-biri oranında 11, 12, 13 yaş çocuklarında öntestten geçirilip, düzeltilen anket, çocuklarla film gösteriminden önce, her birinin kendi okulundan boş ve uygun ders saatleri kullanarak, okul idaresince gösterilen boş bir mekânda tek tek görüşülerek doldurulmuştur.

Çocukların ders programlarını önemli ölçüde etkilemeden uygulanması konusunda gösterilen özen nedeniyle, bu anket "Çocuk Anketi II" nin ilk uygulaması ile birlikte yapılmıştır. Uygulama süresi, Ocak ayının ikinci yarısında, film gösteriminden önceki altı ders gününü kapsamıştır.

2.3.5. Çocuk Anketi II

Bu anket (Ek:4, s.274) bilim-kurgunun çocukların dünya görüşü üzerindeki etkisini ölçmek için hazırlanmış ve film gösteriminden önce-sonra olmak üzere iki kez uygulanmıştır. Dünya görüşünün beş boyutuna, insan-doğa, insan-zaman, insan-insan ilişkilerine, insanın doğasına ve insan için yaşamda temel amaca ilişkin toplam 46 sorudan oluşmaktadır.

Her boyuta ilişkin sorular kendi içlerinde bilgi (A-tipi), değer (B-tipi) ve tutum (C-tipi) soruları olarak

düzenlenmiştir. Sorularda uygulama filminin birkaç kez izlenerek saptanan temel öğelerine yer verilmeye çalışılmıştır. Tüm sorular kapalı uçlu ve çoktan seçmelidir. Bilgi sorularının tümünde "bilmiyorum" seçeneğine yer verilmiştir. Değer ve tutum sorularının hazırlanışında Kluckhohn ve Strodtbeck'in (1973) insan-zaman, insan-doğa, insan-insan ilişkileri ve insan için temel amaç konularında değer yönelimleri anketinde kullandıkları öykü tipi sorulardan esinlenilmiş; ayrıca yanıt seçenekleri her konuda önerdikleri sınıflamaya göre hazırlanmış ve 11, 12, 13 yaşlarında on çocuk üzerinde anlaşılabilirlik açısından denenmiş, gerekli değişiklikler ve kısaltmalar yapılmıştır. Bu anket aşağıdaki biçimde şemalaştırılabilir:

TABLO 2.3.5.1.
DÜNYA GÖRÜŞÜ ANKETİ CEVAP SEÇENEKLERİNİN ANAHTAR ÖZETİ

Sorular	A Bilgi	B Değer	C Tutum
Boyutlar	Bu sorularda değişik tipte yanıt seçenekleri kullanılmıştır	Seçenekler	Seçenekler
I İnsanın Doğası		a) Kötü ama düzelebilir b) Bazen iyi, bazen kötü c) İyi ama bozulabilir	a) Kötü ama düzelebilir b) Bazen iyi, bazen kötü c) İyi ama bozulabilir
II İnsan-Doğa İlişkisi		a) İnsanın doğaya egemenliği b) İnsan-doğa uyumu c) Doğanın insana egemenliği	a) İnsanın doğaya egemenliği b) İnsan-doğa uyumu c) Doğanın insana egemenliği
III İnsan-Zaman İlişkisi		a) Geçmişe yönelik b) Bugüne yönelik c) Geleceğe yönelik	a) Geçmişe yönelik b) Bugüne yönelik c) Geleceğe yönelik
IV İnsan için Yaşamda Temel Amaç		a) Olmak b) Oluşum içinde olmak c) Yapmak	a) Olmak b) Oluşum içinde olmak c) Yapmak
V İnsan-İnsan İlişkileri		a) Bireysellik b) Dayanışma c) Soysallık	a) Bireysellik b) Dayanışma c) Soysallık

Sorularda "gelecek" zamanın vurgulanmasında iki açıdan yarar görülmüştür:

- 1) Böyle bir zamanlama programı, çocuğun kendini bağımsız hissederek doğru (güvenilir) yanıt vermesini sağlayabilecek;
- 2) Çocuk, bugün için zorunlu saydığı değer ve tutumları gelecek için geçerli görmeyebilir, böylece geleceğe ilişkin yansımaların doğrultusunda yanıt verebilecektir.

Anketin ilk uygulaması, araştırmacının çocuklarla okullarında tek tek görüşmesi biçiminde, "Çocuk Anketi I" ile birlikte aynı zaman ve sürede yapılmıştır. Amacı çocuklarda varolan dünya görüşünü, filmden önce saptamaktır. Film gösterisinden önceki haftayı kapsayan bu anket uygulaması gösteriden sonra hemen yinelenmiş, gösteri günü dahil beş günde tamamlanmıştır. Filmten hemen sonra, araştırmacı tarafından eğitilen beş öğretim elemanı, değerlendirmeye katılan 12-13 yaş gruplarından altı çocuğa (örneklemin % 20'si) anketin ikinci uygulamasını yapmışlardır. Buradaki amaç, anketin uygulamasında geçen süre ile etki ve aynı soruların başkaları tarafından sorulması ile yanıtlamada rahatlık arasında ilişki olup, olmadığını ortaya çıkarmak olmuştur.

2.3.6. Uygulama Aracı (Film)

Başlangıçta araştırmanın uygulama aracı olarak televizyonda yayınlanan bir bilim-kurgu dizisinin kullanılması düşünülmüştü. Böylece, dizi ile başlayacak ilk ölçüm dizi boyunca belli aralıklarla iki kez yinelenenecekti. Bu yöntemle hem iletişim bir kültürleşme süreci olarak ele alınacak, hem de yineleme ile ortak etki (sonuç) arasındaki ilişki ortaya

Uygulama aracı olarak belirlenen "Yıldız Savaşları" filmi video-kasete çekilerek, soruların hazırlanması için araştırmacı tarafından defalarca izlenmiştir. Film, "Çocuk Anketi I" ve "Çocuk Anketi II" nin birinci uygulaması tamamlandıktan sonra, 19 Ocak 1985 Pazar günü, Anadolu Üniversitesi Sineması'nda oynatılmış, araştırmacının sağladığı araçlarla okullarından alınan çocuklara izlettirilmiştir. Film-den sonra çocuklar tek tek evlerine götürülmüşlerdir¹ .

2.4. Verilerin İşlenmesi ve Uygulanan İstatistiksel Yöntem (Teknik)

Anket uygulamalarından elde edilen sonuçlar değişik biçim ve aşamalarda değerlendirilmiştir:

1) "Hanehalkı Anketi" ve "Çocuk Anketi I" in uygulanmasından alınan yanıtların dökümü yapılmış, açık uçlu soruların yanıtları sınıflandırılarak bu sorular kapalı uçluya dönüştürülmüştür. Bundan sonra tüm veriler kodlanarak, büyük tablolara geçirilmiş, buradan da konularına ya da ilgili altbaşlıklara göre düzenlenen tablolara sayı ve yüzdeleriyle aktarılmıştır.

2) "Çocuk Anketi II" den alınan yanıtlar, her çocuğa yaş ve cinsiyetini de belirten bir kod numarası verilerek, dünya görüşünün her boyutunda tüm soruların yanıt seçeneklerini içeren büyük tablolara işlenmiştir. Her soruda seçeneklere uygulamadan önce ve sonra olmak üzere iki sütun

(1) Çocukların ailelerine film gösteriminin günü, saati ve çocukla buluşma yeri olarak herbirinin kendi okulu yazılı olarak bildirilmiş, belirtilen saatte çocuklarını okula göndermeleri rica edilmiştir. Film-den sonra çocuğun geri götürüleceği yer olarak da okul belirtilmişken çocukların evlerine götürülmesi daha uygun görülmüştür.

ayrılmıştır. Bu tablolara işlenen veriler iki ayrı aşamada değerlendirilmiştir:

a- Soru incelemesine uygun olarak geliştirilen tablolara çocukların her soru için film gösterisinden önce ve sonra verdikleri yanıtların seçeneklere göre dökümü yapılmış ve filmden sonra gözlenen değişim örneklem genelinde, cinsiyete ve yaşa göre değerlendirilmiştir.

b- Bundan sonra, soru incelemesinde belirlenen değişimin anlamlılığı araştırılmıştır. Bu amaçla bu kez her çocuğun dünya görüşünün tüm boyutlarında tüm sorulara önce ve sonra verdiği yanıtlar filmdeki iletiye göre seçeneklere verilen ağırlık katsayılarına göre (Ek:6, s.310) tek tek tablolara aktarılmış ve her çocukta bilgi, değer ve tutum sorularında toplam farklar saptanmıştır. Örneklem grubundaki 30 çocuktan elde edilen bu farklardan hazırlanan serilere t-Test-correlated samples (Robson 1979: 78) -bağımlı örnekler için t-testi- uygulanmıştır. Bu bağlamda, çocukların filmden sonra dünya görüşlerinin genelinde ve bilgiler, değerler, tutumlar düzeyinde ayrı ayrı ortaya çıkan değişimlerin filmle ilişkisi, ayrıca bu değişimlerin çocukların yaş, cinsiyet, ana-babalarının öğrenim düzeyi ve meslek durumuna göre değerlendirilmesi aşağıdaki formüle göre araştırılmıştır:

$$t = \bar{d} \div \sqrt{\frac{\sum d^2 - (\sum d)^2/n}{n(n-1)}}$$

Bu formülün uygulanması sonucu elde edilen t-değerleri $p < 0.05$ anlamlılık düzeyine göre test edilmiştir.

Bağımlı örnekler için t testinin hesapları birkaç aşamada gerçekleştirilmektedir:

1- Son-test - ön test serilerinin farkları bulunur

$$d = (X_A - X_B)$$

2- Farkların toplamı alınır Σd

3- Fark toplamı kişi (eş) sayısına bölünerek ortalama elde edilir. $\frac{\Sigma d}{n} = \bar{d}$

4- a) Farkların karesi alınır d^2

b) Farkların karelerinin toplamı alınır Σd^2

5- a) Farklar toplamının karesi alınır $(\Sigma d)^2$

b) Farklar toplamının karesi kişi (eş) sayısına bölünür. $\frac{(\Sigma d)^2}{n}$

6- Farkların kareleri toplamından farklar toplamı karesinin kişi (eş) sayısına bölümü çıkartılır.

$$d^2 - \frac{(\Sigma d)^2}{n}$$

7- Altıncı aşamada elde edilen sonuç kişi (eş) sayısı ile kişi (eş) sayısı eksi bir'in çarpımına bölünür.

8- Yedinci aşamada elde edilen sonucun kare-kökü alınır. $\sqrt{d^2 - \frac{(\Sigma d)^2}{n}}$

9- Üçüncü aşamada elde edilen ortalama sekizinci aşamadaki sonuca bölünerek "t" değeri bulunur.

10- Elde edilen sonuç t dağılımı tablosunda $(n - 1)$ serbestlik derecesine göre bulunan teorik "t" değeri ile karşılaştırılır.

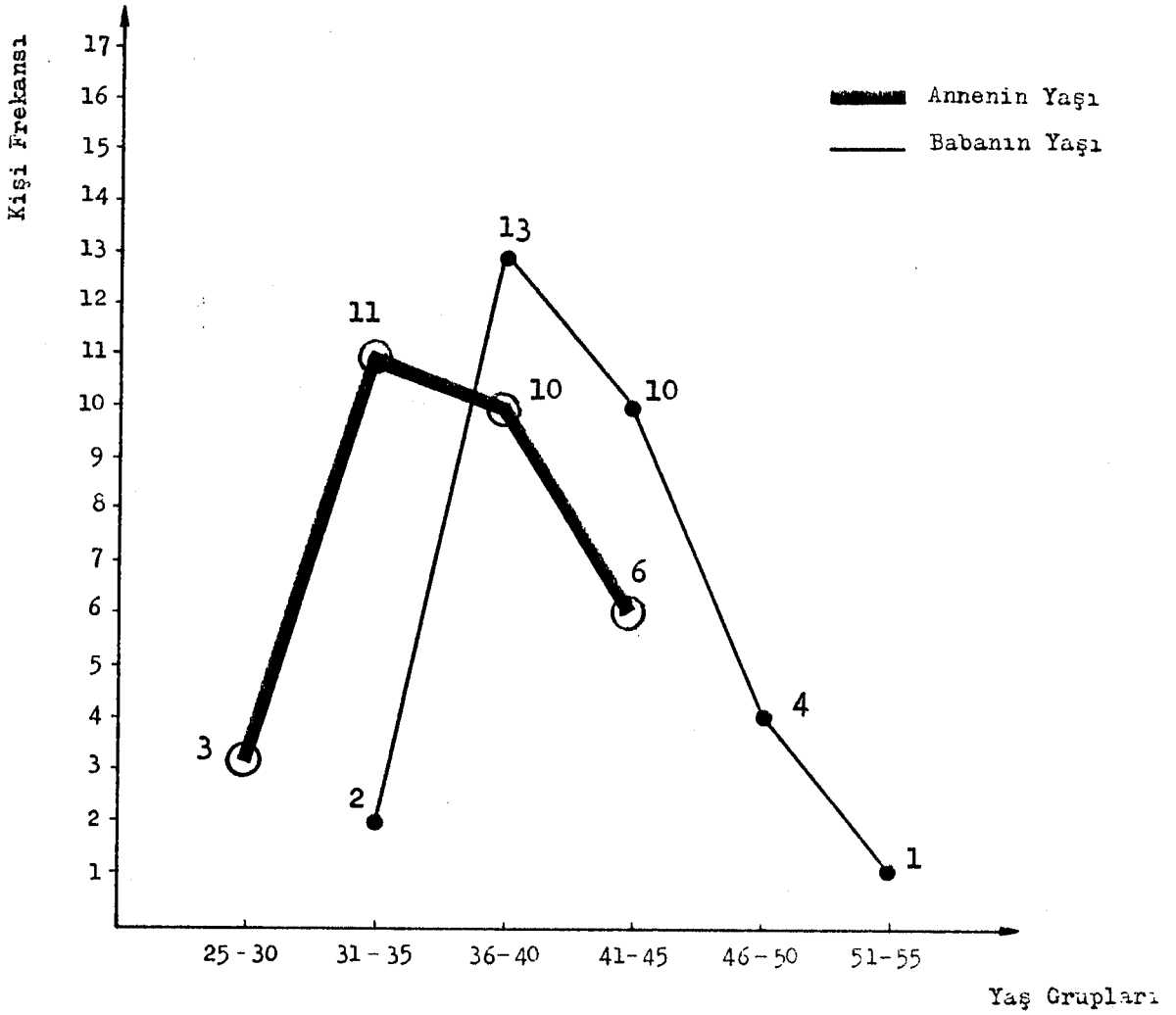
BÖLÜM 3 BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın alan araştırması kısmında elde edilen veriler bu bölümde değerlendirilip yorumlanmıştır. Bu veriler Eskişehir'de iki ilkokulun beşinci, üç ortaokulun birinci ve ikinci sınıf öğrencileri içindeki orta kesim ailelerin çocukları arasından hane gözlemi yoluyla oluşturulan örneklem grubuna uygulanan "Çocuk Anketi I" ve "Çocuk Anketi II" ve annelere uygulanan "Hanehalkı Anketi"nden elde edilmiştir. Örneklem grubu dokuzu 11, onu 12 ve onbiri 13 yaşında, yarısı (15) kız yarısı erkek (15), toplam 30 çocuktur.

3.1. Ana-Babalar İle İlgili Genel Bilgiler

Bu kısımda "Hanehalkı Anketi" nden elde edilen ana-babaların yaş, öğrenim düzeyi, meslek ve Eskişehir'de yaşama sürelerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

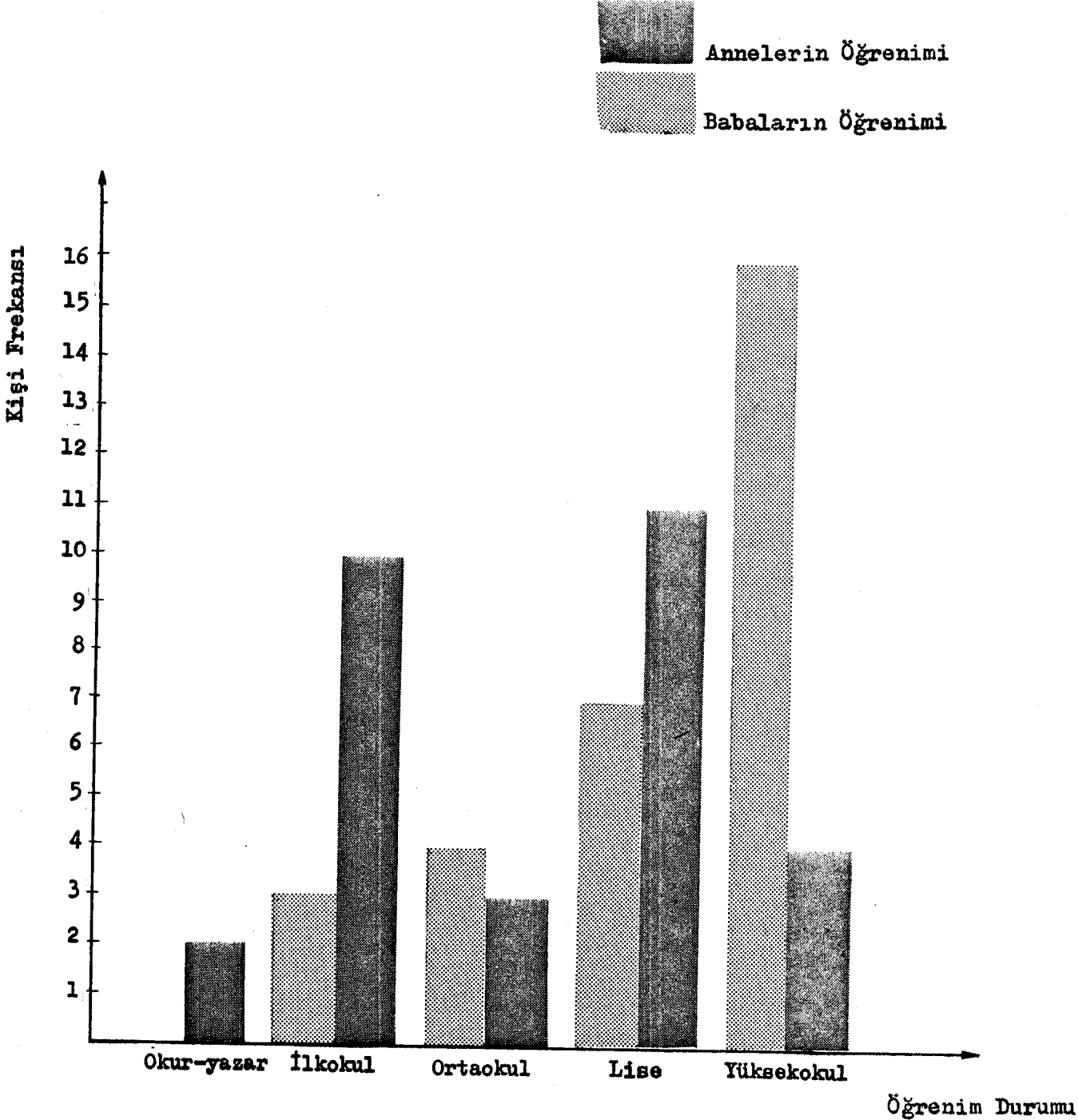
Örneklem grubunu oluşturan çocukların anneleri 26-45, babaları 31-55 yaşları arasındadır (Çizim 3.1.1.). Diğer bir deyişle, 26 yaşından genç, 45 yaşından yaşlı annesi, 31 yaşından küçük, 55 yaşından büyük babası olan çocuk yoktur. Annelerin çoğu 31-35 ve 36-40, babaların çoğu 36-40 ve 41-45 yaş gruplarında yer almaktadırlar. Bu durumda, yaş ortalaması anneler için 35,6, babalar için 40,6'dır.

ÇİZİM 3.1.1. ANNE VE BABALARIN YAŞ DAĞILIMI

Anneler içinde lise ve ilkokul öğrenimliler grubun üçte-ikisini oluşturan bir çoğunlukta ve hemen hemen eşit oranlardadırlar. Annelerin üçte-biri ise çokluk sırasına göre yüksekokul, ortaokul diplomalı ya da yalnızca okur-yazardırlar. Babalarda ilkokul diploması olmayan yoktur ve örneklem grubundaki çocukların yarısından biraz fazlasının babası yüksek öğrenimlidir. Bunu sırasıyla lise, orta ve ilkokul öğrenimi görmüş olanlar izlemektedir (Çizim 3.1.2.).

Ana-baba öğrenimi ile ilgili verilerin dağılımı, annelerin okur-yazar, ilk, orta öğrenimliler ve lise, yüksek öğrenimliler; babaların yüksek öğrenimliler ve diğerleri olmak üzere iki eşit grupta sınıflandırılabilceğini göstermektedir.

ÇİZİM 3.1.2. ANNE VE BABALARIN ÖĞRENİM DURUMU

TABLO 3.1.1.
ANNELEİN ÖĞRENİM DURUMUNUN ÇOCUKLARIN
YAŞ VE CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

	Yaş Grupları						Cinsiyet			
	11	%	12	%	13	%	Erkek %		Kız %	
Okur-yazar	-	-	1	10,0	1	9,0	1	6,7	1	6,7
İlkokul	3	33,3	4	40,0	3	27,3	5	33,3	5	33,3
Ortaokul	2	22,2	-	-	1	9,1	-	-	3	20,0
Lise	4	44,5	4	40,0	3	27,3	5	33,3	6	40,0
Yüksekokul	-	-	1	10,0	3	27,3	4	26,7	-	-
Toplam	9	100,0	10	100,0	11	100,0	15	100,0	15	100,0

Tablo 3.1.1.'de görüldüğü gibi, annelerin öğrenim durumu çocukların cinsiyetine göre incelendiğinde hem erkeklerde, hem kızlarda birer çocuğun annesinin okur-yazar olduğu saptanmıştır. Her iki grupta da çocukların üçte birisinin annesi ilkokul, üçte birinin annesi ise lise öğrenimlidir. Ancak kızlarda annesi yüksekokul, erkeklerde annesi ortaokul diplomalı çocuk yoktur.

Bu durum yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde 11 yaşındaki çocukların annelerinin daha çok lise ve ilkokul olmak üzere ilkokul, ortaokul ve lise öğrenimliler olduğu; 12 yaşındakilerde ise annesi ortaokul öğrenimi görmüş çocuk bulunmadığı ve annelerin hemen hemen yarı yarıya ilkokul ve lise çıkışlı olduğu görülmüştür. 13 yaş grubu çocukları içinde annesi okur-yazar ve ortaokul öğrenimli birer çocuk vardır, diğerlerinin anneleri eşit sayılarda ilk, orta, yüksekokul diplomalıdırlar (Tablo 3.1.1.).

TABLO 3.1.3.
ANNELERİN MESLEK DURUMU

Annenin İşi	Sayı	%
Çalışmıyor, ev hanımı	19	63,4
Memur	3	10,0
Öğretmen	4	13,3
Üni.Öğ.Üy.ve Yrd.	1	3,3
Esnaf	3	10,0
Toplam	30	100,0

Annelerin yarısından çoğu (% 63,4) çalışmamaktadır; çalışan annelerin bir bölümü öğretmenlik (% 13,3), bir devlet dairesinde ya da özel şirkette memurluk (% 10) ya da esnaflık (% 10) yapmaktadır. Bir anne ise üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır (Tablo 3.1.3.).

TABLO 3.1.4.
BABALARIN MESLEK DURUMU

Babanın İşi	Sayı	%
Serbest meslek	4	13,3
Memur	12	40,0
Öğretmen	4	13,3
Üni.Öğ.Üy.ve Yrd.	3	10,0
Esnaf	5	16,7
Subay	2	6,7
Toplam	30	100,0

Babalar içinde en yoğun grubu (% 40,0) bir devlet kurumu ya da özel sektör kurumunda memur olarak çalışanlar oluşturmaktadır. Esnaf olan babalar mesleklere göre dağılımda ikinci sırayı (% 16,7) almaktadırlar. Bunları avukatlık, mimarlık gibi serbest meslek sahibi olanlar (% 13,3), öğretmenler (% 13,3), üniversitede öğretimle görevli olanlar (% 10,0) ve askerler (% 6,7) izlemektedir (Tablo 3.1.4.).

Örneklem grubunun küçük oluşu, çalışmayan annelerin çokluğu ve çalışanların değişik mesleklere dağılımları nedenleriyle annelerin çalışmayanlar ve çalışanlar olarak gruplanması daha uygun görünmektedir. Yine örneklemin küçüklüğü ve baba mesleklerinin dağılımı gözönüne alındığında mesleki kazanç açısından babalar da memur-öğretmen grubu ve serbest meslek -üniversite öğretim üye ve yardımcısı- esnaf-subay grubu olmak üzere iki meslek grubunda sınıflandırılabilirler.

TABLO 3.1.5.
ANNE MESLEKLERİNİN ÇOCUKLARIN
YAŞ VE CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

	Yaş Grupları						Cinsiyet			
	11	%	12	%	13	%	Erkek %		Kız %	
Ev hanımı	8	88,9	6	60,0	5	45,4	9	60,0	10	66,6
Memur	1	11,1	1	10,0	1	9,1	2	13,3	1	6,7
Öğretmen	-	-	2	20,0	2	18,2	3	20,0	1	6,7
Üni.Öğ.Üy. ve Yrd.	-	-	-	-	1	9,1	1	6,7	-	-
Esnaf	-	-	1	10,0	2	18,2	-	-	3	20,0
Toplam	9	100,0	10	100,0	11	100,0	15	100,0	15	100,0

Örneklem grubundaki çocukların annelerinin önemli bu bölümünün, hemen hemen üçte ikisinin, çalışmadığı diğerlerinin ise değişik alanlarda bir iş sahibi olduğu belirtilmiştir. Bulgular çocukların cinsiyetine göre değerlendirildiğinde hem kızlarda hem erkeklerde annelerin yarısından fazlasının çalışmadığı görülmüştür. Erkeklerde, çalışan anneler daha çok öğretmen ve memurdur; annesi esnaf olan çocuk yoktur. Kızlarda ise, çalışan anneler arasında esnaf olanlar çoğunluktadır.

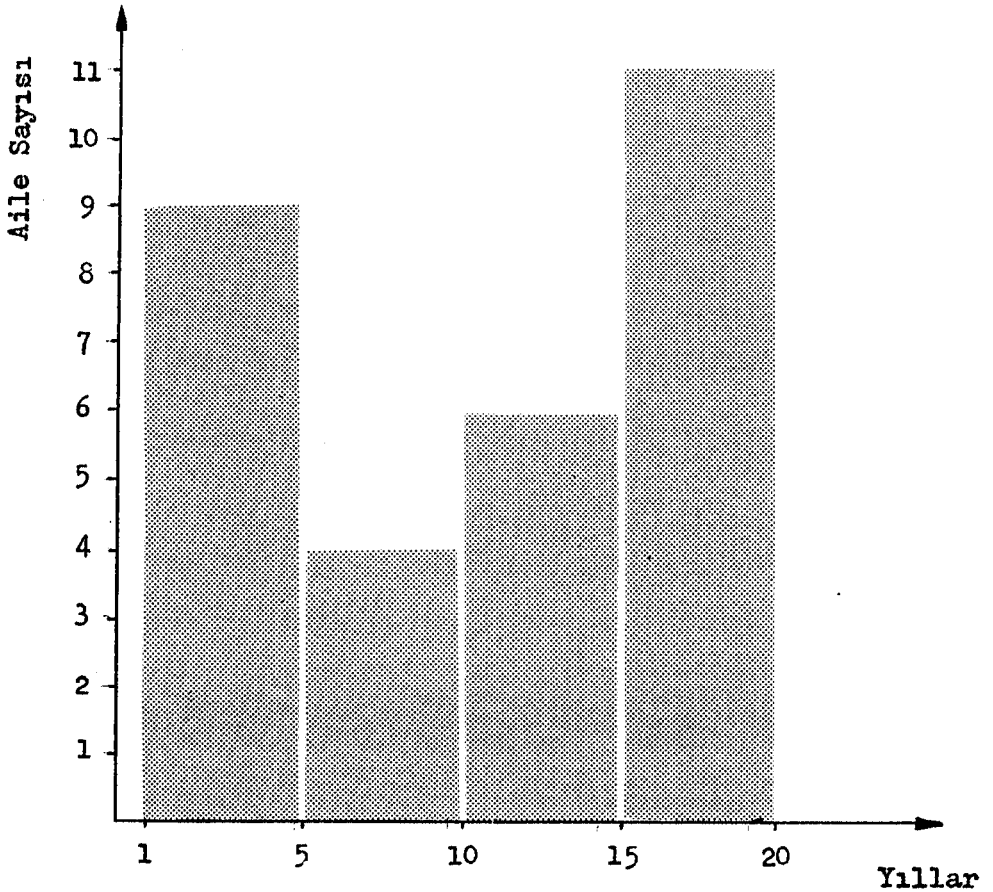
Çocukların yaş gruplarına göre annelerin meslek dağılımında 11 yaşındakilerin hemen hemen tümünün annesinin ev hanımı olduğu, 12 yaş çocuklarının yarısından fazlasının, 13 yaş çocuklarının ise yaklaşık yarısının annesinin çalışmadığı gözlenmiştir.

TABLO 3.1.6.
BABALARIN MESLEKLERİNİN ÇOCUKLARIN
YAŞ VE CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

	Yaş Grupları						Cinsiyet	
	11	%	12	%	13	%	Erkek %	Kız %
Serbest meslek	2	22,2	1	10,0	1	9,1	3 20,0	1 6,7
Memur	5	55,6	3	30,0	4	36,4	4 26,7	8 53,3
Öğretmen	1	11,1	2	20,0	1	9,1	3 20,0	1 6,7
Üni.Öğ.Üy. ve Yrd.	-	-	1	10,0	2	18,2	1 6,7	2 13,3
Esnaf	1	11,1	2	20,0	2	18,2	2 13,3	3 20,0
Subay	-	-	1	10,0	1	9,1	2 13,3	- -
Toplam	9	100,0	10	100,0	11	100,0	15 100,0	15 100,0

Baba mesleklerinin dağılımı çocukların cinsiyetine göre değerlendirildiğinde (Tablo 3.1.6.), her iki cinsten çocuklarda babaların yarısının memur-öğretmen grubunu, yarısının öteki meslekler grubunu oluşturduğu görülmüştür. Ancak, babası memur olan kızlar erkeklerden fazladır. Buna karşılık öğretmen çocuğu olan erkekler de kızlardan çoktur. Diğer meslekler grubunda babası serbest meslek sahibi çocuklarda erkekler, çoğunluktadır. Örneklem grubunda subay çocuğu olan kız yoktur.

Tablo 3.1.6. incelendiğinde de görüleceği gibi, 11 yaş grubundaki çocukların çoğunun babası memur-öğretmen-dir. Diğer yaş gruplarında ise dağılımın memur-öğretmen grubu ve öteki meslekler grubu arasında eşit olduğu saptanmıştır.

ÇİZİM 3.1.3. AİLELERİN ESKİŞEHİR'DE YAŞAMA SÜRELERİ

Örnekleme oluşturan çocukların aileleri içinde 15 yıldan fazla bir süredir Eskişehir'de yaşayan aileler en yoğun grubu oluşturmaktadırlar. Bunları 1-5 yıldır Eskişehir'de bulunanlar izlemektedir. 10-14 ve 6-9 yıldır Eskişehir'e yerleşmiş olanlar ise bu iki grup arasında yer almaktadırlar (Çizim 3.1.3.).

3.2. Ana-Babaların Kitle İletişim Araçları ve Bilim-Kurgu İle İlgili Tutum ve Davranışları

Ana-babaların televizyona duydukları ilgi, sevdikleri televizyon programları, bilim-kurgu dizilerini izleme durumları, eve düzenli aldıkları basılı yayınlar, kitapla ilişkileri ve sevdikleri kitap türleri, annelerin bilim, teknik ve sinematografik bilim-kurgu konusundaki değerlendirmelerine ilişkin "Hanehalkı Anketi" sorularından elde edilen bulgular bu kısımda değerlendirilmiştir.

Ortalama dokuzbuçuk yıldır televizyonu olan ailelerde (Tablo 3.2.1.), hiç televizyon izlemeyen anne ve baba yoktur. Bu konudaki soruya yanıt veren annelerin çoğu kendilerinin hergün düzenli olarak televizyona baktıklarını söyledikleri gibi eşlerinin de düzenli izleyici olduğunu söyleyenler de çoğunluktadır (Tablo 3.2.2.).

TABLO 3.2.1.
AİLENİN KAÇ YILDIR TELEVİZYON
SAHİBİ OLDUĞU

Yıllar	Sayı	%
1 - 5	-	-
6 - 10	17	57,0
11 - 15	13	43,0
Toplam	30	100,0

TABLO 3.2.2.
ANNE VE BABALARIN TELEVİZYON
İZLEME DURUMU

	Anne %		Baba %	
Hergün	20	66,7	21	70,0
Arasında	10	33,3	9	30,0
Hiç	-	-	-	-
Toplam	30	100,0	30	100,0

Annelerin televizyonda en sevdikleri programların başında diziler gelmektedir (% 32,4). Üçte ikisinin belirttiği dizileri, üçte birinin seçiminde yer alan müzik, eğlence (% 13) ve kadın (% 13) programları izlemektedir. Diğer programlar ise çok daha az ölçüde ilgilerini çekmektedir. Anneler eşlerinin en beğendiği programları belirtirken de dizilere (% 18,9) ağırlık vermişlerdir. Ancak babalarda haberler de diziler kadar ilgiyle izlenen programlardır (% 17,6). Spor, televizyonda sinema, kültür-belgesel programlar da annelerin eşlerinin sevdiğini gözledikleri programlardır. Karşılaştırma yapıldığında babaların -annelerde diziler için olduğu gibi- belli bir programda yoğunlaşmadıkları, değişik programlara yönelme eğilimlerinin annelerden fazla olduğu anlaşılmıştır (Tablo 3.2.3.).

TABLO 3.2.3.
ANNE VE BABALARIN TV'DE EN SEVDİKLERİ
PROGRAMLAR

Programlar	Anne %		Baba %	
Diziler	25	32,4	14	18,9
Sinema	6	7,8	10	13,5
Haberler	6	7,8	13	17,6
Kültür-Belgesel	7	9,1	9	12,2
Müzik-Eğlence	10	13,0	6	8,1
Yarışma	7	9,1	6	8,1
Spor	2	2,6	11	14,9
Türk Sanat				
Türk Halk Müziği	4	5,2	5	6,7
Kadın program	10	13,0	-	-
Toplam	77	100,0	74	100,0

Not: Programlar için her seferinde birden fazla seçenek seçilmiş olduğundan $N > 30$ çıkmaktadır.

TABLO 3.2.4.
ANNE VE BABALARIN BİLİM-KURGU
DİZİLERİNİ İZLEME DURUMU

	Anneler %		Babalar %	
Evet	15	50,0	17	56,7
Arasıra	10	33,3	7	23,3
Hayır	5	16,7	6	20,0
Toplam	30	100,0	30	100,0

Annelerin yarısı, babaların yarısından biraz fazlası bilim-kurgu dizilerinin sürekli izleyicileridirler. Ara sıra izleyenler içinde anneler ve hiç izlemeyenlerde babalar biraz daha fazladır (Tablo 3.2.4.).

TABLO 3.2.5.
EVE DÜZENLİ ALINAN YAYINLAR

	Sayı	%
Günlük gazete	24	68,6
Haftalık magazin, gazete dergisi	2	5,7
Haftalık haber dergisi	2	5,7
Sanat dergileri	1	2,8
Hiçbiri alınmaz	6	17,2
Toplam	35	100,0

Not: Birden fazla seçenek seçilmiş olduğundan
N > 30 çıkmaktadır.

Ailelerin % 68,6'sının evine bir günlük gazete girmektedir. Ancak eve hiçbir yayın almayanların oranı da (% 17,2) dikkate değerdir. Günlük gazete dışında başka haftalık gazete ya da dergi alanlar ise çok azdır (Tablo 3.2.5.).

Düzenli ve arasıra okuyanlar birlikte değerlendirildiğinde hem annelerin, hem de babaların önemli bir bölümünün kitapla ilgisi olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 3.2.6.). Ancak, annelerde arasıra kitap okuyanlar düzenli okuyanlardan çok fazladır ve hiç okumayanların oranı (% 40) ise arasıra okuyanlara çok yakındır.

Düzenli kitap okuyucusu babalar annelerden daha fazla olmakla birlikte arasıra ve hiç okumayan erkeklerle hemen hemen eşit orandadırlar.

TABLO 3.2.6.
ANNE VE BABALARIN KİTAP OKUMA DURUMU

	Anneler %		Babalar %	
Evet	5	16,7	9	30,0
Arasıra	13	43,3	10	33,3
Hayır	12	40,0	11	36,7
Toplam	30	100,0	30	100,0

TABLO 3.2.7.
OKUNAN KİTAPLARIN TÜRÜ (Evet Ara Sıra Diyenler)

	Anneler %		Babalar %	
Dini kitaplar	4	16,6	4	13,3
Tarihi kitaplar (romanlar)	3	12,5	6	20,0
Beyaz dizi-pembe dizi küçük çeviri roman	3	12,5	2	6,7
Bilim-Kurgu	-	-	2	6,7
Polisiye	1	4,1	1	3,3
Deneme-Araştırma	2	8,4	3	10,0
Klasik roman ve öyküler	7	29,1	4	13,3
Mizah	2	8,4	3	10,0
Mesleki yayınlar	2	8,4	5	16,7
Toplam	24	100,0	30	100,0

Düzenli ya da arasıra okuyarak, kitapla ilgisi olduğunu belirtenlerin neler okudukları araştırıldığında, annelerin daha çok klasik roman ve öyküler okudukları gözlenmiştir. Bundan sonra ilgilerini çeken türler tarihi ve dini kitap ve romanlar ve küçük çeviri romanlar olmaktadır.

TABLO 3.2.9.
ANNELERİN ÇOCUKLAR AÇISINDAN SİNEMATOGRAFİK BİLİM-KURGUYU
DEĞERLENDİRMELERİ VE BUNUN NEDENLERİ

Değerlendirmeler	Çok yararlı	%	Yararlı	%	Kararsız	%	Zararlı	%	Çok zararlı	%	Toplam	%
Nedenler												
Düş gücünü geliştiriyor	2	6,7	9	30,0	-	-	-	-	-	-	11	36,
Çocuğu gelecek hakkında düşün- dürüp bilgi veriyor	-	-	6	20,0	-	-	-	-	-	-	6	20,
Olmayan şeyleri gösterip tedirgin ediyor	-	-	-	-	-	-	5	16,7	-	-	5	16,
Açıklayamıyor	1	3,2	2	16,7	5	16,7	-	-	-	-	8	26,
Toplam	3	9,9	17	56,7	5	16,7	5	16,7	-	-	30	100,

Çocuklar açısından annelerin çocuğun bilim-kurguya tutumu olumlu. Bu olgu, örneklem grubundakilerin küçük bir bölümü (% 16,7) bu tür film ve dizileri çocuklar açısından zararlı buluyorlar, aynı oranda anne de bu konuda belli bir yargıya sahip değil. Türü çocuklar için çok yararlı ve zararlı bulunanların çoğu ise çocuklarda düş gücünü geliştirmesini neden olarak ileri sürüyorlar. Annelerin % 20'sinin bilim-kurgu film ve dizilerini çocukları için gelecek konusunda bilgi kaynağı görmesi de oldukça anlamlıdır. Bu konudaki tutumlarında karar-sız olan anneler tutumlarını herhangi bir nedene bağlayamıyorlar. Bu türü çocuklar için zararlı bulanların tümü gerçekte olmayan şeyleri gösterip, çocukları tedirgin etmesinden yakınıyorlar. Bu olgu, çocukların % 16,7'sinin filmleri izledikten sonra ikilem içinde kaldıkları biçiminde değerlendirilebileceği gibi, asıl tedirgin olanların, çocukların sorularına doyurucu yanıt veremeyen anneler ya da anne-babalar olduğu söylenebilir (Tablo 3.2.9.).

3.3. Çocukların Kitle İletişim Araçları ve Bilim-Kurgu İle İlgili Davranış ve Tutumları

Çocukların değişik kitle iletişim araçları ve bilim-kurgu türü ile ilgili tutum ve davranışlarını saptamak için kullanılan "Çocuk Anketi I" deki sorulara alınan yanıtlar aşağıda değerlendirilmiştir.

Örneklem grubundaki çocukların % 80'i hergün, % 20'si arasıra televizyon izleyicisidir. Televizyon izlemeyen yoktur (Tablo 3.3.1.).

TABLO 3.3.1.
ÇOCUKLARDA TELEVİZYON İZLEME DURUMU

	Sayı	%
Hergün	24	80,0
Arasıra	6	20,0
Hiç	-	-
Toplam	30	100,0

Televizyonda en sevdikleri programların başında diziler ve sinema gelmekte (% 38,4), bunu çocuk (% 23,4) ve müzik-eğlence (% 16,6) programları izlemektedir. Kültür-belgesel programlar (% 8,4); yarışmalar (% 6,6) ve spor ya da yabancı müzik gibi diğer (6,6) programlar ise çok daha az ilgilerini çekmektedir (Tablo 3.3.2.).

TABLO 3.3.2.
ÇOCUKLARIN SEVDİKLERİ TELEVİZYON PROGRAMLARI

Programlar	Sayı	%
Diziler-Sinema	23	38,4
Çocuk programı	14	23,4
Kültür-Belgesel	5	8,4
Müzik-Eğlence	10	16,6
Yarışma	4	6,6
Spor, Yabancı müzik	4	6,6
Toplam	60	100,0

Not: Çocuklar birden fazla seçeneği seçmiş olduklarından $N > 30$ çıkmaktadır.

Çocukların televizyonda bilim-kurguya ne denli ilgi gösterdiklerini anlamak için, anketin uygulandığı tarihten önce en son yayımlanan çizgi film "Uzay Yolu" dizisini izleyip, izlemedikleri sorulmuştur. Alınan yanıtlar % 60'ının kaçırmadan, % 36,7'sinin de arasına diziyi izlediğini göstermiştir. Yalnızca bir çocuk dizi ile hiç ilgilenmemiştir (Tablo 3.3.3.).

TABLO 3.3.3.
ÇOCUKLARIN TELEVİZYONDAKİ UZAY YOLU
(ÇİZGİ BİLİM-KURGU) DİZİSİNİ
İZLEME DURUMLARI

İzleme Durumu	Sayı	%
Sürekli, kaçırmadan	18	60,0
Arasıra	11	36,7
Hiç izlemedim	1	3,3
Toplam	30	100,0

TABLO 3.3.4.
ÇOCUKLARIN SEVDİKLERİ FİLM TÜRLERİ

Film Türleri	Sayı	%
Aşk	-	-
Savaş-Macera	18	34,0
Korku	3	5,7
Bilim-Kurgu	16	30,2
Polisiye-Casusluk	5	9,4
Tarihi-Belgesel	6	11,3
Müzik-Eğlence	3	5,7
Başka	2	3,7
Toplam	53	100,0

Not: Birden fazla seçenek seçilmiş olduğundan,
N > 30 çıkmaktadır.

Seçme olanakları olsa, çocukların en çok görmek istedikleri filmler savaş-macera (% 34) ve bilim-kurgu (% 30,2) türündedir. En çok beğendikleri bu iki türü çok geriden tarihi-belgesel (% 11,3) ve polisiye-casusluk (% 9,4) filmleri izlemektedir (Tablo 3.3.4.).

TABLO 3.3.5.
ÇOCUĞA EN İLGİNÇ GELMİŞ OLAN FİLMİN TÜRÜ

Film Türü	Sayı	%
Bilim-Kurgu	14	46,7
Diğer	16	53,3
Toplam	30	100,0

Çocukların yarısına yakını (% 46,7) şimdiye kadar gördüğü filmler içinde kendisine en ilginç gelen filmin bilim-kurgu türünde olduğunu söylemiştir (Tablo 3.3.5.). Bu bulgu "Uzay Yolu" dizisini kaçırmadan izlemiş olan; en çok bilim-kurgu türünde filmler görmek istediğini belirten çocukların oranı ile birlikte değerlendirildiğinde çalışmanın sinematografik bilim-kurgunun çocuklar için taşıdığı önem ve onları etkileme gizilgücü açısından gözönüne alınması gereken bir tür olduğu yolundaki beklenti doğrulanmakta ve beklentinin temel aldığı sorun desteklenmektedir.

TABLO 3.3.6.
ÇOCUKLARIN GAZETE OKUMA DURUMLARI

Okuma Durumu	Sayı	%
Düzenli, hergün	15	50,0
Arasıra	15	50,0
Hiç okumam	-	-
Toplam	30	100,0

Çocukların yazılı kitle iletişim araçlarına ilgilerini ölçmek ve dünya görüşlerinin oluşumunda okul kitapları dışında yazılı kaynakların hiç değilse günlük gazetelerin ne denli yer tuttuğunu görmek için, gazete okuyup okumadıkları sorulmuştur. Her nekad ar hiç gazete okumadığını söyleyen çocuk olmamışsa da, hergün gazete okuyanlar da ancak örneklemin yarısını oluşturmaktadır (Tablo 3.3.6.).

TABLO 3.3.7.
ÇOCUKLARIN OKUMAKTAN HOŞLANDIKLARI
KİTAP TÜRLERİ

Kitap Türü	Sayı	%
Bilim-Kurgu	12	22,2
Savaş-Macera	9	16,6
Korku	2	3,7
Aşk	1	1,9
Polisiye-Casusluk	7	13,0
Çocuk masal, öykü ve romanları	13	24,0
Mizah	5	9,3
Diğer (yetişkin romanları)	5	9,3
Toplam	54	100,0

Not: Birden fazla seçenek seçilmiş olduğundan
N > 30 çıkmaktadır.

Çocukların okumaktan en çok hoşlandıkları kitap türleri içinde çocuk masalı, öykü ve romanları (% 24) ve bilim-kurgu (% 22,2) başta gelmektedir. Macera (% 16,6) ve polisiye-casusluk türünde kitaplar ise beğenilerinde daha sonraki sırayı almaktadır. Mizah, korku, aşk ve yetişkin romanları gibi diğer kitaplar ise çok daha az ilgi gösterdikleri türde kitaplardır (Tablo 3.3.7.).

TABLO 3.3.8.
ÇOCUKLARA TEK BİR KİTAP SEÇME HAKKI VERİLDİĞİNDE
HANGİ TÜRÜ TERCİH ETTİKLERİ

Kitap Türü	Sayı	%
Bilim-Kurgu	8	26,7
Diğer	22	73,3
Toplam	30	100,0

Yazınsal bilim-kurguya yönelik tutumlarını ölçmek için sorunlar "Bugün tek bir kitap alma hakkın olsa, hangi türde kitabı seçerdin?" sorusuna çocukların büyük çoğunluğu (% 73,3) bilim-kurgu dışında bir türü belirtmiştir (Tablo 3.3.8.). Bu olgu, çocukların türün yazılı kaynaklarına küçümsemeyecek bir ilgi göstermelerine karşın, film ve dizilerle ilgili davranış ve tutumları gözönüne alındığında, sinematografik bilim-kurgunun onlar için daha çekici ve önemli olduğu biçiminde yorumlanabilir.

TABLO 3.3.9.
ÇOCUKLARIN SEYRETTİKLERİ BİLİM-KURGU DİZİ VE FİLMLERİNİ
TARTIŞMA DURUMLARI

Tartışma Durumu	Sayı	%
Evet sık sık	25	83,3
Arasıra	5	16,7
Hayır	-	-
Toplam	30	100,0

TABLO 3.3.10.
ÇOCUKLAR BİLİM-KURGU DİZİ VE FİLMLERİ KONUSUNDA
KİMLERLE KONUŞUYORLAR

Kimlerle	Sayı	%
Anne	4	13,4
Baba	7	23,3
Öğretmen	-	-
Arkadaşlar	10	33,3
Ağabey-abla	9	30,0
Diğer	-	-
Toplam	30	100,0

Büyük çoğunluğu (% 83,3) sık sık, küçük bir azınlığı da (% 16,7) ara ara, ancak tümü de izledikleri bilim-kurgu film ve dizileri hakkında çevresiyle konuşan çocuklar (Tablo 3.3.9.), en çok arkadaşları (% 33,3) ve kendilerinden büyük kardeşleriyle (% 30) bu konuda tartışıyorlar (Tablo 3.3.10.). Araştırma babaların televizyondaki bilim-kurgu dizilerini annelerden daha çok izlemediklerini ortaya koymuştur. Bu konuda babalarıyla konuşan çocuklar (% 23,3) anneleriyle konuşanlardan biraz daha fazladır (% 13,4). Ancak, bu soruda elde edilen bulgular çocukların genelde gördükleri bilim-kurgu film ve dizilerini ana-babalarından çok akranları ya da gençlerle tartışmayı yeğlediklerini göstermiştir. Bunun ana-babaların türe özellikle ilgi duymamalarından, oysa çocuk ve genç kuşaklar için çok daha fazla önemli ve tartışma konusu olabilmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

TABLO 3.3.11.
ÇOCUKLAR BİLMEDİKLERİ BİR ŞEYİ ÖĞRENMEK İÇİN
KİME SORUYORLAR

Kime Soruluyor	Sayı	%
Anne	13	19,7
Baba	22	33,3
Öğretmen	4	6,1
Ansiklopedi-kitap	21	31,8
Arkadaş	2	3,0
Kardeş	4	6,1
Diğer	-	-
Toplam	66	100,0

Not: Birden fazla seçenek seçilmiş olduğundan
N > 30 çıkmaktadır.

Bilmedikleri konularda başvurdukları kaynaklar araştırıldığında, çocukların daha çok babalarına ve (% 33,3) ya da bir ansiklopediye, kitaba (% 31,8) başvurdukları ortaya çıkmıştır. Çocukların bilmediklerini öğrenmelerinde annele-
rinin de belli bir yeri vardır (% 19,7). Bu soruya birden çok yanıt verilebilmesine karşın arkadaşlar ve kardeşler çok az yer tutmaktadır (Tablo 3.3.11.). Bu bulgular bilim-kurgu konusundaki tartışmaların neden ana-babalarla değil de arkadaş ve kardeşlerle yapıldığına ilişkin yukarıdaki yorumu destekler niteliktedir.

TABLO 3.3.12.
ÇOCUKLAR GELECEĞİN NE ÖLÇÜDE BİLİM-KURGU
DİZİLERİYLE FİLMLERDE ANLATILANLARA
BENZEYECEĞİNİ DÜŞÜNÜYORLAR

Gelecek	Sayı	%
Evet, benzeyecek	11	36,7
Kararsızım, bilmiyorum	14	46,7
Hayır	5	16,6
Toplam	30	100,0

Geleceğin bilim-kurgu film ve dizilerinde gösterilenlere benzeyeceğine inanan çocuklar fazla (% 36,7), yarısına yakın bir bölümü de bu konuda kararsız, bilgisizdir (% 46,7). Ancak, çok azının (% 16,6) bu benzerliği kabul etmemesi oldukça ilginçtir (Tablo 3.3.12.). Ayrıca kararsız, bilgisiz olanlar grubunun, bu tür film ve dizileri gelecek açısından ciddiye almama yönünde olduğu kadar alma yönünde de etkilenebilecek bir grup olduğu düşünülebilir. Hatta örneklem genelinde geleceği bilim-kurguda iletilenlere benzer kabul edenlerin etmeyenlerden çok olduğu gözönüne alındığında, bu grupta inanma eğiliminin daha güçlü olması beklenebilir.

3.4. Soru İncelemesi: Yanıtların Çözümlemesi

Bu kısımda, "Çocuk Anketi II" de (I) insanın doğası, (II) insan-doğa ilişkisi, (III) insan-zaman ilişkisi, (IV) insan için yaşamda temel amaç, (V) insan-insan ilişkileri boyutlarında sorulan (A) bilgi, (B) değer ve (C) tutum sorularına, uygulama aracı olan "Yıldız Savaşları" nın gösterilmesinden önce ve sonra, alınan yanıtlar değerlendirilmiştir. Her soru dünya görüşünün ilgili olduğu boyutuna göre roman rakkamıyla, bilgi, değer ya da tutum sorusu olmasına göre (A), (B), (C) harflerinden biriyle ve soru kâğıdındaki sıra numarasına göre tablolara geçirilip, yanıtları incelenmiştir.

3.4.1. Soru I-A-1: İnsan nasıl bir varlıktır?

Bu sorunun yanıtlarında filmin etkisi, a) Kötü ama düzelebilir; b) Bazen iyi, bazen kötü; c) İyi ama belli de olmaz; d) Bilmiyorum seçenekleri çerçevesinde araştırılmıştır.

Çocukların hiçbirisi uygulamanın ne öncesinde, ne de sonrasında bu konuda bilgisiz olduğunu belirtmemiştir. Verilen yanıtların çokluğu açısından her iki aşamada da en büyük grubu insan için "bazen iyi, bazen kötü" diyenler oluşturmuştur. Ancak uygulamadan sonra bu seçenekte bir artma eğilimi gözlemlenmiştir. Bu eğilim daha çok erkeklerde ve 11 yaş grubundakilerde ortaya çıkmıştır. Yanıtların yönelimi açısından ikinci sırayı alan (c) seçeneğinde örneklem genelinde kayda değer bir değişme olmamakla birlikte, film-den sonra öncesine göre daha az erkek ve 11 yaş çocuğunun "insanı", "iyi ama belli de olmaz" biçiminde nitelendirdikleri söylenebilir.

Dağılımdan pay alan seçeneklerin tümü birlikte değerlendirildiğinde, film-den önce her cinsten ve yaştan çocukların genelde insanları "iyi" nin ağır bastığı bir çeşitlilik içinde tanımladıkları, film-den sonra ise erkeklerde ve 11 ve 13 yaşındakilerde iyi-kötü arasında belli bir denge kurulduğu, kızlarda ve 12 yaş çocuklarında ağırlığın dengeye doğru kaymakla birlikte "iyi" yöneliminin hissedildiği söylenebilir.

tedir. Filmi izledikten sonra, bir önceki soruya verdikleri yanıtlarla, diğer bir deyişle günümüz insanının doğasına ilişkin bilgileri ile karşılaştırıldığında çocukların genelde geleceğin insanı için daha iyimser bir yaklaşım kazandıkları söylenebilir. Bu olgu filmde iyi kahramanların özgürlük için savaşıma çabaları ve bunda başarıya ulaşmaları ile ilişkilendirilebilir. Gelecekte daha iyi olma şansı var, yeter ki "doğru bir ülke ve taraf seçilsin iletisi" en çok kızlara ve 12 yaş çocuklarına ulaşmış gözüküyor.

3.4.4. Soru I-C-1: Savaş/barış yollarından hangisini seçerdin?

Çocukların insanın doğasına ilişkin kültürlenme sürecinde aldıkları bilgiler, aile okul gibi çeşitli çevrelerde geçerli değerler yanında bu konudaki tutumları nasıldır ve bunu geleceğe nasıl yansıtıyorlar? Film çocukların gelecek için geliştirdikleri tutumları etkiliyor mu, etkilemiyor mu? soruları "hangi savaş/barış yolunu" seçecekleri araştırılarak yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Filmi izlemeden önce çocuklardan alınan yanıtlarla, filmden sonra verdikleri yanıtlar arasında gerek genelde gerekse cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre dağılımda anlamlı bir değişme olmamıştır. Yanıtlar daha çok (b) ve (c) seçeneklerinde toplanmış, çocukların daha az bir bölümü de (a) doğrultusunda tutum belirtmişlerdir. Geleceğin insanının doğasına ilişkin (I-A-2) ve (I-B-1) sorularından elde edilen bulgulara dayanarak filmin kızların ve 11 yaş çocuklarının insanın doğasına ilişkin bilgi ve değerlerinde belli bir değişmeye yol açmasına karşın, genelde çocukların tutumlarında sözü edilebilir bir değişme yaratmadığı söylenebilir.

3.4.5. Soru II-A-1: Gelecekte insanlar uzayın her yerine gidecekler mi?

Bu soru insanoğlunun doğal çevresinin sınırlarını genişletme gücü konusundaki bilgide filmin etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır.

Soruya filmde sonra verilen yanıtlarda örneklemin genelinde toplanma "belki" seçeneğinden "evet" e kaymıştır. Başka deyişle, film öncesine göre daha çok çocuk gelecekte uzayın her yerine gidileceğini ileri sürmüştür. Olumlu yanıtlarda gözlenen bu artışa karşılık, kararsızlarda belli bir azalma olmuştur.

Cinsiyete göre durum incelendiğinde, "evet" diyen erkeklerin oranının değişmediği, bilgisizliğini belirtenin bulunmadığı, buna karşılık filmde önce kararsız olan erkek çocuklarda "hayır" seçeneği lehine belli bir azalma olduğu görülmüştür. Kızlarda ise, olumlu yanıt oranında öncesine göre önemli bir artış olmuş, bu artış çoğunluğu kararsızlardan olmak üzere "belki" ve "bilmiyorum" daki azalmadan kaynaklanmıştır. Bu değişme örneklemin genelinde gözlemlenen değişmeyle aynı yöndedir.

Filmde sonra, 11 yaşındaki çocuklarda gözlenen değişme yalnızca "belki" ve "hayır" seçeneklerindedir. Daha önce bu konuda olumsuz yanıt veren 11 yaş çocuğu yokken, gösteriden sonra kararsız çocukların ikisi insanların gelecekte uzayın her yerine gidemeyeceklerini ileri sürmüşlerdir. 12 yaş çocuklarında değişme hiç yer verilmeyen "hayır" seçeneği dışındakilerin tümünde olmuştur. Kızlarda ve bilgisizlerde olumluya doğru bu yönelme sözkonusudur ve bu yönelme sonucu "evet" seçeneğinde önemli bir artış ortaya

çıkkmıştır. 13 yaş grubunda anlamlı bir değışmeden sözedilemez.

Kısacası film öncesinde baskın eğilim daha çok kararsızlıktır. Filmin bu eğilimi daha çok olumlu yönde etkilediğı söylenebilir.

3.4.6. Soru II-A-2: Gelecekte insanlar başka dünyalarda da yaşayacaklar mı?

Bu soru, insanoğlunun gelecekte doğaya egemenliğini dünya dışında yerleşme yerleri kuracak boyutta gerçekleştirecek, gerçekleştirmeyeceğini araştıran bir sorudur.

"Gelecekte insanların başka dünyalarda yaşamaları" konusunda film, seçeneklerin yanıtların çokluğuna göre uygulamadan önce sıralamasını değiştirmemiştir. Bu soruya "belki" ve "evet" diyenler filmde önce de, sonra da hemen eşit sayılarda ve çoğunluk gruplarını oluşturmaktadırlar. Bilgisizliğini belirtenler bunlara yakın sayıda bir grup oluşturmaktadır. Gelecekte dünyadan başka yerlerde yaşanmayacağını söyleyenler ise en küçük grubu oluşturmaktadır ve alınan yanıtların genel dağılımında filmde sonra kayda değer bir değişim olmamıştır.

Bununla birlikte erkeklerin hemen yarısı kızların üçte-biri bu soruya filmde önce "evet" demişken, filmde sonra bu seçenek doğrultusunda yanıt veren erkekler azalmış, kızlar artmıştır. Durum yaşa göre değerlendirildiğinde 11 ve 13 yaş çocuklarında değişim gözlemlenmemiş, buna karşılık daha çok 12 yaş çocuğu "evet" demişlerdir. Uygulama öncesinde "belki" seçeneğini belirten çocukların yanıtlarında uygulama sonrasında cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre önemli ayırım bulunmamakla birlikte erkeklerde ve 13 yaşındakilerde bu seçenek lehinde belli bir hareketten sözedilebilir.

Soruya olumsuz yönde eşdeyişle (c) seçeneği doğrultusunda verilen yanıtlarda ortaya çıkan azalma eğilimi kızlar ve 12 yaşındakilerden kaynaklanmıştır. Filmi görmeden

önce bu seçeneği belirten kızların ve 12 yaş grubu çocuklarının tümü filmde sonra düşüncelerini değiştirmişlerdir. "Bilmiyorum" seçeneğinde ise hiçbir değişkene göre anlamlı bir değişme sözkonusu değildir.

Bu bağlamda filmin bu konudaki iletisinin kızlar ve 12 yaş çocukları için olumlu yönde, erkekler ve 13 yaş çocukları için kararsızlık yönünde bir etkisinden sözedilebilir.

Bu soruya alınan yanıtlarda iki aşamada da "belki" seçeneğinin önemli sayıda çocuk tarafından belirtilmiş olması, çocukların insanın doğaya egemenliğinin ölçüsünün geleceği konusunda kesin bir bilgi sahibi olmadıklarını düşüncelerinden kaynaklanabileceği gibi uzayda insandan başka canlıların -bir kısmı insandan üstün olabilecek- varlığını kabul etmelerine de bağlanabilir. Nitekim, soru II-A-4 ve II-A-5'deki bulgular bu konuda kararsız çocukların hiç değilse bir bölümü için böyle bir yorumun geçerli sayılabileceğini göstermektedir. Ayrıca, filmin sunduğu kişilerin abartılmış tipler oluşu da bu konudaki kararsızlıklarını şu ya da bu yönde kesinleştirmelerinde güçlük yaratmış olabilir.

3.4.7. Soru II-A-3: Bu başka dünyalar nasıldır?

Bu soru bundan önceki soruyu tamamlayan bir sorudur ve önceki soruya olumlu yanıt veren çocuklara sorulmuştur. Dünyadan başka yerlerde yaşanacağını söyleyenler, buraların dünyamıza göre nasıl olacağını düşünüyorlar? Sorunun amacı İnsanoğlu'nun doĒaya egemenliĒi konusunda ki bilginin boyutunu belirlemektir. Başka deyişle, çocuklar için insanın doĒaya egemenliĒi "bilinen" dünya koşulları ile mi kısıtlı, yoksa bu konuda bir sınırlama sözkonusu deĒil mi sorusunun yanıtı ve filmin buna etkisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Uygulama öncesinde, gelecekte yaşanacak dünya dışı yerlerin kimilerinin dünyaya benzer, kimilerini benzemez olacağını söyleyenler  oĒunluĒu oluşturmuştur. Uygulamadan sonra ise grubun hemen hemen tamamı için tek yanıt bu. Film-den önce ve sonra verilen yanıtların ilginç yönü, çocukların hiç birinin dünyaya benzer bir yerde yaşanılacağını d ş nmemesidir. Filmden önce bu yerlerin nasıl olacağını bilmediĒini söyleyen bir  ocuk olmuş, sonra ise bu konuda bilgisizliĒini belirten çıkmamıştır.

Bu soruya uygulama öncesinde ve sonrasında verilen yanıtların cinsiyete ve yaş gruplarına göre deĒişme açısından karşılaştırılmasının, bu deĒişkenlere göre daĒılımın önceki soru içinde belirlenmiş olması nedeniyle, anlamlı bir sonuç vermesi beklenemez. Bununla birlikte uygulama sonrasında kızların durumu dikkate deĒer. Çünkü, ancak filmi gördükten sonra dünya dışında başka yerlerde yaşanacağını söyleyen kızların sayısında önemli bir artış olmuş ve bunların hemen tamamı dünya benzeri olan ve olmayan yerlerde

yaşanacağını belirtmişlerdir. Film kızları yalnız böyle yerleşim yerlerinin olacağı konusunda değil, bu yerlerin çok çeşitli olacağı konusunda da doğrudan etkilemiş gibidir.

3.4.8. Soru II-A-4: Uzayda insandan başka canlılar var mı?

"Uzayda insandan başka canlıların varlığı" konusunda çocukların yanıtlarında çoğunluk sırası uygulama öncesinde ve sonrasında aynı kalmıştır. İki aşamada da uzayda (evrende) insandan başkalarının varlığını ileri sürenler çocukların yarısından fazlasını içine alan çoğunluk grubudur. Bu konudaki kesin bilgilerin yokluğu gözönüne alındığında sonuç ilginçtir. Çünkü filmde önce bu konuda bir bilgisi olmadığını söyleyen yalnızca bir, olumsuz yanıt verenler ise üç çocuktur. Yanıtların toplanması açısından ikinci sırayı "belki" seçeneği almıştır. Bunu "hayır" ve "bilmiyorum" seçenekleri izlemiştir. Önce ve sonra verilen yanıtların genel dağılımında önemli bir ayrım bulunmamakta, ancak birlikte değerlendirildiklerinden (a) ve (b) seçeneklerinden (c) ve (d)'ye hafif bir kayma sezilmektedir.

Filmde sonra "evet" seçeneğinde cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre anlamlı bir değişme olmamıştır. "Belki" seçeneğinde gözlemlenen en önemli değişme erkekler ve 11 yaşındakiler için sözkonusudur. Bu iki grubun olumsuz yönde, daha çok "hayır" seçeneği doğrultusunda, bir düşünce değiştirme eğiliminden sözedilebilir. Nitekim, bu seçenekte erkeklerin ve 11 yaşındakilerin yanıtların belli bir ölçüde artışı, ayrıca daha önce bilmiyorum demiş olan erkek ve 11 yaş çocuğu yokken, filmde sonra her iki gruptan birer çocuğun bu yanıtı vermesi bu yönelimi doğrulamaktadır.

Özetle, uygulama öncesi ve sonrası bulguların incelenmesi filmin örneklem genelinde önemli bir değişmeye yol açmadığı, bununla birlikte erkeklerde ve 11 yaşındakilerde

olumsuzluk, kızlarda ve 13 yaşındakilerde ise kararsızlık yönünde az da olsa bir eğilim yarattığı söylenebilir. Bu yönelimlerle filmde yeralan uzayda yaşayan-savaşan canlıların abartılı, garip, hatta korkutucu tipler olması arasında ilişki kurulabilir.

3.4.9. Soru II-A-5: Bu canlılar nasıldır?

Uzayda insan dışında varolan canlılar, nasıl canlılardır? Bu soru, bir önceki soruya olumlu yanıt vermiş olanların, yani uzaylıların varlığını ileri sürenlerin, bu canlıları nasıl tanımladıklarını öğrenmek ve film öncesinde yapılan tanımlamalar ile sonrasında yapılanlar arasında karşılaştırma yapmak için sorulmuştur. Verilen yanıtların bir önceki soruya bağlı olması nedeniyle uygulamadan önce ve sonra arasında değişme açısından incelenmeleri anlamsız olacağından karşılaştırma yapılmakla yetinilmiştir.

Filmi görmeden önce uzayda insandan başka canlıların varlığını ileri süren çocukların yarısından fazlası, bu canlıların insan gibi, insandan aşağı ve insandan üstün türlü canlılar olduklarını söylemişlerdir. Bunu çokluk sırasına göre garip, ilkel tanımlamasını yapanlar izlemiştir. Bu canlıların "insan gibi" olduğunu ya da nasıl olduklarını bilmediğini söyleyenler çok azdır. Yanıtların yoğunlaştığı seçenekte cinsiyete göre önemli bir ayrım bulunmamıştır. Her iki cinsten de çocukların yarısından fazlası örneklem genelindeki eğilime uygun yanıt vermişlerdir. Bu durum yaş gruplarında incelendiğinde, 11 ve 13 yaş çocuklarının yarısının 12 yaşındakilerin ise daha büyük bir bölümünün uzaylı canlıların türlü türlü olduklarını belirttikleri görülmüştür.

Filmden sonra uzayda insandan başka canlıların olduğunu söyleyen çocuklar da uygulama öncesinde bunu ileri sürenler gibi en çok türlü canlılar tanımlamasını seçmişlerdir. Ancak, filmi izledikten sonra olumlu yanıt verenler içinde bu tanımlamayı yapanların sayısı daha fazladır. Bunları "garip-ilkel", "insan gibi" ve "bilmiyorum" diyen az sayıda

çocuk izlemiştir. Cinsiyete göre dağılımda hem erkeklerin hem kızların en çok belirttikleri tanımlama, örneklem genelindeki gibi, türlü canlılar tanımlamasıdır. Uygulama öncesi ile karşılaştırıldığında filmde sonra önceki soruya olumlu yanıt verenlerden daha çok kız ve erkeğin bu seçeneği belirttiği görülmüştür. Durum yaşa göre incelendiğinde, filmi izledikten sonra önceki soruya olumlu yanıt verenler içinde, 11 yaş çocuklarının dörtte üçünün, 13 yaş çocuklarının tümünün, 12 yaşındakilerin ise yarısının uzayda insan dışında varolan canlıların -insan gibi, ondan üstün, ondan ilkel olmak üzere- çok çeşitli olduklarını söyledikleri ortaya çıkmıştır.

Uygulama sonrasında yanıtların genelde bu tanımlamada daha çok yoğunlaşması ile filmde buna uygun değişik tiplerin bulunması arasında bir ilişki kurulabilir. Ancak, filmin önemli değişmelere yol açmaması film öncesinde beklenilenden fazla sayıda çocuğun iletiye uygun bir birikime sahip olmasıyla açıklanabilir.

3.4.10. Soru II-A-6: Gelecekte insanlar evrenin sırlarını çözerek onu diledikleri gibi yönetecekler mi?

Bu soru gelecekte insanın doğaüstü ile ilişkilerine ait film öncesi bilgiyi ve filmin buna etkisini ortaya çıkarmak için sorulmuştur.

Bu soruya verilen yanıtlar, filmde önce de sonra da tüm seçeneklere dağılmıştır. Ancak, filmde önce çocuklar çokluk sırasına göre "belki", "evet", "bilmiyorum", "hayır" demişken, filmi izledikten sonra "evet", "belki" ve "hayır" seçeneklerine eşit oranlarda yönelmişler, "bilmiyorum" diyenlerde de belli bir artış olmuştur. Kısacası, filmde sonra yanıtların örneklem genelindeki dağılımında ilginç değişimler olmuştur. Uygulamadan önce çocukların yaklaşık yarısı kararsızlar grubunu oluşturmuştur; oysa filmde sonra "belki" seçeneğinde anlamlı bir azalma gözlenmiştir. Bu azalmanın önemli bir bölümü "hayır" seçeneği lehinedir. Uygulamadan sonra daha çok çocuğun insanların gelecekte evrenin sırlarını çözüp onu diledikleri gibi yöneteceklerini söylemesi, filmde sürekli ve "mistik" olarak algılanabilecek bir "güç" ün vurgulanmasının etkisiyle açıklanabilir.

Seçeneklere ilişkin bulgular cinsiyete ve yaşa göre değerlendirildiğinde "evet" seçeneği doğrultusundaki yanıtlarda anlamlı bir değişimin olmadığı görülmüştür. Filmde sonra "belki" seçeneğinde kaydedilen anlamlı azalmanın her iki cins ve tüm yaş gruplarında bu yönde bir değişmeden kaynaklandığı, ancak en anlamlı ayrımın erkeklerde ve 13 yaş çocuklarında ortaya çıktığı gözlenmiştir. Başka deyişle film öncesi kararsız olan erkek ve 13 yaş grubu çocuklar daha çok

sayıda başka bir yanıtla yönelmişlerdir. "Hayır" seçeneğinde ise tüm değişkenler açısından yanıtlarda artış hissedilmekle birlikte, gözönüne alınabilir, değişme kızlarda ve bir ölçüde 11 yaşındakilerde belirlenmiştir. Filmden önce soruya olumsuz yanıt vermiş kız çocuğu yokken, filmi izleyen kızların üçü gelecekteki insanların evrenin sırlarını çözüp, onu yönetmeyeceklerini ileri sürmüşlerdir. "Bilmiyorum" demiş olan çocuklarda ise ne cinsiyetlerine ne de yaşlarına göre temel bir ayırım gözlenmemiştir.

TABLO 3.4.11.
II-İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ
A-BİLGİ SORUSU

Soru (7): Gelecekte insanlar geliştirdikleri makinelerle herşeyi yapacaklar mı?													
Uygulamadan Önce						Soru Maddesi ve/veya Yanıt Seçenekleri		Uygulamadan Sonra					
Yaş Grupları			Cinsiyet		Top- lam			Top- lam	Cinsiyet		Yaş Grupları		
11	12	13	E	K					E	K	11	12	13
5	6	8	10	9	19	a) Evet	(a	10	4	6	2	5	3
2	3	1	3	3	6	b) Belki	(b	13	5	8	4	5	4
2	1	2	2	3	5	c) Hayır	(c	7	6	1	3	-	4
-	-	-	-	-	-	d) Bilmiyorum	(d	-	-	-	-	-	-
9	10	11	15	15	30	Toplamlar		30	15	15	9	10	11

3.4.11. Soru II-A-7: Gelecekte insanlar geliştirdikleri makinelerle herşeyi yapacaklar mı?

Bu soru günümüzde insanın doğal çevresinin bir parçası görünümünü alan teknoloji ile gelecekteki ilişkilerin bilgisine filmin etkisini ölçmeye yöneliktir.

Gerek uygulama öncesinde gerek uygulama sonrasında elde edilen veriler gözden geçirildiğinde, bu soruya "bilmiyorum" diyen çocuk görülmemiştir. Örnekleme oluşturan tüm çocukların teknoloji ile ilgili bir gelecek bilgisi olması ya da en azından bu konuda bilgilerinin olduğuna inanmaları ilginçtir.

Filmin örneklem genelinde yarattığı etki tüm seçeneklerde ortaya çıkmıştır. Filmden önce çocukların önemli bir bölümü insanların gelecekte makinelerle herşeyi yapacaklarını söylerken, filmden sonra bunu söyleyenlerin sayısında önemli bir azalma olmuştur. Buna karşılık "belki" diyenlerin anlamlı bir artışı sözkonusudur. Başka bir deyişle, çocukların insanın gelecekte makineye egemenliği konusundaki bilgilerini filmin daha çok kararsızlık yönünde etkilediği söylenebilir. Bu olgu, filmde teknolojinin yoruma göre mistik bir üstün gücün ya da insanın sezgilerinin/iradesinin yanında olumsuzlanması ile olduğu kadar insan için yarattığı tehlikenin vurgulanmasıyla da ilişkilendirilebilir.

Filmi gördükten sonra "evet" seçeneği doğrultusunda verilen yanıtlarda gözlemlenen azalmada en çok erkeklerin ve 13 yaş çocuklarının payı olduğu söylenebilir. Ancak, kızlar ve 11 yaş grubundakilerde de bu seçenek yönündeki yanıtların azalma eğilimi göstermiş olduğu da belirtilebilir.

TABLO 3.4.12.
II-İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ
A-BİLGİ SORUSU

Soru (8): Gelecekte insanların yapacakları makineler onlara ne sağlayacak?													
Uygulamadan Önce						Soru Maddesi ve/veya Yanıt Seçenekleri		Uygulamadan Sonra					
Yaş Grupları			Cinsiyet		Top- lam			Top- lam	Cinsiyet		Yaş Grupları		
11	12	13	E	K					E	K	11	12	13
-	5	3	4	4	8	a) Daha çok yarar	(a	9	2	7	2	5	2
1	-	-	1	-	1	b) Daha çok zarar	(b	1	1	-	-	1	-
8	4	5	9	8	17	c) Hem yarar, hem zarar	(c	19	11	8	6	4	9
-	1	3	1	3	4	d) Bilmiyorum	(d	1	1	-	1	-	-
9	10	11	15	15	30	Toplamlar		30	15	15	9	10	11

3.4.12. Soru II-A-8: Gelecekte insanların yapacakları makineler onlara ne sağlayacak?

Bu soru, istenilen herşeyi yapabilecek kadar gelişeceği ya da gelişmeyeceği düşünölsün ya da bu konuda kesin bir bilgi sahibi olunsun, olunmasın makinelerin gelecekte insanlara daha çok yarar mı, zarar mı yoksa hem yarar hem zarar mı getireceğinin düşünöldüğünü öğrenmeye yöneliktir. Başka deyişle, teknolojik gelişmenin insan açısından sonuçlarına ilişkin bilgiyi ve filmin buna etkisini saptamak amacıyla sorulmuştur.

Filmden önceki ve sonraki bulgular incelendiğinde, tüm seçeneklere uygun yanıtlar verildiği görölmüştür. Bir önceki soruda (II-A-7) teknolojinin geleceği konusunda bilgisizliğini ileri süren çocuk çıkmamışken, filmden önce bu gelişmenin sonuçlarına ilişkin bir bilgisi olmadığını belirten dört çocuk vardır. Ancak, gerek uygulamadan önceki, gerekse sonraki yanıtlarından, çocukların yarısından fazlasının gerçekçi bir yaklaşım içinde oldukları ve "hem yarar, hem zarar" seçeneğini belirttikleri gözlenmiştir. Bu seçenek doğrultusundaki yanıtların cinsiyet ve yaşa göre değerlendirilmesine dayanarak, kızların sayısının aynı kaldığı buna karşılık erkeklerde artış yönünde bir eğilim bulunduğü ancak en önemli değişimin 13 yaş grubunda ortaya çıktığı söylenebilir. Filmden sonra 13 yaş çocuklarının hemen tamamı bu "hem yarar, hem zarar" seçeneğinde toplanmışlardır. İki aşamada da ikinci sırayı alan "daha çok yarar" seçeneğinde yanıtların genel dağılımında önemli bir ayrım olmamakla birlikte filmi izleyen çocuklar içinde öncesine göre daha çok kızın bu yanıtı vermiş olduğu, daha önce hiçbir 11 yaş çocuğü bu seçeneği belirtmemişken filmi gördükten sonra

ikisinin bu yönde düşüncesini değiştirdiği görülmüştür. Uygulama öncesinde bilmiyorum demiş olan çocukların sayısı dörtten bire inmiştir. Ancak, yaş ve cinsiyet değişkenlerine göre bulgular bu yanıtı vermiş olan çocukların tümünün düşüncelerini değiştirmiş olduğunu göstermiştir. Film-den sonra yalnızca 11 yaşında bir erkek çocuğunun bilmiyorum demiş olması, 12 ve 13 yaşlarındaki üç kız ve bir erkek çocuğun başka yanıtlara yöneldiklerinin kanıtıdır.

Makinelerin "daha çok zarar" 11 olacağını söylemiş olan 11 yaşındaki erkek çocuk başka bir seçeneğe yönelirken, 12 yaşında bir erkek çocuk da film-den sonra bu yanıtı vermiştir.

Özetle filmin, yokedici silâhlar ve savaş gemileri, Yapay Gezegenle ve insana dost yardımcı robotlarla kullanım biçimine ve kullanana göre hem zararlı hem yararlı teknoloji iletisinin genelde çocuklarda bu yönde varolan birikimi pekiştirdiği söylenebilir.

Erkekler ve 13 yaş çocuklarının bu pekiştirmeye uygun bir yönelim içinde oldukları, kızların bir bölümünün ise teknolojinin yararlı yönlerini ön plâna çıkarma eğilimi içinde oldukları ileri sürülebilir.

3.4.13. Soru II-B-1: Uzayın keşfi konusunda toplumumuzda insanlar hangi görüşe uygun davranmalı?

Toplumumuzda insanlar gelecekte tüm uzayı keşfetmeli mi, ya da uzayda yalnız yaşamlarına uygun yerler mi aramalı yoksa bu tür çabalara hiç girişmemeli mi? Başka deyişle, "doğaya egemen olmak"; "doğa ile uyum içinde olmak"; "doğanın egemenliğini kabul etmek", bunlar hangisi geleceğin değeri olmalı?

Çocukların filmde önce de, sonra da çok büyük bir çoğunlukla yöneldikleri ve genel dağılımda yanıt sayısı değişmeyen değer, doğa ile uyum içinde yaşamak. Bu değer doğrultusundaki yanıtlarda yaş ve cinsiyet değişkenlerine göre de anlamlı bir değişme sözkonusu değildir. Filmde sonra görülen belli bir değişme (a) ve (c) seçeneklerinde ortaya çıkmıştır. Uygulamadan önce (c) seçeneğini kabul eden üç çocuk çıkmışken, sonra bu değeri belirten hiçbir çocuk kalmamıştır. Doğanın egemenliğini bir değer olarak kabul eden 11 yaşında iki ve 12 yaşında bir, toplam üç kız da filmi izledikten sonra başka bir değere yönelmişlerdir. Bu yönelim doğaya egemenlik değerinde yani (a) seçeneğinde gözlemlenen artışın kaynağı olabilir. Çünkü, bu seçenekteki erkek sayısı yine bir kalmış, buna karşılık kızların sayısı ikiden beşe yükselmiştir. Ayrıca, daha önce hiçbir 11 yaş çocuğu (a) seçeneğini belirtmemişken, sonra bu yaş çocuklarından ikisi bu doğrultuda seçim yapmışlardır.

Özetle, filmin hem genelde, hem cinslerde ve tüm yaş gruplarında ortak temel değeri perçinlediği, bununla birlikte kızlarda ve 11 yaş çocuklarında doğaya egemen olma değeri yönünde hafif bir eğilime de neden olduğu söylenebilir. Kısa-

ca, çocukların çoğunun filmde insanların çok değişik gezenlerde geliştirdikleri değişik yaşama biçimlerini doğaya uyumlanma olarak algılamış oldukları ya da kimileri vahşi, kimileri ilkel yaratıklarla dolu bu yerlerin ürkütücü görünümünün bu konudaki değerlerini pekiştirme yönünde işlev görmüş olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, kızların az da olsa bir bölümünün gördüklerini insanoğlunun doğa karşısındaki başarısı biçimde yorumladıkları ve buna koşut bir değere yönelme eğilimi taşıdıkları da düşünülebilir.

3.4.14. Soru II-B-2: Gelecekte toplumumuzun insanı
zor bir durumla karşılaştığında
hangi düşünceyi benimsemeli?

Gelecekte toplumumuzun insanı, çözümü zor bir durumla karşılaştığında, a) İnsan olarak yalnız kendine mi güvenmeli; b) Tanrı'dan kendi çabasını tamamlamasını mı istemeli; c) Çaresizliğini kabullenip çözümü Tanrı'ya mı bırakmalı?

Çocukların bu değer sorusuna verdikleri yanıtlar film öncesinde de, sonrasında da hemen hemen yarıyarıya (a) ve (b) seçeneklerinde toplanmıştır; (c) seçeneğini belirten ise çıkmamıştır. Soruya alınan yanıtların yaş ve cinsiyete göre de hiç değişmediği söylenebilir. Başka bir anlatımla, insan-doğaüstü ilişkilerinde çocukların yarısı insanın egemenliğini, yarısı da insan-doğaüstü uyumunu bir değer olarak kabul etmiş, doğaüstünün egemenliğini -kaderciliği- savunan olmamıştır. Buna bağlı olarak ve bir önceki soruda baskın değer in doğa ile uyum olmasını gözönüne alarak, çocukların bir bölümünün insanın doğa ve doğaüstü ile ilişkilerini daha önce de değinilmiş olan (Bkz. 1.4.2. İnsan-Doğa İlişkisi) geleneksel Çin ve çağdaş Japon kültürlerinde olduğu gibi "belli bir uyum içinde" kavramlaştırdıkları, diğer bölümünün ise doğa ile uyum değerini benimsemiş olsalar da doğaüstünü bu uyumun üstünde, dışında dünya işlerinin ötesinde tuttukları söylenebilir. Benimsenmiş olan değerlerdeki kararlılık, filmin bu konudaki iletisinin her grup için kendi değeri çerçevesinde algılanmış ve pekiştirme yönünde işlev görmüş olabileceğini düşündürmektedir.

3.4.15. Soru II-B-3: Geleceğin Türkleri iyi bir hayat yaşamak için hangi görüşü benimsemeli?

İyi bir hayat yaşamak için, toplumumuzda, geleceğin insanları, a) Makinelere değil kendilerine güvenmeli; b) Makinelerin bazı işlerde zorunlu olacağını kabullenmeli; c) Her işi makinelere bırakmalı, yanıt seçeneklerini kapsayan bu soru, insan-teknoloji ilişkisinde "insanın egemenliği"; "teknoloji ile uyum"; "teknolojinin egemenliği" değerlerine filmin etkisini araştırmaya yöneliktir.

Çocuklar ne uygulamadan önce, ne de sonra (c) seçeneğini belirtmemişlerdir; başka deyişle, insanın geleceği için teknolojinin egemenliğini bir değer olarak benimseyen çocuk olmamıştır. Filmden önce verilen yanıtların dörtte üçe yakın bir çoğunluğu (b) seçeneğinde, dörtte birinden biraz fazlası (a) seçeneğinde toplanmıştır. Filmden sonra (b) seçeneğinde (a) seçeneği doğrultusundaki yanıtların azalmasından kaynaklanan bir artış gözlenmiştir. Kısaca, değişme filmden sonra öncesine göre daha çok çocuğun teknoloji ile uyum değerini belirtmesi biçiminde olmuştur. Bu değişimin kızların, 13 yaş çocuklarının filmi izledikten sonra (b) seçeneğindeki değere yönelmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu olgu, insanın egemenliğini benimsemiş olan kızların ve 13 yaş çocuklarının filmdeki makinelerin (özellikle robotların) sağladığı olanakları, yararları algılamış, bağlı olarak da geleceğin iyi yaşamı için "teknoloji ile uyum" değeri yönünde etkilenmiş olabileceklerini düşündürmektedir.

3.4.16. Soru II-C-1: Vahşi gezegene gönderilecekler arasında olsaydın hangi görüşe katılırdın?

Doğa ile ilişkilerde çocukların tutumlarına filmin etkisini ölçmeyi amaçlayan bu sorunun seçenekleri yabancı bir doğanın, a) İstendiği gibi değiştirilebileceği; b) Ona uygun bir yaşama biçiminin bulunabileceği; c) Ona etki yapamayacağı biçiminde düzenlenmiştir.

Çocuklar uygulama öncesi ve sonrasında doğanın nasıl olduğunun önemli olmadığını, onun istendiği gibi değiştirilebileceğini söyleyen olmamıştır. Oysa doğaya egemenliği bir değer olarak sunanlar olmuş ve film az da olsa bu yönde olumlu bir değişmeye de yol açmıştır (Soru II-B-1). Önceki ve sonraki yanıtların yoğunlaştığı (b) seçeneği, doğaya uygun bir yaşama biçiminin bulunabileceği seçeneğidir. Bununla birlikte, uygulamadan sonraki yanıtlarda belli bir artış görülmüştür. Bu artış doğanın egemenliğini kabul eden çocukların sayısında filmde sonra ortaya çıkan azalmadan kaynaklanmaktadır. Kısacası, çocuklarda doğa ile uyuma yönelik belli bir tutum değişmesinden sözedilebilir. Genelde gözlenen bu tutum değişmesi filmde birbirinden çok farklı yerlerde değişik yaşam biçimlerinin -ki bu daha çok doğa ile uyumun göstergesi sayılabilir- bulunması ile ilişkilendirilebilir.

(c) seçeneğinden (b) seçeneğine yönelme biçiminde ortaya çıkan değişimde cinsiyetin değil daha çok yaşın etken olduğu söylenebilir. Filmde önce doğanın egemenliğine uygun tutum göstermiş olan 13 yaşındaki çocukların bir kısmında doğa ile uyumu yansıtan tutuma yönelme eğilimi görülmüştür.

3.4.17. Soru II-C-2: Sen pilot olsaydın nasıl
tepki gösterirdin?

Bu soru çocukların insan-doğaüstü ilişkilerinde sahip oldukları tutumlarda uygulamadan sonra ortaya çıkabilecek değişimleri ölçmek için sorulmuştur. Çözümü zor bir durumla karşılaştığında çocuk hangi davranışı seçer: a) Kendi bilgi ve becerilerine güvenir; b) Kendi çabasını göstermekle birlikte Tanrı'dan da yardım ister; c) Kendi çabasını yararsız bularak çözümü Tanrı'dan bekler. Bu üç seçenek sırayla, "insanın egemenliğini"; "insanın doğaüstü ile uyumunu"; "doğaüstünün insana egemenliğini" savunan tutumları yansıtır.

Filmden önce ve sonra çocukların hiçbirisi doğaüstünün egemenliğini kabul eden bir tutum göstermemiştir. İki aşamada da yanıtlar (b) seçeneğinde toplanmıştır ve yanıtların genel ve cinsiyete göre dağılımında kayda değer bir değişme gözlenmemiştir. Yaşlara göre dağılımda da önemli bir değişme olmamakla birlikte filmden sonra 11 yaş grubunda (b) seçeneği doğrultusunda bir toplanma, 12 yaş grubunda ise aksi yönde etkilenme eğiliminden sözedilebilir.

Ayrıca bu soruya ilişkin bulgular Soru II-B-2'dekilerle karşılaştırıldığında çocukların insan-doğaüstü ilişkilerine yönelik tutumlarının bu konudaki değerleri ile genel bir tutarlılık içinde oldukları, ancak insanın egemenliğini toplumsal bir değer olarak kabul eden çocukların bir kısmının insan-doğaüstü uyumu yönünde tutum gösterdikleri söylenebilir.

3.4.18. Soru II-C-3: Sen çok gelişmiş makinelerle ilgili hangi görüşe katılırdın?

Çocukların insan-teknoloji ilişkisine yönelik tutumlarında filmin etkisiyle olabilecek değişmeyi ortaya koymak için, çok gelişmiş makinelerle ilgili görüşleri, a) Makinelerin insanlara ancak yardımcı olacak kadar gücü vardır; b) Böyle makineleri yaratmakla insanlar bazı yeteneklerini yitirdiklerinden ancak makinelerle birlikte yaşayabilirler; c) Makineler insanı aşmıştır, yönlendirmelerine uymaktan başka çare yoktur, seçenekleri çerçevesinde sorulmuştur.

Uygulamadan önce çocukların yarısından biraz fazlasının tutumu (a) seçeneği doğrultusunda olmuştur; hemen hemen üçte biri (b)'yi belirtmiş, kalan küçük bir grup da (c)'deki yanıtı seçmiştir. Uygulamadan sonra gözlenen değişme (b) seçeneğindeki anlamlı artıştır. Bu artışın (a) ve (c) seçenekleri doğrultusunda verilmiş olan yanıtlardaki azalma eğiliminden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Başka bir anlatımla, filmden sonra çocukların tutumlarında "insanın teknoloji ile uyumu" na yönelme sözkonusudur. Filmde bu yönde en çok etkilenen grubun 11 yaşındakiler olduğu görülmüştür. Filmi izlemeden önce bu yaş çocuklarının hemen hemen tamamı (a) seçeneğine uygun bir tutum göstermişken, filmde sonra üçte ikisi (b)'deki tutumu belirtmişlerdir.

Özetle, filmde önce çocuklarda baskın tutumun insanın teknolojiye egemenliğini savunan tutum olduğu, bunun filmde sonra insanın teknoloji ile uyumunu ileri süren tutumla dengelendiği, buna koşut en anlamlı değişimin 11 yaş grubu için sözkonusu olduğu söylenebilir. 12 ve 13 yaş çocuklarında ise filmi izledikten sonra (a) seçeneğine doğru çok hafif bir

kayma eğilimi sezilmektedir. Bu bulgular 11 yaşındaki çocukların filmde gördükleri gelişmiş silâhların, robotların insana sağladığı olanaklar üzerinde daha çok durdukları, 12 ve 13 yaşındakilerin ise bunları kullananların insanlar olduğunu daha çok gözönüne aldıkları biçiminde yorumlanabilir.

Ayrıca, bu konudaki değerleriyle karşılaştırıldığında filmde önce çocukların genelde tutumlarında insanın makineye egemenliğine daha çok yer verdikleri, filmde sonra ise bu ayrımın daha da belirgin hale geldiği söylenebilir.

3.4.20. Soru III-A-1: Gelecek nasıl olacak?

Çocuklar geleceği nasıl nitelendiriyorlar, a) Tehlikelerle dolu, kötü mü; b) Güzel, iyi mi; c) Hem iyi, hem kötü mü, ya da d) Bu konuda bir bilgileri yok mu? Film, çocukların gelecekle ilgili bu nitelendirmelerinde bir değişikliğe yol açıyor mu?

Film gösteriminden önce elde edilen bulgular çocukların hemen hemen dörtte üçünün geleceğini hem iyi, hem kötü olacağını ileri sürdüklerini, dörtte-bir kadarının bu konuda bir bilgisi olmadığını, geleceği güzel, iyi olarak nitelendiren hiçbir çocuğun çıkmadığını, yalnızca birinin tehlikeli, kötü bir gelecek tanımı yaptığını göstermiştir. Filmden sonra en önemli değişme "bilmiyorum" seçeneğinde gözlenmiş, bu konuda bir bilgisi olmadığını söylemiş olan ikisi erkek toplam altı çocuk filmden sonra bir başka seçeneği belirtmişlerdir. Böylece, filmin 12 yaşında üç, 13 yaşında iki ve 11 yaşında bir çocuğa bu konuda bir bilgi kazandırdığı söylenebilir. Filmden sonra geleceği tehlikeli, kötü olarak niteleyen çocuk kalmamış, buna karşılık ilk kez 11 ve 12 yaşlarında biri erkek, iki çocuk geleceğin güzel, iyi olacağını söylemişlerdir. Filmden sonra "hem iyi, hem kötü" seçeneğinde daha da belirginleşen toplanma eğilimi özellikle kızlarda, 12 ve 13 yaş çocuklarında gözlenmiştir.

Kısaca filmin gelecek için "hem iyi, hem kötü" nitelendirmesi yönünde bilgisizliği ortadan kaldıracı bir etki yaptığı, çocuklarda varolan bu gerçekçi yaklaşımı daha da perçinlediği söylenebilir.

3.4.21. Soru III-A-2: Uzun yıllar sonrasının
geleceği nasıl olacak?

Çocukların gelecekle ilgili nitelendirmeleri (Soru III-A-1) hangi gelecek tanımına dayanıyor? Başka bir deyişle, çocuklar geleceği nitelendirirken geleceği nasıl tanımlıyorlar: a) Geçmişe benzer; b) Bugüne benzer; c) Ne geçmişe, ne bugüne benzemeyen bambaşka, bir gelecek, olarak mı? Filmin, bu konudaki bilgilere bir etkisi sözkonusu edilebilir mi? Bu soruyla elde edilen bulgular yukarıdaki sorulara yanıt getiriyor.

Uygulamadan önce çocukların hemen hemen dörtte-üçü (c) seçeneği doğrultusunda yanıt vermiştir. Geleceği "bugüne benzer" olarak tanımlayanlarla, bu konuda bir bilgisi olmadığını söyleyenlerin sayısı da hemen hemen eşittir. Geleceğin "geçmişe benzer olacağını" söyleyen yalnızca 13 yaşında bir kız çocuğudur. Uygulamadan sonra yanıtların genel dağılımında önemli bir değişme olmamakla birlikte, özellikle yaş değişkenine göre (b) ve (d) seçeneklerine doğru bir kayma eğiliminden sözedilebilir. Daha önce bilgisizliğini belirtmiş olan 11 yaşındaki üç çocuğun tümü de (b) ve (c) seçenekleri yönünde bir tanım yapmışlardır, böylece gelecek için "bugüne benzer" diyen 11 yaş çocuğu olmamışken, filmden sonra bu yaşta iki çocuk bu tanıma seçmiştir. 12 yaş grubunda ise (d) seçeneğine doğru bir yönelme gözlenmiştir.

Özetle, çocukların önemli bir bölümü geçmişten ve bugünden çok farklı, bir anlamda belki de bağımsız bir gelecek tanımına sahipler. Bu yaklaşımın temelinde bilimsel ve teknolojik buluş ve gelişmelerle değişimi özdeş tutmaları, ayrıca kendileri bilincinde olmasalar ve yaşantılarında hissetmeseler de görünürdeki şeylerin, yaşam biçiminin zamanda

giderek ivme kazanan hızının çevrelerinde, değişik kitle iletişim araçlarında sürekli vurgulanması bulunabilir. Ancak film 11 yaşındaki çocukların çok az da olsa bir kısmında insan ve toplumlararası ilişkiler, çatışma ve idealler açısından günümüzün uzantısı bir gelecek tanımına yönelme, buna karşılık "bildikleri" ile filmde gördükleri arasında ilişki kuramayan 12 yaş çocuklarında ise kararsızlığa düşme eğilimi yarattığı düşünülebilir.

3.4.22. Soru III-B-1: Toplumun mutluluğu için
yöneticiler nasıl bir
geleceği seçmeli?

Çocukların zamanla ilgili değerlerini ve filmin bu değerler üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlayan bu soru, toplumsal açıdan önem verilmesi, hedef alınması gerekli zamanı temel alıyor.

Uygulamadan önce ve sonra toplumun mutluluğu için geçmişe benzer bir geleceğin yaratılmasını toplumsal bir değer olarak ileri süren çocuk olmamıştır. Örneklemdeki çocukların hiçbirisi geçmişe yücelten bir değeri benimsemiştir. Filmden önce yanıtların (c) seçeneğinde yoğunlaştığı, (b) seçeneğinin ikinci sırayı aldığı gözlemlenmiştir. Başka deyişle, mutlu bir toplum yaşamı için bilinen ve yaşanan zamanlardan bambaşka, yeni bir gelecek özlemi ağır basıyor çocuklarda. Bu özlemi en belirgin biçimde ortaya koyanlar 13 yaş çocukları, ayrıca hem erkeklerde hem kızlarda çoğunluk bu yöndeki değeri benimsemiş. Filmden sonra (c) seçeneğinde anlamlı sayılabilir bir azalma, (b)'deki artışın kaynağı. Kısa filmi izledikten sonra daha çok çocuk yaşanan zamanı (günümüzü) değerli bulmuştur. Bu yönde değişme eğiliminin erkeklerde ve 13 yaş çocuklarında ortaya çıktığı söylenebilir.

Bu durum, filmde sunulan geleceğin "Yıldız Savaşları" gibi sorunlarla dolu olmasının bazı çocuklarda tepki yaratmış olması ile açıklanabileceği gibi, işlenen özgürlük, demokrasi çağına dönüş, bu çağın yeniden yaratılması temasının, günümüzün bir değer olarak algılanmasına yol açmış olabileceği biçiminde de yorumlanabilir. Bizce, değişme eğilimi

gösteren erkekler ve 13 yaş çocukları olması ikinci yorumu daha geçerli kılmaktadır. Çünkü bu yaş çocuklarının ve özellikle erkeklerin ülke ve dünya politikası ile daha çok ilgilenmeye başladıkları varsayılabılır.

3.4.23. Soru III-C-1: Hangi zamanın yolunu seçerdin?

Bu soruyla çocukların zamana ilişkin tutumları ve film gösteriminden sonraki tutum değiştirme eğilimleri araştırılmıştır.

Filmi izlemeden önce geçmişe yönelik bir tutum gösteren çocuk olmamıştır. Çocukların tutumları her iki aşamada da (b) ve (c) seçeneklerine uygun biçimde toplanmıştır. Ancak uygulama öncesinde (c) seçeneği doğrultusundaki yanıtlar diğerlerinden daha çoktur. Başka deyişle, çocukların yarısından fazlasının geleceğe yönelik bir zaman anlayışı vardır. Her iki cinsten tüm yaş gruplarındaki çocuklar için sözkonusu olan bu durum en çok 12 yaş çocuklarında belirginleşmiştir. Bu yaş grubundaki çocukların tamamına yakını (c) seçeneğini belirtmişlerdir. Uygulamadan sonra verilen yanıtlarda (b) seçeneği yönünde bir kayma eğilimi gözlenmiştir. Böylece (b) ve (c) arasında ikincisi lehindeki ayırım azalmış, yaşanan zamana yönelik tutum gösteren çocuklarla gelecek zaman tutumuna sahip çocukların sayısı hemen hemen yarıyarıya olmuştur. Filmden sonra kızlarda 11 ve 13 yaş çocuklarında kayda değer bir değişme bulunmamakla birlikte 12 yaş çocuklarında ve özellikle de erkeklerde şimdiki zamana yönelme eğiliminin varlığı ileri sürülebilir.

Önceki sorunun verileri (Soru II-B-1) de gözönüne alındığında, çocukların zamanla ilgili değerleri ile tutumları arasında genelde bir tutarlılık olduğu, filmden sonra gözlemlenen değişme eğiliminin de hem değerler hem tutumlar için aynı yönde olduğu söylenebilir. Her iki soruda da bulgular zaman konusunda etkilenme eğiliminin daha çok erkeklerde ortaya çıktığını, ancak değer değiştirme eğiliminin 13, tutum değiştirme eğiliminin ise 12 yaş çocukları için sözkonusu edilebileceğini göstermektedir.

3.4.24. Soru III-C-2: Gelecekle ilgili görüşlerden hangisine katılırdın?

Beklentileri açısından çocukları gelecekle ilgili tutumlarındaki olası değişimleri saptamak amacıyla sorulan bu soruya, uygulamadan önce çocukların yarısından biraz fazlası (b) seçeneği, yarısından biraz azı (c) seçeneği doğrultusunda yanıt vermişlerdir. 12 yaşında bir erkek çocuk ise (a) seçeneğini belirtmiştir. Bu bulguların cinsiyete ve yaş gruplarına göre değerlendirilmesi, kızlardan çoğunun (c) seçeneğine, erkeklerin çoğunun (b) seçeneğine uygun yanıt verdiklerini göstermiştir. 12 ve 13 yaş çocukları bu iki seçeneği hemen hemen yarıyarıya paylaşmışlar ancak 11 yaşındakilerin tamamına yakını (b)'de toplanmışlardır.

Filmi izledikten sonra çocukların yanıtlarının seçeneklere göre genel dağılımında kayda değer bir değişim olmamıştır. Ancak, bu aşamada elde edilen bulgular kızlarda ve erkeklerde ters yönde anlamlı bir değişim eğiliminin söz konusu olabileceğini göstermiştir. Filmden sonra, öncesine göre daha çok erkek çocuk (c) seçeneğini, daha çok kız çocuk da (b) seçeneğini belirtmiştir. Aynı şekilde 11 yaş çocuklarında (c) doğrultusunda, 12 yaş çocuklarında (b)'ye uygun yanıtlar artmıştır. (a) seçeneğini belirten 12 yaş erkek çocuğu tutumunu değiştirmiş, buna karşılık 13 yaşında bir erkek çocuğu bu yönde tutum belirtmiştir.

Özetle, filmden önce çocukların önemli bir bölümünün olumlu beklenti yönünden gelecekte kuşkululu oldukları, bu nedenle bugüne önem vermeyi yeğledikleri, daha az ancak anlamlı sayıda çocuğun ise beklentileri açısından gelecekte umutlu oldukları, filmin tutumların genel dağılımında

önemli bir değişmeye yol açmadığı söylenebilir. Ancak film-den sonra erkeklerin ve 11 yaş çocuklarının gelecekte bek-lenti eğiliminin arttığı, buna karşılık kızların ve 12 ve bir ölçüde, 13 yaşındakilerin ise beklenti umutlarının azal-ma eğilimi gösterdiği ileri sürülebilir.

Önceki iki sorudan alınan yanıtlarla karşılaştırıl-dığında toplumsal bir değer olarak daha çok geleceği kabul eden, yine ilgilerinde yaşama hedeflerinde daha çok gelece-ğe yönelik tutumları olan çocukların bir kısmının beklenti olarak gelecekte daha az umutlu oldukları görülmektedir. Filmin erkeklerde ve 11 yaş çocuklarında umutları çoğaltma, kızlarda ve 12, 13 yaş çocuklarında ise beklentileri sınır-lama yönünde bir değişime yol açtığı düşünülebilir.

3.4.25. Soru IV-A-1: Gelecekte insan çoğunluğunun
yaşamdaki temel amaçları ne
olacak?

Bu soru, a) Gönülünce yaşamak; b) Bilgi ve yetenek-
lerini geliştirerek kendisini ve başkalarını mutlu etmek;
c) İşinde başarılı olmak ve d) Bilmiyorum seçeneklerini
kapsıyor.

Çocukların büyük bir çoğunluğu, hemen hemen dörtte-
üçü, uygulamadan önce (b) seçeneğini belirtmiştir. Az ve
eşit sayıda çocuk ise (c) ve (d) seçenekleri doğrultusunda
yanıt vermiştir. Yalnızca 11 yaşında bir erkek çocuk (a)'ya
uygun görüş bildirmiştir. Uygulama sonrasında (b) seçene-
ğinde azalma yönünde önemli bir değişme ortaya çıkmış, buna
karşılık (c)'de anlamlı, (d)'de belli bir artış kaydedilmiş-
tir. (a) seçeneği doğrultusunda yine 11 yaşında bir erkek
çocuk yanıt vermiştir.

Film gösteriminden sonra elde edilen bulgularda göz-
lenen değişme cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre incelendi-
ğinde daha önce birisi dışında tümü de (b) seçeneğini belirt-
miş olan erkeklerin bir bölümünün (c)'ye, bir bölümünün (d)'ye
yöneldikleri görülmüştür. Başka bir anlatımla, daha önce ge-
lecekte çoğu insanlar için yaşamda temel amacın "işinde ba-
şarılı olmak" olacağını ya da bu konuda bir bilgisi bulunma-
dığını söylemiş olan erkek çocuk yokken filmde sonra bu se-
çenekler doğrultusunda yanıt veren anlamlı sayıda erkek çocuk
olmuştur. Kızlarda gözlemlenen önemli sayılabilir değişme (b)
ve (d) seçeneklerinden (c)'ye yönelme biçiminde olmuştur. Di-
ğer deyişle, film kızları hem bilgilendirme hem de, bilgi de-
ğiştirme yönünde etki yapmış gibidir.

11 yaş grubunda önemli bir değişme olmamiş, (b) seçeneği yanıtların yoğunlaştığı seçenek olma durumunu korumuştur. Buna karşılık bu seçeneğe göre yanıt vermiş olan 12 ve 13 yaş çocuklarının sayısında özellikle de 12 yaş ocuklarınkinde filmden sonra anlamlı bir azalmadan sözedilebilir. Böylece, uygulamadan sonra 12 yaş grubunda yoğunlaşmanın (b)'den (c)'ye kaydığı, 13 yaş grubu içinde ise (a) seçeneğinin ağırlığını korumakla birlikte (c) ve (d) seçeneklerine yönelme eğiliminin bulunduğu sylenenebilir.

3.4.26. Soru IV-A-2: Gelecekte insanlar neye
göre beğenilecekler?

Gelecekte insanın çevresince onaylanıp, beğenilmesinde hangi yaşam amacını benimsemiş olması ölçü olacak? Bu soruya uygulama öncesinde alınan yanıtlar çocukların küçük bir bölümü için gelecekte çevresinin beğenisini kazanma ölçüsünün "geniş bir dost çevresi içinde eğlenceli bir hayat yaşamak" olduğunu, yine küçük bir azınlığın bu konuda bir bilgisinin bulunmadığını, diğerlerinin hemen hemen yarıyarıya "kendilerini her yönden geliştirmek için harcadıkları çabaya göre" ve "işlerindeki başarılarına göre" ölçütlerini ileri sürdüklerini ortaya koymuştur. Uygulama sonrasında yanıtların genel olarak seçeneklere dağılımında gözlenen değişme (a) ve (d) seçenekleri doğrultusunda verilen yanıtların azalmasından kaynaklanmakta, bu azalma (b) seçeneğindeki artışın nedeni olarak gözükmektedir. Diğer bir deyişle, filmde sonra biraz daha fazla sayıda çocuk bu konuda bir bilgi edinerek ya da bilgisini değiştirerek gelecekte insanların "kendilerini her yönden geliştirmek için harcadıkları çabaya göre" beğenileceklerini söylemişlerdir. Ayrıca filmde sonra (a) ve (d) seçeneklerini belirten kız ve 13 yaş çocuğu, (d) seçeneğine uygun yanıt veren 11 yaş çocuğu kalmamıştır.

Filmde sonra gözlemlenen, (b) seçeneğinde artış yönündeki, değişme eğiliminin daha çok kızlarda ve 13 yaş çocuklarında bulunduğu söylenebilir. Buna karşılık 12 yaş çocukları için (b) seçeneği ağırlığını korumakla birlikte (c) seçeneğine ("işteki başarısı") doğru hafif bir kayma eğiliminden sözedilebilir.

3.4.27. Soru IV-A-3: Gelecekte insanlar nasıl
yaşayacaklar?

Bu soru, temel alınan yaşam amacı ve çevrenin bu konudaki beğeni ölçüsü ne olursa olsun, insanların gelecekte hangi amaca uygun biçimde yaşayacakları konusundaki bilgilerde filmin etkisini saptamak için sorulmuştur.

Gelecekte insanların, a) Kendilerine ve dostlarına bol zaman ayırarak; b) Herkesin mutlu olacağı işleri birlikte yaparak; c) Başkalarınınca başarılı sayılmak için çalışarak yaşayacakları ve d) Bilmiyorum yanıt seçeneklerini içeren soruya, uygulamadan önce (a) seçeneğini belirten çocuk olmamıştır. Küçük bir azınlık da bu konuda bir bilgisi olmadığını ileri sürmüştür. Diğerleri ise çokluk sırasına göre (c) ve (b) seçenekleri doğrultusunda yanıt vermişlerdir. Ancak bu iki seçenekteki yanıtların sayısı birbirine çok yakındır. Uygulamadan sonra gözlenen önemli sayılabilecek değişme (c) seçeneğindeki azalmadır. Bu azalmanın (b) seçeneğindeki anlamlı artışın kaynağı olduğu söylenebilir. Ayrıca, filmi izleyen çocuklardan 12 yaşında bir kız çocuğu (a)'ya uygun yanıt vermiş; "bilmiyorum" diyen 11 yaş çocuğu da kalmamıştır. Durum cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre değerlendirildiğinde filmde sonra kızların ve 13 yaş çocuklarının anlamlı sayılabilecek bir değişim eğilimi gösterdikleri saptanmıştır. Bu iki grup için değişim yönünün (c)'den (b)'ye doğru olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca erkekler, 11 ve 12 yaş çocuklarında da belli bir değişim eğiliminden sözedebilir. Ancak bu olgunun 11 yaş çocuklarında (b) seçeneğinde artış doğrultusunda olduğu söylenebilirse de, erkekler ve 12 yaş grubu için (c) seçeneğinde sezilen azalma eğiliminin belli bir yöndeki artışla ilişkisini kurmak kolay değildir.

3.4.29. Soru IV-C-1: Her işi yapabilen makineyi
nasıl kullanırdın?

Teknoloji öğesinin kullanımıyla geliştirilen bu sorunun amacı insan için yaşamda temel amaç konusunda "olmak"; "oluşum içinde olmak"; "yapmak" bağlamındaki tutumlarda filmin etkisini saptamaktır.

Soruya ilişkin bulgular filmden sonra anlamlı sayılabilir bir değişimin varlığını ortaya koymuştur. Uygulamadan önce (a) seçeneğini belirten çocuk yoktur, yanıtların çoğu veya yarısından fazlası (b) seçeneğinde olmak üzere (b) ve (c) seçeneklerinde toplanmıştır. Oysa uygulamadan sonra çoğunluk (c) seçeneğine geçmiştir. (b) seçeneğinde eksilme yönünde gözlenen değişimin daha çok kızlardan ve 11 yaş çocuklarından kaynaklandığı görülmüştür. Film-den önce büyük bir çoğunluğu "oluşum içinde olmak" tutumunu göstermiş olan kızların yaklaşık yarısı 11 yaş çocuklarının ise hemen hemen tümü filmden sonra yaşamda temel amacı "yapmak" kabul eden bir tutumu benimsemişlerdir. Ayrıca, 12 yaş grubunda önce verilmiş olan yanıtların çoğu (b) seçeneğinde toplanmışken, sonrakilerin iki seçeneğe yarıyarıya dağılmaları gözönüne alındığında, 12 yaş çocuklarında "oluşum içinde olmak" tutumundan "yapmak" tutumuna yönelme biçiminde belli bir değişme eğiliminden sözedilebilir.

3.4.30. Soru IV-C-2: Yaşamak için hangi gezegeni seçerdin?

a) "Çalışmadan mutlu olmak; b) Hep birlikte çalışarak mutlu bir dünya kurmak; c) Çok çalışarak herşeyi yeneden yaratmayı denemek, seçeneklerini içeren bu soru da insan için yaşamda temel amaca ilişkin tutum değişmelerini ölçmeye yöneliktir.

Uygulama öncesindeki ve sonrasındaki bulguların karşılaştırılmasından, yanıtların her iki aşamada da büyük bir çoğunlukla (b) seçeneğinde toplandığı, (a) seçeneğini belirten çocuğun bulunmadığı, bir azınlık grubunun da (c) seçeneği doğrultusunda tutum gösterdiği anlaşılmıştır. Film-den sonra (b) seçeneğine uygun tutum belirten çocukların sayısı daha da artmış, buna karşılık (c) seçeneğini belirten çocuklar azalmıştır. Örneklem genelinde baskın tutumun pekişmesi olarak yorumlanabilecek bu değişme eğilimi cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre temel incelendiğinde bir ayırım ve anlamlı bir değişme olgusundan sözedilemez. Ancak yine de (b) seçeneğine uygun tutum kazanma eğiliminin erkeklerde biraz daha belirgin olduğu söylenebilir.

İnsan için yaşamda temel amaca ilişkin değerleri (Soru IV-B-1) gözönüne alındığında, çocukların bu soru çerçevesinde belirttikleri tutumların değerleriyle hem uygulama öncesinde, hem de sonrasında bir koşutluk ve uyum içinde olduğu, ancak "oluşum içinde olmak" yönündeki tutumların bu yöndeki değerlerden daha baskın çıktığı söylenebilir. Bununla birlikte, film baskın değerleri ve tutumları pekiştirme yönünde etkilemiş gözükmektedir. Oysa yine bu konuda, Soru IV-C-1'den elde edilen tutumların sözü edilen diğer iki sorunun uygulama öncesindeki bulgularıyla, belli

bir uyum içinde olduğu söylenebilirse de, filmden sonra değişimin yönünün karşıt olması çelişik bir durum yaratmaktadır. Bu olgu teknolojinin yaratıcılığı, insan olarak gelişmeyi sınırlandırıcı bir algılamaya yol açtığı biçiminde yorumlanabilir. Belli alanlarda değer ve tutumlarında insan olma ile iş/görev arasında bir denge kurmayı başardığı söylenebilecek olan çocukların, gelişmiş bir teknolojik ortamda iş/görev yönünde eğilim göstermeleri düşündürücüdür. Bu konudaki iletinin böylesi bir teknoloji ögesi ile sürekli olarak yinelenmesi, bu yönde bir koşullanmayı kolaylaştırıcı olabilir.

3.4.31. Soru V-A-1: Gelecekte insanlar zamanlarının çoğunu kimlerle birlikte geçirecekler?

Bu soruda, uygulama sonrasında (c) seçeneğini belirten 13 yaşındaki tek kız çocuğu sayılmazsa, her iki aşamada da yanıtlar (a), (b) ve (d) seçeneklerine dağılmıştır. Ancak önceki ve sonraki yanıtların dağılım biçimi örneklem genelinde anlamlı bir değişimin ortaya çıktığını gösteriyor. Filmden önce çocukların yarısına yakını (a) seçeneğini belirtmişken, filmden sonra bu çocukların sayısında önemli bir azalma olmuştur. Filmden sonra kızlarda ve 12 yaş grubunda çoğunluğun (a)'dan, (b)'ye kaydığı gözönüne alındığında, bu azalmanın büyük ölçüde kızlardan ve 12 yaş çocuklarından kaynaklandığı görülmüştür. (b) seçeneğinde gözlenen artış yönündeki değişimin hem kızlar ve erkekler hem de tüm yaş grupları açısından anlamlı olduğu söylenebilir. Özellikle, daha önce gelecekte insanların çoğu zamanlarını işyeri/(çalışma) arkadaşlarıyla geçireceğini 11 yaş çocuklarından hiçbirisi söylememişken, bu yaştaki dört çocuk film sonrasında bu yanıtı vermiştir; 13 yaş çocuklarının hemen hemen hepsinin sonraki yanıtları da bu seçenekte toplanmıştır. Bu sorudaki en ilginç değişimlerden birisi de, bu konuda azımsanmayacak sayıda çocuğun önce bilgisizliğini ileri sürmüşken, filmden sonra bir kısmının bir başka seçenek doğrultusunda yanıt vermesinden kaynaklanmıştır. "Bilmiyorum" seçeneğinde gözlemlenen düşme yönündeki bu değişim en çok erkeklerde ve 11 yaş çocuklarında belirgindir. Ayrıca, uygulama sonrasında bilgisiz ya da bilgisizliğini belirten 13 yaşında çocuk da kalmamıştır.

Kısaca filmin hem cinsiyet, hem de yaş gruplarına göre insanların gelecekte zamanlarını daha çok işyeri/(çalışma) arkadaşlarıyla geçirecekleri yönünde bilgilerde anlamlı bir değişmeye yol açtığı ya da bilgi kazandırdığı söylenebilir. Bu olgu, filmde aile ilişkilerine yok denecek kadar az yer verilmesiyle ilişkilendirilebilir.

3.4.32. Soru V-A-2: İnsanlar gelecekte hangi ilişkilere önem verecekler?

Gelecekte insanlar için önemli olacak ilişkilere ilişkin bilgilerde ortaya çıkabilecek değişimleri araştıran bu soru, a) Aile ve akraba ilişkilerine; b) Görev yerindeki iş ilişkilerine; c) Bireysel, başarı ilişkisine ve d) Bilmiyorum yanıt seçeneklerini içermektedir.

Bu soruya alınan yanıtlarda gözlemlenen en ilginç durum kanımızca, (a) seçeneğinin çok az ilgi görmesi, filmde önce yalnızca 11 yaşındaki bir erkek çocuğun, filmde sonra da biri kız biri erkek 11 ve 12 yaşlarında iki çocuğun gelecekte en önemli ilişkilerin aile ve akraba ilişkileri olacağını söylemiş olmasıdır.

Filmde önce çocukların üçte-iki çoğunluğu (c) seçeneğini belirtmiştir. Kızların ve 12 yaş çocuklarının hemen hemen tamamı, erkeklerin ve 11 yaş çocuklarının yarısı, 13 yaş çocuklarının büyük bir bölümü gelecekte insanların/bireysel -başarı ilişkisi- sine önem vereceklerini söylemişlerdir. Filmde sonra bu seçenekte azalma yönünde bir değişim olgusu gözlemlenmiştir. Film izledikten sonra bu seçenek doğrultusunda yanıt veren kızların ve 12 yaş çocuklarının sayısında önemli sayılabilecek bir düşüş olmuş, ayrıca 11 ve 13 yaş gruplarında da bir değişim eğilimi belirmiştir. Öncesine göre daha az 13 yaş çocuğu bu seçeneği belirtirken, daha çok 11 yaş çocuğunun yanıtı bu yönde olmuştur. Yanıtların örneklem genelindeki dağılımında uygulamadan sonra ortaya çıkan en anlamlı ve önemli değişim (b) seçeneğinde gözlenmiştir. Bu seçenek doğrultusunda yanıt veren, hem kızların, hem erkeklerin, hem de 12 yaş çocuklarının sayısı belirgin ölçüde artmıştır. 12 yaş grubundaki durum özellikle ilginçtir, çünkü

3.4.33. Soru V-A-3: Gelecekte ülkeler varlıklarını nasıl sürdüreceklər?

Filmin, gelecekte toplumlar arası ilişkilerin biçimine ilişkin bilgilerde herhangi bir değişmeye yol açıp, açmadığını gözlemek için sorulan bu soru "bağımsızlık"; "dayanışma içinde olma" ya da "bağımlı olma" ilişki biçimlerine uygun üç seçenekte, "bilmiyorum" seçeneğini kapsamaktadır.

Soruya verilen yanıtların genel dağılımında uygulamadan sonra ortaya çıkan en önemli değişme (a) ve (c) seçeneklerindedir. Filmden sonra ülkelerin bağımsızlıklarına sahip çıkarak varlıklarını sürdüreceklerini söyleyen çocukların sayısı artmış, buna karşılık kendilerinden güçlü ülkelerin kanatları altında yaşayacaklarını belirten çocuk kalmamıştır. Böylece (c) seçeneğini belirtmiş çoğu erkek ve 13 yaşındaki çocukların tümünün bir başka yönde bilgi kazandıkları söylenebilir. (a) seçeneğinde artış yönünde gözlemlenen değişimde ise uygulamadan sonra öncesine göre daha çok erkek çocuğun bu seçeneğe uygun yanıt vermesinin etken olduğu görülmüştür. Film öncesinde ve sonrasında yanıtların önemli bir çoğunluğu (b) seçeneğinde toplanmıştır. Başka bir deyişle, çocukların çoğu ülkelerin gelecekte birbirleriyle yardımlaşma ve barış içinde varlıklarını sürdüreceklerini düşünmektedirler ve filmin bu konuda ne cinsiyete ne de yaşa göre önemli sayılabilir bir değişmeye yol açmadığı görülmüştür. "Bilmiyorum" diyen çocukların sayısı ise ne öncesinde ne de sonrasında kayda değer değildir.

Bu bulguların ışığında filmin örneklemin çoğu için geçerli olan bilgiyi önemli ölçüde etkilemediği ya da pekiştirdiği, bağımlı olma ilişkisini ileri sürmüş olan küçük bir

azınlığın ise bilgilerinde değişime yol açtığı, bu etkinin en çok erkekler ve 13 yaş çocukları için geçerli sayılabileceği söylenebilir.

3.4.34. Soru V-A-4: Gelecekte ülkeler arasındaki sınırlar kalkıp tek bir Dünya Devleti kurulacak mı?

Bu soru bundan öncekini (Soru V-A-3) tamamlayacak ya da sınayacak nitelikte bir sorudur. Çocuklar birgün tüm ülkelerin tek bir yönetim altında birleşeceğini düşünüyorlar mı, genellikle bilim-kurgu filmlerinde işlenen "Dünya Devleti" teması düşüncelerinde bir değişmeye yol açıyor mu? Bu soruların yanıtları a) Evet; b) Belki; c) Hayır; d) Bilmiyorum seçenekleri çerçevesinde araştırılmıştır.

Filmi izledikten sonra çocukların verdikleri yanıtların seçeneklere göre dağılımında öncesine göre kayda değer bir değişme gözlenmemiştir. Yine çocukların yarısı bu soruya "hayır" demiştir ve bu yanıtı verenlerin yaşa ve cinsiyete göre incelenmesinde de önemli bir ayrım bulunmamıştır. Soruya "evet" diyen filmden önce 12 yaşında bir kız çocuğunun ve filmden sonra 11 ve 13 yaşlarında biri erkek iki çocuğun dışında öteki çocuklar "belki" ve "bilmiyorum" seçeneklerini hemen hemen yarıyarıya paylaşmışlardır. "Belki" demiş olan çocuklarda ne cinsiyete ne de yaşa göre önemli bir değişme sözkonusu değildir. Daha önce bir konuda bir bilgisi olmadığını söylemiş olan çocuklar içinde 11 yaşındakilerde belirtilmeye değer bir değişme gözlenmemiştir. Uygulama öncesinde bilgisizliğini ileri sürmüş olan üç 11 yaş çocuğu da filmden sonra belli bir bilgi yönünde yanıt vermişlerdir.

Filmin soruya verilen yanıtlarda genel olarak önemli bir değişmeye yol açtığıının gözlenmemiş olmasına bağlı olarak herhangi bir etkisinden sözedilememesine karşın bulgular, gözönüne alınmayı gerekli kılacak sayıda çocuğun bu konuda kararsız ve bilgisiz bulunduğunu göstermiştir. Bu grup, hemen

olmasa bile belli bir zaman sürecinde şu ya da bu yönde etkilenebilecek çocukların varlığına dikkati çekmektedir. 11 yaş çocuklarında gözlemlenen değişme eğilimi bu açıdan değerlendirilebilir.

3.4.35. Soru V-A-5: Geleceğin Dünyasında hangi
ülkelerin sözü geçecek?

Uygulamadan sonra bu soruda gözlemlenen anlamlı sayılabilir değişme (a) ve (c) seçeneklerinde ortaya çıkmıştır. Filmi görmeden önce geleceğin dünyasında ABD'nin sözünün geçeceğini söylemiş olan beş çocuk da filmi izledikten sonra düşüncesini değiştirmiş, böylece (c) seçeneğini belirten çocuk kalmamıştır. Buna karşılık uygulama sonrasında öncesine göre daha çok çocuk (a) seçeneğine uygun yanıt vermiştir. (b) ve (d) seçeneklerinde yanıtların genel dağılımı açısından dikkate değer bir değişme sözkonusu değildir.

Bulgular cinsiyete ve yaşa göre değerlendirildiğinde (c) seçeneğini belirtmiş olan erkeklerin filmden sonra (a)'ya yöneldikleri, bu konuda bir bilgisi olmadığını söyleyen kız çocuğunun kalmadığı ve kızların daha çok (b) seçeneği yönünde değişme eğilimi gösterdikleri görülmüştür. Yaş gruplarında en belirgin değişme (a) seçeneğinde filmden sonra 13 yaş grubunda kaydedilen artıştır. Bu artışın daha önce bilgisizliğini ya da ABD'nin geleceğin Dünyasında egemen ülke olacağını söylemiş olan bu yaş çocuklarının (a) seçeneğine yönelmelerinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

3.4.36. Soru V-A-6: Geleceğin toplumu nasıl
yönetilecek?

Geleceğin toplumunda yönetim biçiminin ne olacağı konusundaki bu soruya alınan yanıtların karşılaştırılması çocukların uygulamadan önce daha çok (b) seçeneğini -kim-
senin kimseyi yönetmeyip kararların ortaklaşa alınacağını-
söyledikleri görülmüştür. Çokluk açısından ikinci sırayı,
(a) seçeneğini -demokrasiyi- belirtenler almıştır. Oysa
filmden sonra bu durum değişmiş oldukça anlamlı bir artış-
la (a) seçeneği birinci sıraya yükselmiştir. Geleceğin yö-
netim biçiminin demokrasi olacağını söyleyenlerde gözlenen
bu artış, hem kızların ve erkeklerin, hem de 11 ve 13 yaş
çocuklarının filmi izledikten sonra daha çok bu yanıtı ver-
miş olmalarından kaynaklanmıştır. (b) seçeneği doğrultusun-
daki yanıtların azalmasında ise en çok kız ve erkek çocuk-
larının ve 11 yaş grubunun uygulamadan sonra düşüncesini
değiştirmesi etken olmuştur. Bu soruya uygulama öncesinde
"bilmiyorum" demiş olan ya da (c) seçeneğini belirtmiş olan
çocukların sayısında da kayda değer bir değişme gözlenme-
miştir. Bununla birlikte filmden önce (c)'yi seçmiş olan
12 yaş çocuğu yokken, filmden sonra bu yaştan iki çocuğun
bu seçeneğe uygun olarak geleceğin yönetim biçiminin dikta-
törlük olacağını belirtmiş olduğu görülmüştür.

Kısaca, filmden sonra anlamlı sayılabilecek değişme
(a) ve (b) seçeneklerinde ortaya çıkmıştır. Demokratik yöne-
tim biçimine yönelme eğiliminin güçlenmesi anlamındaki bu
değişme olgusu, her iki cinste ve 11, 13-yaş çocuklarında,
hatta 11-yaş grubunda çok büyük bir çoğunlukla bu yönde
yoğunlaşmaya yol açmıştır. Bu olgu, çocukların bir kısmının
filmdeki özgürlük için savaşımları ve bunun sonucu elde edilen
başarıyı demokrasiye dönüş olarak algılamış olabilecekleri
yönünde yorumlanabilir.

3.4.37. Soru V-A-7: Gelecekte bir dünya savaşı
olacak mı?

Gelecekte bir dünya savaşının çıkması konusunda sorulan bu soruya filmde önce çocukların küçük bir bölümü "bilmiyorum" demiş, diğerleri yarıyarıya "evet" ve "belki" yanıtlarını vermişlerdir. Bu konuda olumsuz yanıt veren çocuk olmamıştır. Uygulama sonrasında elde edilen bulgular yanıtların seçeneklere göre genel dağılımında belirtilmeye değer bir değişimin olmadığını göstermektedir. Filmde sonra yalnızca 13 yaşında bir erkek çocuk soruya olumsuz yanıt vermiştir. Önceki ve sonraki yanıtların cinsiyete ve yaşa göre karşılaştırılmasında kayda değer bir değişim olgusu gözlenmemiştir.

Bu sonuçlar çoğu erkek önemli sayıda çocuğun gelecekte bir dünya savaşının çıkmasını kesin gördükleri, aynı oranda çocuğun da bunu bir olasılık olarak kabul ettikleri biçiminde yorumlanabilir. Ayrıca "bilmiyorum" diyenlerin de "hayır" yanıtını veremedikleri gözönüne alındığında çocukların toplumlar arası dayanışma ve dostluk ilişkilerinin geleceği konusunda ya olumsuz ya da çekimser bir görüş sahibi oldukları söylenebilir. Filmin ise bu konuda herhangi bir etkisinden söz etmek mümkün değildir.

3.4.38. Soru V-A-8: Geleceğin dünya savaşını
hangi ülke kazanacak?

Gelecekte bir dünya savaşının çıkmasına kesin gözüyle bakan çocuklar bu savaşın sonucu hakkında nasıl bir bilgiye sahipler? Diğer bir deyişle, bu savaştan galip çıkanlar kimler olacak, a) Teknolojide ötekilerden üstün olanlar mı; b) Dayanışma içinde birlikte hareket edenler mi; c) Güçlü bir ülkenin yönetimi altında savaşanlar mı yoksa, d) Bu konuda bir bilgi yok mu?

Önceki soruya olumlu yanıt vermiş oniki çocuğun yarısı uygulamadan önce bu soruda (a) seçeneğini belirtmişlerdir. (b) seçeneğini belirtmiş olan çocuk sayısı dört, (c)'yi seçmiş olanlar ise iki kişidir. "Bilmiyorum" yanıtını vermiş olan çocuk yoktur. Erkeklerin çoğu ve 12 yaşındakilerin ikisi de (a) seçeneği doğrultusunda teknolojide ötekilerden üstün olanların savaşın galibi olacağını söylemiştir. Kızlarda ve diğer yaş gruplarında yanıtların, yanıt alan tüm seçeneklere dağıldığı söylenebilir. Bununla birlikte en az ilgi gören seçeneğin (c) seçeneği olduğu, başka bir deyişle, savaş güçlü bir ülkenin yönetimini kabul eden ülkelerin kazanacağını söyleyen çocukların çok az olduğu ileri sürülebilir.

Bu soruya bağlayıcı olan önceki sorunun uygulama öncesinde ve sonrasındaki bulguları yaş ve cinsiyet değişkenlerine göre gözönüne alınabilir bir ayırım göstermediğinden, bu sorudan filmde önce ve sonra alınan yanıtların karşılaştırılmasında sakınca görülmemektedir. Bu bağlamda uygulamadan sonra öncesine göre daha az çocuğun (a) seçeneği doğrultusunda yanıt verdiği, buna karşılık (b) seçeneğini belirtenlerin daha çok olduğu söylenebilir. Daha önce (a)'da

yoğunlaşan erkeklerin ve 11 yaş çocuklarının (b) seçeneğine kaydıkları, ayrıca 13 yaş çocuklarında da bu seçenekte toplanma eğiliminin arttığı ileri sürülebilir.

Kısaca filmin, ülkelerin teknolojiye egemenlikleri ölçüsünde savaşı tek başına olumlu sonuçlandıracaklarını söyleyen çocuklarda, savaşın ancak dayanışma ve birliktelik içinde olanlar için galibiyetle biteceği bilgisini kazandırma yönünde etki yaptığı söylenebilir.

3.4.39. Soru V-A-9: Geleceğin dünyasına hangi inanca sahip ülke egemen olacak?

Bu soru, hangi toplumsal ilişki biçimlerine dayanan ülke (ler)'in gelecekte güçlü ve sözü geçen olacağı konusundaki bilgilerde değişme olgusunu saptamak amacıyla sorulmuştur.

Bu soruda uygulamadan önce çocukların yanıtları (a), (c) ve (d) seçeneklerine hemen hemen eşit sayıda dağılmıştır; (b) seçeneği doğrultusunda bireyin mutlak gücüne inanan ülkenin gelecekte dünyaya egemen olacağını söylemiş olan yalnızca 13 yaşında bir kız çocuğudur. Uygulamadan sonra ise 12 yaşında bir kız çocuğu (b) seçeneğini belirtmiş, diğer çocukların yanıtları ise (c) seçeneğinde toplanma eğilimi göstermiştir. Yanıtların seçeneklere göre dağılımında gözlenen bu değişme, (a) ve (d) seçeneklerindeki azalmadan kaynaklanmıştır. Başka bir anlatımla, filmde sonra daha az sayıda çocuk "Tanrı gibi doğaüstü, insanüstü bir güce inanan" ülkenin geleceğin dünyasında egemen olacağını söylemiş, yine daha az sayıda çocuk da bu konuda bir bilgisi olmadığını ileri sürmüştür. (a) seçeneğindeki azalmanın daha çok erkeklerden ve 13 yaş çocuklarından kaynaklandığı, (d) seçeneğindeki azalmada ise en çok kızların belli bir bilgi doğrultusunda yanıt vermelerinin etken olduğu söylenebilir. Böylece, (c) seçeneğinde ortaya çıkan artış yönündeki değişme, hem kızların ve erkeklerin, hem de 11 ve 13 yaş çocuklarının öncesine göre daha çok sayıda "toplumun gücüne inanan" ülkenin gelecekte egemen ülke olacağını söylemiş olması sonucudur denilebilir. Uygulama öncesinde ve sonrasında yanıtlarında kararlılık gösterenler ise 12 yaş grubundakilerdir.

Bu bulgular ışığında filmin, bu konuda uygulamadan önce bir bilgisi olmayan kızlarda ve doğüstü, insanüstü bir güce , insana dayanan ülkenin geleceğin egemen ülkesi olacağını söyleyen erkeklerde ve 13 yaş çocuklarında toplumun gücüne inanç yönünde bir değişme eğilimine yol açtığı söylenebilir.

3.4.40. Soru V-B-1: Geleceğin insanı kendisi ile ilgili kararları nasıl almalı?

a) Kendi başına mı; b) Ailesiyle birlikte mi yoksa, c) Kararların alınmasını yetkili kişilere mi bırakmalı?; Başka deyişle birey-toplum ilişkilerinde bireyselliğe mi, dayanışmayı mı; soysallığı mı benimsemeli?

Bu soruya filmde önce de, sonra da verilen yanıtların çoğu (b) seçeneği doğrultusundadır. Ancak filmde önce çocukların yaklaşık yarısı bu seçeneği belirtmişken, filmde sonra üçte-ikisinin yanıtı bu seçeneğe uygundur. Buna karşılık (a) ve (c) seçeneklerinde bir düşüş gözlenmiştir. Böylece kişilerin kararlarını aileleriyle birlikte alması gerektiğini söyleyen çocukların sayısı artarken, kendi başlarına almalı ya da bir otoritenin kararına uymalı diyenler azalmıştır. Örneklem genelinde gözlenen bu değişme olgusu cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre incelendiğinde erkekler ve 13 yaş çocuklarında (a) seçeneğinden, kızlarda ve 12 yaş çocuklarında ise (c) seçeneğinden (b)'ye doğru anlamlı sayılabilir bir yönelme eğiliminden sözedilebilir. 11 yaş grubunda ise kayda değer bir değişme görülmemiş, bu yaş çocukları iki aşamada da çokluk sırasına göre (b) ve (c) seçeneklerine uygun yanıt vermişlerdir.

Özetle, uygulama öncesi ve sonrasındaki bulgular çocuklar arasında birey-toplum ilişkileri açısından en yaygın değerin dayanışma olduğunu göstermiştir. Filmin, dikey ilişkileri bir değer olarak kabul eden kızlar ve 12 yaş çocuklarıyla, bireyselliği benimseyen erkekler ve 13 yaş çocuklarında yaygın olan dayanışma değerine yönelme eğilimi yarattığı söylenebilir.

3.4.41. Soru V-B-2: Toplumumuzda geleceğin insanı
yaşamını nasıl düzenlemeli?

Bu soru, bireyi ilgilendiren kararlar düzeyinde insan-insan ilişkileri için benimsedikleri toplumsal değerleri ne olursa olsun (Soru V-B-1), çocukların bireysel yaşamın düzenlenmesi sözkonusu olduğunda hangi değeri benimsediklerini ve filmin bunda herhangi bir etkisinin olup olmadığını araştırmak için sorulmuştur.

Filmden önce çocukların yarısına yakın bir bölümü dayanışma değeri doğrultusunda (b) seçeneğini seçmiş, diğerleri ise yarıyarıya bireysellik değerini temsil eden (a) ve ilişkilerde soysallığı, dikeyliği bir değer olarak yansıtan (c) seçeneklerini belirtmişlerdir. Filmden sonra yanıtların genel dağılımına bakıldığında (a) seçeneğinde önemli bir değişme olmadığı, (b) seçeneğinde anlamlı bir artışın, (c) seçeneğinde ise anlamlı bir düşüşün bulunduğu görülmüştür. Böylece dayanışma değeri baskın bir değere dönüşürken, bireysellik değeri önceki ağırlığını korumuştur. Bulgular yaş ve cinsiyete göre değerlendirildiğinde uygulamadan sonra daha az sayıda erkek çocuğun (a) ve (c) seçeneklerindeki değerleri benimsedikleri ortaya çıkmıştır. Böylece (b) seçeneğini belirten erkeklerin sayısı anlamlı sayılabilecek ölçüde artmıştır. Kızlarda ise en önemli değişme, daha önce (c) doğrultusundaki değeri benimsemiş olanlarda gözlenmiş, ilişkilerde dikeyliği/soysallığı bir değer kabul eden kızların sayısı azalırken, bireyselliği bir değer olarak görme eğilimi belirlemiştir. 11 yaş grubunda kayda değer bir değişme olmamıştır. 12 yaş çocuklarında (c) seçeneğindeki değeri benimseyen kalmamış, bunun sonucu (b) doğrultusundaki değerde önemli kabul edilebilecek bir artış olmuştur. 13 yaşındaki çocuklarda ise diğer iki seçenekten (b)'ye yöneliş, bu seçenekteki artışa yol açmıştır.

3.4.42. Soru V-B-3: Gelecekte toplumda önemli kararlar nasıl alınmalı?

Gelecekte yönetim açısından toplumsal ilişkilerin nasıl düzenlenmesi gerektiğine ilişkin değerlerde filmden sonra ortaya çıkabilecek değişimleri saptamak için sorulan bu soruda da seçenekler sırasıyla a) Bireysellik; b) Dayanışma; c) Soysallık değerlerini yansıtır biçimde düzenlenmiştir.

Filmden önceki ve sonraki bulgular incelendiğinde tüm seçeneklere uygun yanıtlar verildiği görülmüştür. Film-den sonra gözlenen değişme eğilimi (a) ve (b) seçenekleri için geçerlidir. (a) seçeneğinde eksilme yönünde gözlenen değişimin öncekine göre daha az sayıda erkek çocuğun bu doğrultuda yanıt vermesinden kaynaklandığı söylenebilir; (b) seçeneğindeki yanıtların artışının ise daha çok kızların ve 13 yaş çocuklarının bu seçenekteki değere yönelme eğilimlerinin sonucu olduğu ileri sürülebilir. Yanıtların seçeneklere göre dağılımında (c) seçeneğinde kayda değer bir ayrım görülmemekle birlikte cinsiyet ve yaşa göre incelemede filmden önce bu seçenekteki değeri benimsemiş olan hiçbir erkek ve 11 yaş çocuğu olmamasına karşın uygulama sonrasında iki erkek ve 11 yaş çocuğunun bu seçeneği belirttikleri, buna karşılık 12 yaşında iki ve 13 yaşında bir kız çocuğunun da artık bu değeri benimsedikleri anlaşılmıştır.

Kısaca filmin genelde toplum yönetiminde daha yaygın olan bireysellik değerinden, dayanışma değerine yönelmeye yol açtığı söylenebilir. Film-den sonra en çok etkilenmiş sayılabilecek çocukların dayanışma değerinde sayıları anlamlı artış gösteren kızlar ve 13 yaş çocukları, bireysellik değerinde anlamlı sayılabılır ölçüde sayıları azalan erkekler olduğu söylenebilir.

3.4.43. Soru V-B-4: Geleceğin ülkesi ulusal varlığını korumak için hangi yolu seçmeli?

Toplumlar arası ilişkilerde benimsenen değerlerde olası değişimleri gözlemek için sorulan bu soruya uygulama öncesinde de, sonrasında da (c) seçeneğini belirten, diğer bir deyişle soysallığı bir değer olarak benimseyen çocuk olmamıştır. Uygulamadan önce çocukların yarısından fazlası gelecekte dışardan bir saldırı durumunda, ülkenin ulusal varlığını korumak için kendi gücüne güvenerek savaşını kendi başına yapması gerektiğini, diğerleri ise dost ülkelerle dayanışma içinde savaşmasını zorunlu bulmuştur. Uygulamadan sonra ise daha az sayıda çocuk ülkenin tek başına savaşması gerektiğine inandığını söylemiştir. Bu durum yaşa ve cinsiyete göre önemli sayılabilir bir ayrım göstermektedir. Bununla birlikte kızlarda ve 13 yaş çocuklarında diğer değere yönelme eğiliminin biraz daha belirgin olduğu söylenebilir.

Bu bulgular ışığında filmin toplumlar arası ilişkilerdeki değerlerde önemli sayılabilir bir etki yapmadığı, ancak kız ve 13 yaş çocuklarında bir ölçüde bireycilik değerinden dayanışma değerine doğru kayma eğilimine yol açtığı ileri sürülebilir.

3.4.44. Soru V-C-1: Görev ile aile çatışmasında
nasıl davranırdın?

Çocukların birey-toplum ilişkilerinde sahip oldukları değişimleri araştıran bu soruda tutum yönelimleri de, değerlerdeki gibi a) Bireysellik; b) Dayanışma ve c) Sosyalılık bağlamında düzenlenen seçeneklere göre belirlenmiştir.

Bu soruya film öncesinde ve sonrasında alınan yanıtlar çok ilginç değişimlerin göstergesi sayılabilir. Filmi görmeden önce çocukların büyük çoğunluğu görev ile ailesinin isteği arasında kaldığında ailesini ikna etmeye çalışacağını, kararı onlarla birlikte vereceğini söylemiştir. Çocukların dörtte-bire yakın bir bölümü de kararı ailesine bırakacağını belirtmiştir ve bunların çoğu 11 yaşında ve erkek çocuklardır. Kararın kendisine ait olacağını söyleyen çocuklar ise çok azdır, ancak ilginç olanı bu yönde tutum gösteren iki çocuğun da kız olmasıdır. Filmi izledikten sonra önemli sayıda çocuğun tutum değiştirdiği görülmüştür. Bu değişimin genelde (b) seçeneğinden (a) seçeneğine yönelme biçiminde olduğu söylenebilir. Çünkü, öncesine göre çok daha az sayıda çocuk tutumunu (b) seçeneği doğrultusunda gösterirken, (a) seçeneğinde önemli bir artış olmuştur. Bu yöndeki değişimin en çok kızlarda anlamlı olduğu ileri sürülebilir. Başka deyişle, filmden sonra daha az kız çocuğu (b)'deki tutumu benimserken, daha az kız çocuğu da (a)'yı seçmiştir. Erkeklerde ise kayda değer değişim (a) ve (c) seçeneklerinde ortaya çıkmıştır. Uygulama sonrasında daha az erkek çocuğu bu konudaki kararı ailesine bırakacağını belirtmiş, daha çoğu da kendinin karar vereceğini söylemiştir. Durum yaşa göre değerlendirildiğinde 11 ve 12 yaş gruplarında önemli sayılabilir bir değişimin olduğu

gözlenmiştir. 11 yaş grubunda (a) seçeneğinde ortaya çıkan artış daha çok (c)'den olmak üzere diğer iki seçenekten bu tutuma yönelme sonucudur. 12 yaş grubunda ise değişim yönü (b)'den (a)'ya doğrudur. Çok önemli olmamakla birlikte 13 yaş çocuklarında da buna benzer bir değişme eğiliminden sözedilebilir.

Özetle filmin birey-toplum ilişkisinde her iki cinsten ve her yaştan çocuklarda bireyselliğe yönelik bir tutumu benimseme eğilimine yol açtığı söylenebilir.

3.4.45. Soru V-C-2: Kötü yönetilen bir toplumda yaşasaydın hangi görüşü savunurdun?

Yönetimle ilgili kararların alınma biçimine ilişkin bu sorudan elde edilen bulgular filmde sonra çocukların tutumlarında sözü edilebilir bir değişimin olmadığını göstermiştir. Uygulama öncesinde ve sonrasında çocukların en çok benimsedikleri tutum dayanışmadır. Büyük bir çoğunluğunun (b) seçeneğindeki bu tutumu göstermelerine, diğer iki seçenek doğrultusunda tutumu olanların ise çok az olmasına bağlı olarak, dayanışma tutumunun hem filmde önce, hem de sonra toplumsal kabul ettikleri sorunlarda çocuklar için değişmeyen tutum olduğu söylenebilir. Oysa bu konudaki baskın değerleri filmde önce bireysellik iken, filmde sonra dayanışma değeri yönünde bir eğilimleri ortaya çıkmıştı. Yaş ve cinsiyete göre bulgular incelendiğinde anlamlı sayılabilir değişimin erkeklerde olduğu, filmde sonra daha az sayıda erkek çocuğun dayanışma tutumunu belirttikleri, gözlenen bu değişimin (a) seçeneğindeki bireysellik tutumuna yönelme eğiliminden kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca 11 yaş grubundan iki çocuk da ilk kez filmde sonra (d) seçeneğini belirtmiştir.

3.4.46. Soru V-C-3: Saldırıya uğrayan gezegenlerden birinin yöneticisi olsaydın hangi savunma/savaş yolunu seçerdin?

Çocukların toplumlar arası ilişkilerde sorunların çözümü konusundaki tutumlarında filme bağlı olarak bir değişme olup olmadığını ölçmeye yönelik olan bu soruda; a) Seçeneği bireyselliği; b) Seçeneği dayanışmayı; c) Seçeneği soysallığı ölçmeye yöneliktir.

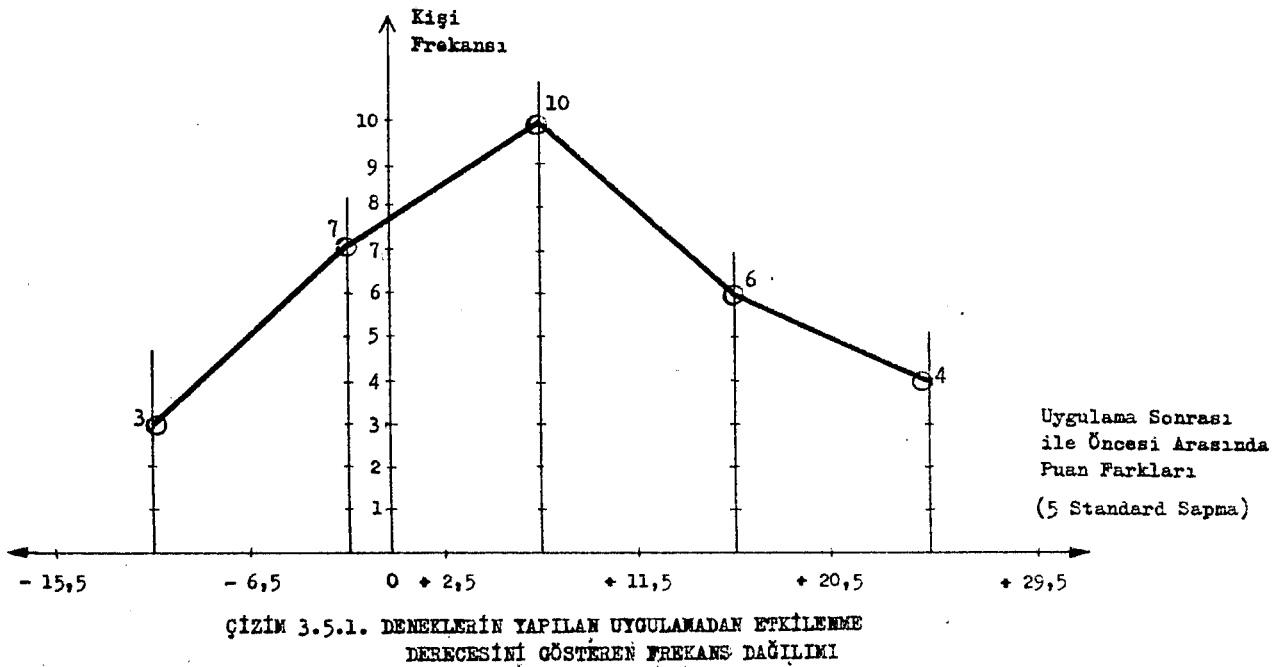
Gerek film öncesinde gerekse film sonrasında çocukların seçimleri dayanışma seçeneğinde yoğunlaşmaktadır. Film öncesinde ve film sonrasında (c) seçeneğini işaretleyen çocuk yoktur, (a) seçeneği ise film sonrasında film öncesine göre daha az kabul görmüştür.

Filmden önce çocukların genelinde bireyci tutum gösteren beş çocuktan ikisi film sonrasında tercihlerini dayanışma seçeneği yönünde değiştirmişlerdir. Bu değişim erkeklerde ve kızlarda eşit oranda gerçekleşmiştir. Filmden sonra ve 11 ve 12 yaş çocuklarında daha önce (a) seçeneğini belirtmiş olan birer çocuğun tercihlerini (b) seçeneği lehine değiştirmiş olduklarının gözlenmesine karşın 13 yaş çocuklarının bu konudaki tutumlarında bir değişme olmamıştır.

Filmden önce çocukların büyük ölçüde dayanışma seçeneği lehinde tercih yapmış olmaları, toplumlar arası sorunların çözümünde dayanışmayı önemli bir tutum olarak benimsemiş olmalarının bir kanıtı olarak kabul edilebilir. Film boyunca bu yönde verilen ileti de, film sonrasında yapılan ölçümlerden de görülebileceği gibi yaşlara bağlı olarak etkili olmuş ve tutum değiştirme 11 ve 12 yaş çocuklarında ortaya çıkmıştır. 13 yaş çocuklarında gerek film öncesinde gerekse sonrasında herhangi bir değişme gözlenmemiştir..

3.5. Anlamlılık Testleri

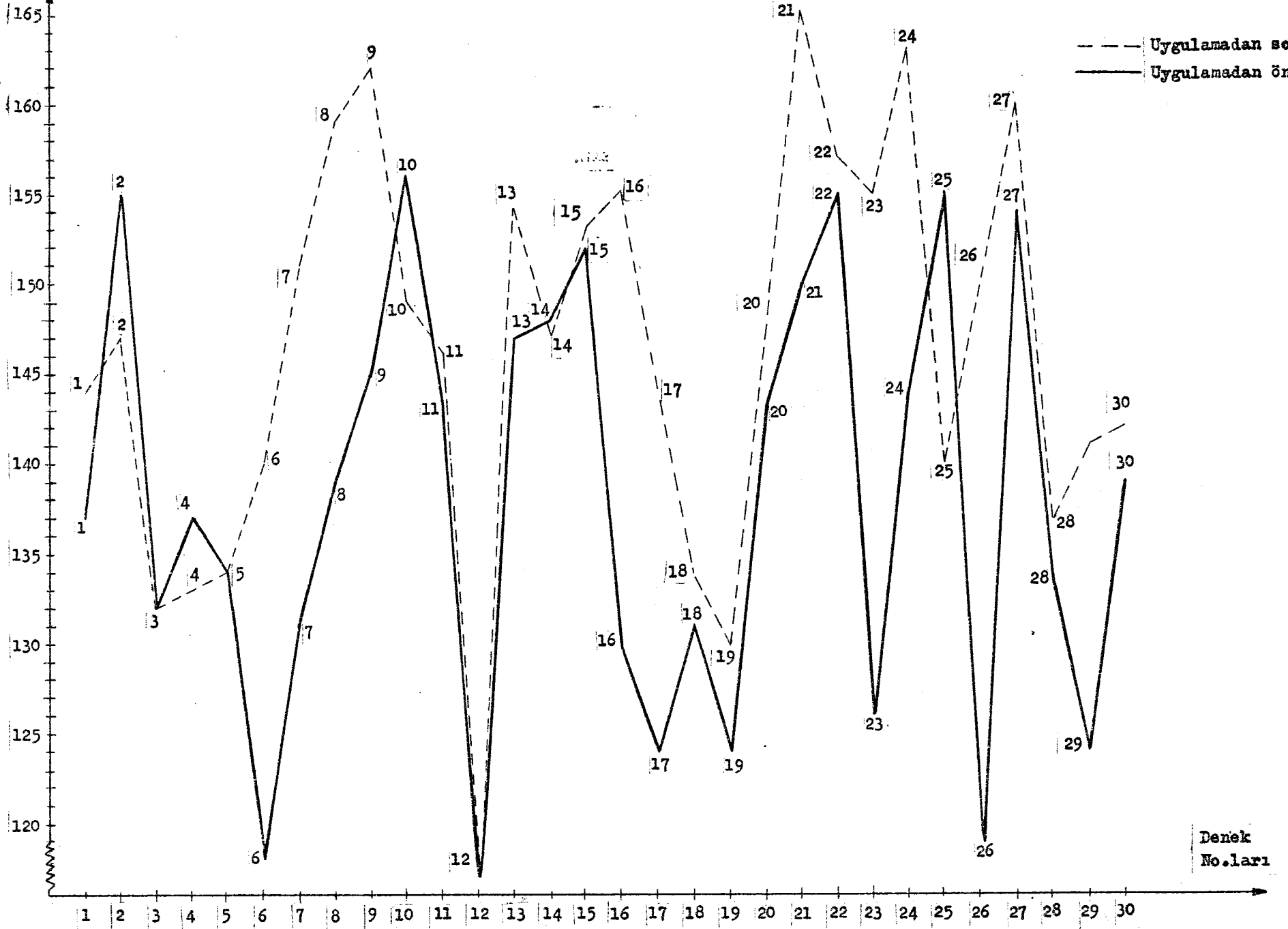
Çocukların (I) insanın doğası, (II) insan-doğa ilişkisi, (III) insan-zaman ilişkisi, (IV) insan için yaşamda temel amaç ve (V) insan-insan ilişkileri boyutlarında, (A) bilgi, (B) değer ve (C) tutumlarında, kısaca dünya görüşlerinde, film uygulamasından sonra ortaya çıkan değişmelerin ne ölçüde filmin etkisine bağlanabileceği hususu araştırılmıştır. Bu amaçla tüm sorularda uygulama öncesi ve sonrasında elde edilen toplam değerlerin farklarından elde edilen serinin dağılımı incelenmiştir (Çizim 3.5.1.). Eksiden artıya doğru sıralanan değerler beş standart sapmaya bölünerek her gruba düşen denek sayısı incelendiğinde toplanmanın ortadaki grupta olduğu (10 denek), diğer gruplarda ise hemen hemen eşit bir dağılımın bulunduğu gözlenmiştir. Otuz kişilik bir grupta elde edilen normal dağılıma yakın bir nitelik gösteren bu sonuç aynı araştırmanın daha büyük bir grupta yapılması durumunda elde edilecek dağılımın normal dağılım şeklinde olacağını gösterir niteliktedir.

Toplam
Puanlar

--- Uygulamadan sonra
— Uygulamadan önce

250

ÇİZİM 3.5.2. TÜM SORULARDA UYGULAMA ÖNCESİ VE SONRASINDA
ELDE EDİLEN PUANLARIN DAĞILIMI

Tüm sorularda uygulama öncesi ve sonrasında elde edilen fiili değer serilerinin yardımıyla gerçekleştirilen çizim (Çizim 3.5.2.) aracılığıyla deneklerdeki değişmeler incelenmiştir. Çizimden de görülebileceği gibi, uygulama öncesi ve sonrasını gösteren eğriler ortasından teorik bir doğru geçirilmesi halinde bu doğrunun altında ve üstünde kalan noktalar eşit bir şekilde dağılmışlardır. Bu durumun filme bağlı olarak ortaya çıkan bir korelasyonun varlığını ortaya koyduğu ve bu ilişkinin istatistikî açıdan anlamlılığının ölçülmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu ilişkiyi ölçmek için uygulanan "t-Test-Correlated samples" (bağımlı örneklerde t testi) ile çocukların bilgiler, değerler ve tutumlar bileşimi olarak genelde dünya görüşlerindeki, özelde bilgilerindeki, değerlerindeki ve tutumlarındaki değişmeler arasında ilişkilere ayrı ayrı bakılmıştır. Ayrıca, yaş, cinsiyet, ana-babanın öğrenim düzeyi ve mesleği değişkenlerine göre saptanan değişmelerin anlamlılığı da irdelenmiştir. Bu inceleme, $p < 0,05$ 'e düzeyinde yapılmış, bu sınırdan anlamlı ilişki bulunursa, p değeri $p < 0,01$ 'e düzeyinde de test edilmiştir.

Çocuklardan tümünün, film gösteriminden önce ve sonra bütün sorulara verdikleri yanıtların filmin iletisine bağlı olarak belirlenmiş olan ağırlık katsayılarına göre dökümü (Ek Tablo 1) ve sözkonusu teste göre değerlendirilmesi sonucu $p < 0,05$ ($p < 0,01$) çıkmıştır. Başka bir deyişle çocukların genelde dünya görüşünde gözlemlenen değişme ile film sırasında anlamlı bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Bu değişmenin yönü örneklem genelinde (+) olumludur. Örneklemi oluşturan çocukların dünya görüşünde filme (Yıldız Savaşları) bağlanabilecek değişmenin bilgi, değer ve tutum

öğelerinden hangisi üzerindeki etkidен kaynaklandığı da araştırılmıştır. Çocukların bilgi sorularına (Ek Tablo 2), değer sorularına (Ek Tablo 3) ve tutum sorularına (Ek Tablo 4) verdikleri yanıtlardan oluşturulan serilere aynı test uygulandığında: bilgiler için $p < 0,05$ ($p < 0,01$); değerler için $p < 0,05$ ($p < 0,01$), tutumlar için ise $p < 0,05$ sınırlarında filmden kaynaklanan anlamlı bir ilişkinin varolduğu görülmüştür. Böylece, gösterilen filmin çocukların hem bilgilerinde, hem değerlerinde ve hem de tutumlarında değişmeye yol açtığı söylenebilir.

Dünya görüşünün gerek genelinde, gerekse bilgiler, değerler ve tutumlar düzeyinde, filme bağlı olarak ortaya çıkan değişme yaş değişkenine göre incelendiğinde (Ek Tablo 5, 6 ve 7), 11 ve 12 yaş çocuklarında gözlemlenen değişmelerin anlamlı olmadığı görülmüştür. Buna karşılık 13 yaş çocuklarındaki değişme anlamlı çıkmaktadır ($p < 0,05$). Filmin 13 yaş çocuklarının dünya görüşünde anlamlı bir değişmeye yol açması, iletilerin bu yaşta kavranıp, yorumlanabilmesi ile açıklanabilir.

Uygulama öncesi ve sonrasında elde edilen bulgular cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, kızların dünya görüşü üzerindeki film etkisinin % 95 sınırında anlamlı olduğu görülmüştür (Ek Tablo 8). Bunun üzerine sonuç $p < 0,01$ sınırında değerlendirilmiş ve bu sınırda da anlamlı bulunmuştur. Oysa, erkek çocuklarda ölçülen değişme, uygulanan teste göre anlamsızdır (Ek Tablo 9). Bu bağlamda filmin kızların dünya görüşü üzerinde olumlu yönde etkili olduğu, erkeklerde ise anlamlı bir değişmeye yol açmadığı söylenebilir. Değişmenin kız çocuklarında anlamlı olması, kızların erkek çocuklardan daha erken gelişip olgunlaştıkları,

buna bağlı olarak da, filmin iletilerini kavramada ve geleceğe yönelmede erkeklerden önde olmaları yolunda yorumlanabilir. Ayrıca, kızların erkek çocuklara oranla bilim-kurgu konusunda daha az birikim sahibi oldukları için bu türdeki bir iletiden hemen ve daha kolayca etkilendikleri ileri sürülebilir.

Uygulama filminden sonra çocukların dünya görüşünde, gerek genelde (gerekse bilgiler, değerler ve tutumlar düzeyinde) gözlemlenen anlamlı değişmelerin ana-babanın sosyokültürel konumu ile ilişkisi de araştırılmıştır. Bu amaçla, ana-babanın öğrenim düzeyi ve mesleği ölçü alınarak oluşturulan seriler test edilmiştir.

Annenin öğrenim düzeyi bağımsız değişken olarak alındığında, örneklem grubunun küçüklüğü ve annelerin değişik öğrenim düzeylerine göre dağılımı dikkate alınarak, annelerin okur-yazar, ilkokul, ortaokul öğrenimliler olarak bir grupta, lise ve yüksekokul çıkışlılar olarak ikinci bir grupta toplanabilecekleri düşünülmüştür. Böylece anne öğrenimi ile çocuklarda gözlemlenen değişmeler arasındaki ilişki bu iki grup çerçevesinde araştırılmıştır (Ek Tablo 10 ve 11). Test sonuçları, annelerin okur-yazar, ilkokul ve ortaokul öğrenimli olması ile gösterilen bilim-kurgu filminin çocukların dünya görüşüne etki yapması arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını ($p < 0,05$ hatta $p < 0,01$ düzeylerinde) göstermektedir. Buna karşılık, filmin lise ve yüksekokul diplomalı annelerin çocukları üzerindeki etkisi anlamsız görünmektedir ($p > 0,05$).

Duruma babaların öğrenim düzeyi açısından yaklaşıldığında, yine örneklemin küçüklüğü ve dağılımın özellikleri dikkate alınarak, babalar ilk, orta ve lise diplomalılar

ile yüksek öğrenimliler olmak üzere iki grupta toplanmıştır. Bu gruplamaya bağlı olarak hazırlanan serilere (Ek Tablo 12 ve 13) uygulanan anlamlılık testi, babaların öğrenim düzeyinin çocukların film-den etkilenmesinde bir ayırım yaratmadığı, babası hangi grupta yer alırsa alsın çocuklarda gözlemlenen değişimin $p < 0,05$ sınırında anlamlı olduğu sonucunu vermiştir. Ancak, babaları birinci grupta yer alan çocukların dünya görüşündeki değişimin daha anlamlı ($p < 0,01$) olduğu söylenebilir. Bu bağlamda baba öğrenimi ile çocukların film-den etkilenmesi arasında bir ilişki bulunmadığı ileri sürülebilir.

Filmin çocuklar üzerindeki etkisi, annelerin mesleki konumuna bağlı olarak değerlendirildiğinde, daha önce belirtilen nedenlerle, annesi çalışmayan ve annesi çalışan çocuklar olmak üzere iki grup temel alınmıştır. Sonuçta (Ek Tablo 14 ve 15), hangi meslekten olursa olsun, çalışan annelerin çocuklarında anlamlı (kabul edilebilecek) bir değişim olmadığını, buna karşılık annenin çalışmaması ile filmin çocuğun dünya görüşüne etkisi arasında anlamlı bir ilişki ($p < 0,05$ bulunduğunu göstermiştir. Sonuç, $p < 0,01$ sınırında test edildiğinde de anlamlı çıkmaktadır. Bu durum, annenin öğrenimine ilişkin sonuçla birlikte değerlendirildiğinde, dış dünya ile ilişkileri daha sınırlı, değişik konularda konuşmaya, tartışmaya görece daha kapalı annelerin çocuklarının anne ile iletişimlerinin sürdüğü çağda -özellikle kızların- daha kolay veya etkiye çok açık oldukları biçiminde değerlendirilebilir.

Film-den etkilenme ile baba mesleği arasındaki ilişki, babaları memur-öğretmen ve diğer mesleklerden olanlar olarak gruplandırılarak da araştırılmıştır (Ek Tablo 16 ve 17).

Test sonuçları memur-öğretmen çocuğu olma ile filmde etkilenme arasında bir ilişki kurulamayacağını, buna karşılık babaların serbest-meslek sahibi, esnaf, subay, üniversite öğretim üyesi ya da yardımcısı olması ile çocuklarda uygulamadan sonra gözlemlenen değişme arasında anlamlı ($p < 0,05$) hatta çok anlamlı ($p < 0,01$) bir ilişkinin sözkonusu olduğunu göstermiştir.

Ayrıca, "yöntem" bölümünde de belirtildiği gibi, filmde hemen sonra ve başka gözlemciler tarafından ölçüm yapılması ile çocukların etkilenmeleri arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Bu tür uygulama yapılan altı çocukta anlamlı bir değişme görülmemiştir ($p > 0,05$ (Ek Tablo 18)). Bu sonuç filmi izledikten hemen sonra görüşme yapılması ile etkilenmenin belirlenmesi arasında bir ilişki bulunmadığı biçiminde yorumlanabileceği gibi, bu gruptaki çocukların filmde etkilenmediklerinin göstergesi de sayılabilir. Sözkonusu çocuk grubu bir iki gün sonra yeniden test edilmediğinden bu durumun uzun bir filmin izlenmesinden sonra iletilerin yorumlanması için yeterli bir sürenin geçmemiş olmasından mı yoksa tepkisizlikten mi kaynaklandığını ileri sürmek mümkün değildir.

BÖLÜM 4 ÖZET, SONUÇ, ÖNERİLER

4.1. Özet

Dünya görüşü, bireyin içinde yer aldığı kültür ve alt-kültürlerle etkileşiminde, insanın doğası, insan-doğa ilişkisi, insan-zaman ilişkisi, insan için yaşamda temel amaç, insan-insan ilişkileri boyutlarında yaşam boyunca oluşan, gelişen, değişen bilgilerinin, değerlerinin ve tutumlarının bir bileşkesi olarak, fizik ve toplumsal çevresini anlamasını ve anlamlandırmasını sağlayan bir yaşama felsefesidir. Temeli çocukluk çağında belirlenen dünya görüşünün oluşumunda aile, arkadaşlar, okul vb. gibi geleneksel ortamlar yanında günümüzde genelde tüm kitle iletişim araçları, özellikle görsel-işitsel olanları çocuklar ve gençler açısından gözönüne alınması gerekli bir etken oluşturmaktadır. Bu araçların, öncelikle de televizyonun çocuk yaşamındaki yeri, iletilerin etkileri üzerinde durmayı gerektirmektedir. Bu iletilerin üretildikleri kaynak kültürlerdeki işlevi ve etkisi kültürlenme süreci, tüketici olan yabancı kültürlerde ise geleneksel kültürlenme sürecine ters düşebilecek bir kültürleşme süreci çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda televizyonumuzda sıkça yer verilen bilim-kurgu film ve dizileri çocuklar açısından çekici, etkili bir ileti türü olarak güçlü bir kültürleşme aracı kabul edilebilir. Çalışma, bu sorudan hareketle, sinematografik bilim-kurgunun çocukların "gelecek" dünya görüşü üzerindeki etkisini saptamak amacıyla yapılmıştır.

Bunun için, Eskişehir'de hane gözlemi yoluyla orta kesim ailelerin 11, 12, 13 yaş çocuklarından oluşturulan yarısı kız, yarısı erkek 30 kişilik örneklem grubuna uygulama

aracı olarak belirlenen "Yıldız Savaşları" filminin gösteriminden önce ve sonra, bu filme temel olarak hazırlanan "Çocuk Anketi II" uygulanmıştır. Ayrıca, çocuklar ve aababaları hakkında tamamlayıcı genel bilgiler de "Çocuk Anketi I" ve anneye uygulanan "Hanehalkı Anketi" ile sağlanmıştır. Anketler görüşme tekniğiyle doldurulmuştur. Çalışmanın uygulama aşaması Aralık 1984 - Ocak 1985 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve sinematografik bilim-kurgunun çocukların dünya görüşü üzerinde etkili olduğu bulunmuştur.

4.2. Sonuç

Çalışmanın amacı doğrultusunda uygulanan yöntem ve tekniklerle şu denenceler sınanmıştır:

1- Sinematografik bilim-kurgu insanın doğası, insan-doğa ilişkisi, insan-zaman ilişkisi, insan için yaşamda temel amaç, insan-insan ilişkileri boyutlarında çocukların varolan dünya görüşlerini genelinde etkiler.

2- Sinematografik bilim-kurgu insanın doğası, insan-doğa ilişkisi, insan-zaman ilişkisi, insan için yaşamda temel amaç, insan-insan ilişkileri boyutlarında çocukların varolan bilgilerini etkiler.

3- Sinematografik bilim-kurgu insanın doğası, insan-doğa ilişkisi, insan-zaman ilişkisi, insan için yaşamda temel amaç, insan-insan ilişkileri boyutlarında çocukların varolan değerlerini etkiler.

4- Sinematografik bilim-kurgu insanın doğası, insan-doğa ilişkisi, insan zaman ilişkisi, insan için yaşamda temel amaç, insan-insan ilişkileri boyutlarında çocukların varolan tutumlarını etkiler.

5- Sinematografik bilim-kurgunun insanın doğası, insan-doğa ilişkisi, insan-zaman ilişkisi, insan için yaşamda temel amaç, insan-insan ilişkileri boyutlarında çocukların dünya görüşüne etkisi cinsiyete göre farklılık gösterir.

6- Sinematografik bilim-kurgunun, insanın doğası, insan-doğa ilişkisi, insan-zaman ilişkisi, insan için yaşamda temel amaç, insan-insan ilişkileri boyutlarında çocukların dünya görüşüne etkisi yaşa göre farklılık gösterir.

7- Sinematografik bilim-kurgunun, insanın doğası, insan-doğa ilişkisi, insan-zaman ilişkisi, insan için yaşamda temel amaç, insan-insan ilişkileri boyutlarında çocukların dünya görüşüne etkisi, ana-babanın sosyo-kültürel düzeyine (eğitim durumuna ve meslek konumuna) göre farklılık gösterir.

8- Sinematografik bilim-kurgunun çocukların varolan dünya görüşü üzerindeki etkisi, eserin sunduğu iletiye benzer ya da koşuttur.

Çalışmanın alan araştırması bölümünde elde edilen bulgular $p < 0,05$ düzeyinde değerlendirilmiştir. Bunun sonucu olarak:

Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü denenceler doğrulanmış, yani, sinematografik bilim-kurgunun, insanın doğası, insan-doğa ilişkisi, insan-zaman ilişkisi, insan için yaşamda temel amaç, insan-insan ilişkileri boyutlarında çocukların dünya görüşünü hem genelde ve bilgiler; değerler ve de tutumlar düzeyinde ayrı ayrı etkilediği görülmüştür (Bkz. Bölüm 3, 3.5).

Sinematografik bilim-kurgunun kızlar ve 13 yaş grubundaki çocuklar üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Böylece bu etkinin, cinsiyete ve yaşa göre farklı olabileceğini ileri süren beşinci ve altıncı denenceler de doğrulanmıştır (Bkz. Bölüm 3, 3.5).

Araştırma, annenin çalışıp-çalışmama durumu ile öğrenim düzeyinin, babanın ise yalnızca mesleğinin çocuğun etkilenmesinde etken olduğunu ortaya koymuştur. Buna bağlı olarak yedinci denencenin yalnızca anne ile ilgili olan bölümü doğrulanmıştır (Bkz. Bölüm 3, 3.5).

Sinematografik bilim-kurgunun çocukların varolan dünya görüşü üzerindeki etkisinin yapıtın sunduğu iletiye benzer ya da koştur olduğuna ilişkin denence de doğrulanmış çocuklarda film gösteriminden sonra gözlenen değişme genel- de olumlu yönde çıkmıştır.

Ayrıca, sinematografik bilim-kurgunun çocukların büyükçe bir bölümü için önemli ve ilgi çekici bir tür olduğu; bu türün yazınsal yapıtlarının görece daha az ilgi çektiğini, çocukların bu konuda daha çok yaşlıları ve kendilerine yakın kuşaklarla tartıştıkları, geleceğin bilim-kurgu film ve dizilerinde anlatılanlara benzemesi konusunda, hemen hemen yarısının kararsız-bilgisiz, üçte-birinin ise olumlu oldukları gözlemlenmiştir.

Örneklem grubundaki annelerin yaş ortalaması 35,6, babalarınki ise 40,6'dır. Annelerin çoğunun yarıyarıya ilköğretim ya da lise öğrenimli, babaların çoğunun (yarıdan biraz fazlasının) ise yükseköğretim çıkışlı oldukları, annelerin yaklaşık üçte-ikisinin çalışmadığı, ailelerin ortalama 10,6 yıldır Eskişehir'de yaşadıkları saptanmıştır. Televizyon

izlemeyen ana-baba yoktur ve çoğu hergün izlemektedir. Annelerin sevdikleri programlar içinde diziler başta gelmekte, babaların ilgisi ise değişik programlara daha dengeli biçimde dağılmaktadır. Çok azı televizyondaki bilim-kurgu dizilerini hiç izlememektedir. Günlük bir gazetenin alındığı çoğu ailelerde, ana-babaların yarısından fazlası, düzenli ya da arasıra kitap okumaktadır. Bu kitaplar içinde klasik roman ve öyküler annelerin en çok ilgi gösterdikleri türdeki yayınlardır. Babalar ise daha çok tarihi kitaplar/romanlar okumakta, bunu mesleki yayınlar izlemektedir. Çoğu, bilimsel ve teknik gelişmeleri insanın geleceği açısından olumlu değerlendiren annelerin yine önemli bir çoğunluğu sinematografik bilim-kurguyu çocuklar açısından çok yararlı ve yararlı bulmaktadır.

4.3. Öneriler

Araştırmanın amaçları çerçevesinde toplanan verilerle ulaşılan sonuçlara dayalı olarak geliştirilen öneriler "yöntem, araç ve teknikler hakkında özeleştiriyeye", "bu konuda yapılması gerekli araştırmalara" ve "TRT'nin yayın politikasına ve uygulamaya yönelik" olarak gruplanmıştır.

4.3.1. Araştırmaya İlişkin Özeleştirisi

Bu araştırmaya benzer bir araştırma yeniden tasarlanacak olsaydı, dünya görüşünü saptamaya yönelik "Çocuk Anketi II" deki soruların sayısı daha az tutularak kazanılan zaman, örneklem grubunun büyütülmesinde kullanılabilir-
di. Ancak, anket bu alanda bir ilk deneme olmak özelliğini taşımaktadır. Türkiye'de örneklem grubuna giren yaşlardaki kız ve erkek çocuklar -ne de diğer yaşlarda genç ve yetişkinlerin- üzerinde yapılmış somut araştırmalardan, varolan dünya görüşleri genel eğilimleri içinde bilinmediğinden,

anket sorularının sınırlı tutulmasında yetersiz kalınmıştır. Öte yandan, benzer ölçütlerle oluşturulmuş bir gruba öndeneme uygulamanın zorluğu ve bu işin araştırmanın kendisi kadar zaman ve emek gerektirmesi nedeniyle, öndenemeden vazgeçmek gerekmiştir. Bu bakımdan yapılan eleştiriler haklı olmakla birlikte, kaçınılmaz gözüken durumun ancak benzer bir araştırma ile giderilebilmesi mümkün görülmektedir. Anket sorularındaki azaltmada, soru incelemesinin sonuçlarından yararlanılarak değişme açısından anlamsız ya da sonuçsuz gözüken soruların elemesi yapılabilir ya da bu sorulardaki yanıtlar genel eğilimin göstergesi sayılarak, ancak uygulama aracında karşıt bir iletinin bulunması durumunda bunlara yer verilebilir.

Ayrıca, uygulama filmini izledikten hemen sonra, görüşme yapılan ve istatistiki açıdan anlamlı bir değişme göstermeyen grupla, bir-iki gün sonra yeniden görüşme yapılarak, film iletilerini sindirme ve yorumlama süresinin değişmeyi göstermede etken olup olmadığının araştırılmaması da eleştirilebilir bir eksikliktir. Başka bir deyişle, bu grupla yeniden görüşülmeli ve anket uygulanmalıydı.

4.3.2. Yapılması Gerekli Araştırmalar

Araştırma, görsel-işitsel araçlardaki iletilerin, özellikle de hedef kitleye çekici gelenlerin bilgilendirme, değer ve tutum kazandırma açısından gözönünde alınması -en azından çocuklar açısından- gerektiğini belirten çalışmaları¹ doğruladığı gibi, yabancı kaynaklı programların "kül-

(1) Bkz. Bölüm 1, 1.3.3. s. 73

Bu araştırmanın bulgularının ışığında, TRT'nin bilim-kurgu film ve dizileri ile ilgili yayın politikasının nasıl olması , bu politikanın kim (ler) e yönelik olarak düzenlenmesi gerektiği sorusu sorulabilir. Bu konuda bilim-kurguya karşı bir tavrın geliştirilmesi sözkonusu olmadığı gibi, tam tersine, çocukların düşgücünü geliştirebilecek, onları gelecek konusunda etkileyebilecek gizilgüce sahip olduğu gözlemlenen bu tür programlardan çocuklarla genç kuşakların yararlandırılması için, TRT Kurumunun bu tür araştırmaları özendirmesi gerekir. Bilim-kurguya evet ama nasıl bir bilim-kurgu? Bu konudaki ilk çalışma olan araştırmamızın sonuçları kendi sınırlılıkları içinde geçerlidir. Yayın politikası ile ilgili daha somut ve ulusal düzeyde geçerli veriler için bu tür araştırmaların benzer diziler üzerinde yapılması için Kurumca mümkün olan her türlü kolaylık sağlanmalıdır.

Bundan sonraki çalışmalar bu araştırmanın bulgularını doğrulasa da, doğrulamasa da, konu üzerinde durulmaya değer; çünkü bir Afrika deyimine göre, "Biz Dünya'yı atalarımızdan devralmadık, çocuklarımızdan ödünç aldık".

E K L E R

EK: 1

HANE GÖZLEM KILAVUZU

Denek Adı-Soyadı-Cinsiyeti :
Okulu-Sınıfı-Şubesi :
Doğum Tarihi (Yaşı) :
Ev Adresi :
Annenin İşi :
Babanın İşi :

Evin Bulunduğu Semt : () Üst () Orta () Alt
Evin Bulunduğu Mahalle : () Üst Orta () Orta Orta
() Alt Orta
() Apartman () Müstakil Ev : () Çok iyi () İyi () Orta
() Kötü
Ev : () Kira () Kendinin
Evin Düzeni-Temizliği : () İyi () Orta () Kötü
Evdeki Mobilyalar-Eşyalar : () Lüks () İyi () Orta
() Kötü
Evdeki Elektrikli Cihazlar : () Telefon () S.B.TV.
() Renkli TV () Video
Evdeki Oda Sayısı :
Deneğin Kendi Odası : () Var () Yok
Ev İşlerine Yardımcı Kadın : () Devamlı () Arasına
() Yok
Ailenin Arabası : () Var () Yok
Deneğin Kardeş Sayısı :
Annenin Araştırmaya ve
Gözlemciye Tutumu : () Olumlu () Olumsuz
(Varsa) Diğer Gözlemler :

EK: 2

HANEHALKI GÖRÜŞME ANKETİ
(Anneye Uygulanacak)

Görüşme Tarihi

Çocuğun Adı-Soyadı

Çocuğun Okulu-Sınıf-Şubesi

Çocuğun Doğum Tarihi (Yaşı)

A- ANA-BABA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİ SORULARI

1- Yaşınız?

.....

2- Öğrenim durumunuz?

1. () Okur-yazar

2. () İlk

3. () Orta

4. () Lise

5. () Yüksek

0. () Başka (belirtilecek)

3- Çalışıyorsanız, işiniz?

1. () Çalışmıyorum, ev hanımıyım

2. () Çalışmıyorum, emekli
den ayrıldım

3. () Serbest meslek

4. () Memur

5. () Öğretmen

6. () Sekreter

7. () Üni.Öğ.Üye ve Yrd.

8. () Esnaf

0. () Başka (Belirtilecek)

4- Eşinizin yaşı?

.....

5- Eşinizin öğrenim durumu

1. () Okur-yazar

2. () İlk

3. () Orta

4. () Lise

5. () Yüksek

0. () Başka (belirtilecek)

6- Eşinizin işi?

.....

7- Kaç yıldır Eskişehir'de oturuyorsunuz?

.....

B- TELEVİZYONLA İLGİLİ SORULAR

8- Televizyonunuzu kaç yıl önce aldınız?

.....

(TELEVİZYONU OLMAYANLARA SORULMAYACAK)

9- Televizyon seyredersiniz mi?

1. () Evet düzenli

10. soruya geç

2. () Arasıra

10. soruya geç

3. () Hayır hiç

11. soruya geç

(EVET-ARASIRA DİYENLERE SORULACAK)

10- Televizyonda en çok beğenip izlemeye çalıştığınız programlardan 3'ünü belirtiniz?

.....

.....

.....

(HERKESE SORULACAK)

11- Eski dizilerden 25. Yüzyıl, Zaman Tüneli gibi dizileri izlediniz mi?

1. () Evet
2. () Arasıra
3. () Hayır

12- Eşiniz televizyon izler mi?

1. () Evet	13. soruya geç
2. () Arasıra	13. soruya geç
3. () Hayır	14. soruya geç

(EVET, ARASIRA DİYENLERE SORULACAK)

13- Eşinizin en çok beğenip, izlediği programlardan 3'ünü belirtiniz?

.....
.....
.....

(HERKESE SORULACAK)

14- Eşiniz, 25. Yüzyıl, Zaman Tüneli gibi eski dizileri izler miydi?

1. () Evet düzenli
2. () Arasıra
3. () Hayır hiç

C- GAZETE, DERGİ, KİTAP İLE İLGİLİ SORULAR

15- Eve düzenli olarak hangi yayınları alırsınız?

1. () Günlük gazete
2. () Haftalık magazin gazetesi ya da dergisi
3. () Haftalık haber dergisi
4. () Hiçbiri alınmaz

16- Kitap okur musunuz?

1. () Evet

17. soruya geç

2. () Arasıra

17. soruya geç

3. () Hayır

18. soruya geç

(EVET, ARASIRA DİYENLERE SORULACAK)

17- Daha çok ne tür kitaplar okursunuz?

1. () Dini kitaplar

2. () Tarihi kitaplar, romanlar

3. () Beyaz dizi, pembe dizi türü kısa/küçük çeviri
romanlar

4. () Bilim-Kurgu

5. () Polisiye

6. () Deneme/Araştırma

7. () Klasik Romanlar

0. () Başka (belirtilecek)

(HERKESE SORULACAK)

18- Eşiniz kitap okur mu?

1. () Evet

19. soruya geç

2. () Arasıra

19. soruya geç

3. () Hayır

20. soruya geç

(EVET, ARASIRA DİYENLERE SORULACAK)

19- Eşiniz daha çok ne tür kitapları okur?

1. () Dini kitaplar

2. () Tarihi kitaplar, romanlar

3. () Beyaz dizi, pembe dizi türü kısa/küçük çeviri
romanlar

4. () Bilim-Kurgu

5. () Polisiye
6. () Deneme - Araştırma
7. () Klasik Romanlar
0. () Başka (belirtilecek)

D- BİLİM, TEKNİK VE BİLİM-KURGU İLE İLGİLİ SORULAR
(HERKESE SORULACAK)

20- Bilim ve teknikteki yeni yeni icatların (buluşların) artması, sizce insanlığın kaderini nasıl etkileyecek?

1. () Çok iyi
2. () İyi
3. () Bir fikrim yok (kararsızım)
4. () Kötü
5. () Çok kötü

21- "Yıldızlara Yolculuk, Uzay Savaşları gibi konuları işleyen" filmleri, dizileri çocuklar açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

1. () Çok yararlı
2. () Yararlı
3. () Bir fikrim yok (kararsızım)
4. () Zararlı
5. () Çok zararlı

22- Neden?

.....
.....

EK: 3

ÇOCUK ANKETİ I
(GENEL BİLGİ ANKETİ)

Görüşme Tarihi :
Ad-Soyad-Cinsiyet :
Okul-Sınıf-Şube :
Doğum Tarihi (Yaşı) :

1. Televizyonu izliyor musun?

1. () Evet	2. soruya geç
2. () Arasına	2. soruya geç
3. () Hayır	3. soruya geç

(EVET YA DA ARASIRA DİYENLERE SORULACAK)

2- Televizyonda en çok sevdiğin (izlediğin) programlar hangileri?

.....
.....

(HERKESE SORULACAK)

3- Televizyonda UZAY YOLU (çizgi bilim-kurgu dizisini) izledin mi?

1. () Evet, sürekli, kaçırmadan
2. () Arasına
3. () Hayır, hiçbirini

4- Seçme olanağın olsa en çok hangi tür filmleri görmek isterdin?

1. () Aşk
2. () Savaş, Macera (Tarzan, kovboy, süperman)

3. () Korku
 4. () Bilim-Kurgu
 5. () Polisiye, Casusluk
 6. () Tarihi-Belgesel
 7. () Müzik-Eğlence
 0. () Başka (belirtilecek)
- 5- Şimdiye kadar gördüğün filmlerden sana en ilginç geleni hangi türdü?
1. () Bilim-Kurgu
 2. () Diğer
- 6- Gazete okur musun?
1. () Evet, hergün
 2. () Arasında
 3. () Hayır, hiç
- 7- Daha çok hangi tür kitapları okumaktan hoşlanırsın?
-
-
- 8- Bugün tek bir kitap alma hakkın olsa hangi tür kitabı seçerdin?
1. () Bilim-Kurgu
 2. () Diğer
- 9- Televizyonda, sinemada gördüğün diziler, filmler, sözgelişi bilim-kurgu hakkında kimseyle konuşur musun?
1. () Evet
 2. () Arasında
 3. () Hayır

(EVET, ARASIRA DİYENLERE SORULACAK)

10- Kiminle?

1. () Annemle
2. () Babamla
3. () Öğretmenimle
4. () Arkadaşlarımla
5. () Ağabeyimle, ablamla
0. () Diğer (belirtilecek)

11- Bilmediğin bir şeyi öğrenmek için ne yaparsın?

1. () Anneme sorarım
2. () Babama sorarım
3. () Öğretmenime sorarım
4. () Ansiklopediye, kitaba bakarım
5. () Arkadaşıma sorarım
6. () Kardeşlerime sorarım
0. () Diğer (belirtilecek)

12- Geleceğin bilim-kurgu dizileriyle, filmlerde anlatılanlara benzeyeceğine inanıyor musun?

1. () Evet
2. () Kararsızım, bilmiyorum
3. () Hayır

EK: 4

ÇOCUK ANKETİ II
(DÜNYA GÖRÜŞÜ İLE İLGİLİ ANKET)

Görüşme Tarihi :
Ad-Soyad-Cinsiyet :
Okul-Sınıf-Şube :
Doğum Tarihi (Yaşı) :

I- İNSANIN DOĞASI

A- (Bilgi Soruları)

Okuyup duyduklarınıza, öğrendiklerinize göre;

1- İnsan nasıl bir varlıktır?

- a) Kötü ama düzelebilir ()
- b) Bazen iyi, bazen kötü ()
- c) İyi ama belli de olmaz ()
- d) Bilmiyorum ()

2- Geleceğin insanları nasıl olacak?

- a) Kötü ama düzelebilir ()
- b) Bazen iyi, bazen kötü ()
- c) İyi ama belli de olmaz ()
- d) Bilmiyorum ()

II- İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ

A- (Bilgi Soruları)

1- Gelecekte insanlar uzayın her yerine gidecekler mi?

- a) Evet ()
- b) Belki ()
- c) Hayır ()
- d) Bilmiyorum ()

2- Gelecekte insanlar başka dünyalarda da yaşacaklar mı?

- a) Evet () 3. soruya geç
- b) Belki () 4. soruya geç
- c) Hayır () 4. soruya geç
- d) Bilmiyorum () 4. soruya geç

(EVET DİYENLERE SORULACAK)

3- Bu başka dünyalar nasıldır?

- a) Bizim dünyamıza benzeyen dünyalar ()
- b) Bizim dünyamıza benzemeyen dünyalar ()
- c) Kimileri bizim dünyamıza benzeyen
kimileri benzemeyen türlü dünyalar ()
- d) Bilmiyorum ()

(HERKESE SORULACAK)

4- Uzayda (evrende) insandan başka canlılar var mı?

- a) Evet () 5. soruya geç
- b) Belki () 6. soruya geç
- c) Hayır () 6. soruya geç
- d) Bilmiyorum () 6. soruya geç

(EVET DİYENLERE SORULACAK)

5- Bu canlılar nasıldır?

- a) İnsan gibi ()
- b) Garip, ilkel görünümlü ()
- c) Bazıları insan gibi, bazıları
garip, ilkel, bazıları da insandan
akıllı, üstün ()
- d) Bilmiyorum ()

(HERKESE SORULACAK)

6- Gelecekte insanlar evrenin sırlarını çözerek onu
diledikleri gibi yönetecekler mi?

- a) Evet ()
- b) Belki ()
- c) Hayır ()
- d) Bilmiyorum ()

7- Gelecekte insanlar geliştirdikleri makinelerle her-
şeyi yapacaklar mı?

- a) Evet ()
- b) Belki ()
- c) Hayır ()
- d) Bilmiyorum ()

8- Gelecekte insanların yapacakları makineler onlara
ne sağlayacak?

- a) Daha çok yarar ()
- b) Daha çok zarar ()
- c) Hem yarar, hem zarar ()
- d) Bilmiyorum ()

III- İNSAN-ZAMAN İLİŞKİSİ

A- (Bilgi Soruları)

1- Gelecek nasıl olacak?

- a) Tehlikelerle dolu, kötü ()
- b) Güzel, iyi ()
- c) Hem iyi, hem kötü ()
- d) Bilmiyorum ()

2- Geçmiş ve bugün ile karşılaştırıldığında, uzun yıllar sonrasının geleceği nasıl olacak?

- a) Geçmişe benzer ()
- b) Bugüne benzer ()
- c) Ne geçmişe, ne bugüne benzemeyen
bambaşka bir gelecek ()
- d) Bilmiyorum ()

IV- İNSAN İÇİN YAŞAMDA TEMEL AMAÇ

A- (Bilgi Soruları)

1- Gelecekte insanların çoğunun hayatta temel hedefi yani yaşama amacı ne olacak?

- a) Gönlünce yaşamak ()
- b) Bilgi ve yeteneklerini geliştirerek kendisini ve başkalarını mutlu etmek ()
- c) İşinde başarılı olmak ()
- d) Bilmiyorum ()

2- Gelecekte insanlar neye göre beğenilecekler?

- a) Geniş bir dost çevresi içinde eğlenceli bir hayat yaşamalarına göre ()
- b) Kendilerini her yönden geliştirmek için harcadıkları çabaya göre ()
- c) İşlerindeki başarılarına göre ()
- d) Bilmiyorum ()

3- Gelecekte insanlar nasıl yaşayacaklar?

- a) Kendilerine ve dostlarına bol zaman ayırarak ()
- b) Herkesin mutlu olacağı işleri birlikte yaparak ()
- c) Başkalarınca başarılı sayılmak için çalışarak ()
- d) Bilmiyorum ()

V- İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ

A- (Bilgi Soruları)

1- Gelecekte insanlar zamanlarının çoğunu kimlerle birlikte geçirecekler?

- a) Aile ve akrabalarıyla ()
- b) İşyerinde birlikte çalıştıkları kimselerle ()
- c) Yalnız başına ()
- d) Bilmiyorum ()

2- İnsanlar gelecekte hangi ilişkilere önem verecekler?

- a) Aile ve akraba ilişkilerine ()
- b) Görev yerindeki iş ilişkilerine ()
- c) Bireysel başarı ilişkisine ()
- d) Bilmiyorum ()

3- Gelecekte ülkeler varlıklarını nasıl sürdürecekle?

- a) Bağımsızlıklarına sahip çıkarak ()
- b) Birbirleriyle yardımlaşma ve barış içinde ()
- c) Kendilerinden güçlü ülkelerin kanatları altında ()
- d) Bilmiyorum ()

4- Gelecekte ülkeler arasındaki sınırlar kalkıp tek bir Dünya Devleti kurulacak mı?

- a) Evet ()
- b) Belki ()
- c) Hayır ()
- d) Bilmiyorum ()

5- Geleceğin Dünyasında hangi ülkelerin sözü geçecek?

- a) En ileri teknolojiye sahip ülkelerin ()
- b) Tüm ülkeler eşit olacak ()
- c) Amerika'nın ()
- d) Bilmiyorum ()

6- Geleceğin toplumu nasıl yönetilecek?

- a) Demokrasi yani halkın oyu ve denetimi ile ()
- b) Kimse kimseyi yönetmeyecek, kararlar ortaklaşa alınacak ()
- c) Diktatörlerce yani karar ve emir veren buyurganlarca ()
- d) Bilmiyorum ()

7- Gelecekte bir dünya savaşı olacak mı?

- a) Evet () 8. soruya geç
- b) Belki () 9. soruya geç
- c) Hayır () 9. soruya geç
- d) Bilmiyorum () 9. soruya geç

(EVET DİYENLERE SORULACAK)

8- Geleceğin dünya savaşını hangi ülkeler kazanacak?

- a) Teknolojide ötekilerinden üstün olanlar ()
- b) Dayanışma içinde birlikte hareket edenler ()
- c) Güçlü ülkenin yönetimi altında savaşanlar ()
- d) Bilmiyorum ()

(HERKESE SORULACAK)

9- Geleceğin dünyasına hangi inanca sahip ülkeler egemen olacak?

- a) Tanrı gibi doğaüstü, insanüstü bir güce inanan ()
- b) Bireyin mutlak gücüne inanan ()
- c) Toplumun gücüne inanan ()
- d) Bilmiyorum ()

II- İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ

B- (Değer Sorusu)

1- Üç okul arkadaşı, insanların uzayı keşfetmesi ile ilgili olarak tartışıyorlarmış:

- a () Birincisine göre, insanlar tüm uzayı keşfetmeli,
- b () İkincisine göre, insanlar uzayda yalnızca kendi yaşamalarına elverişli dünyaları aramalı,
- c () Üçüncüsüne göre ise, insanlar uzayda, böyle tehlikeli işlere girişmemeli, uzay yolculuklarından vazgeçmeli imiş.

Uzayın keşfi konusunda toplumumuzda insanlar gelecekte hangi görüşe uygun davranmalı?

II- İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ

B- (Değer Sorusu)

2- İnsanlar her konuda zamanla daha çok bilgi kazanıyorlar. Geleceğin insanı zor bir durumla karşılaştığında, üç düşünceden birini seçebilir:

- a () İnsan karşılaştığı zorlukların çözümünü kendi elinde görmeli,
- b () İnsan karşılaştığı zorlukları yenmek için Tanrının yardımının da gerekli olduğuna inanmalı,
- c () İnsan karşılaştığı zorlukların çözümünü Tanrıya bırakmalı.

Gelecekte toplumumuzun insanı zor bir durumla karşılaştığında yukarıdakilerden hangisini benimsemeli?

II- İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ

B- (Değer Sorusu)

3- Üç arkadaş gelecekte iyi bir hayat yaşamak için makinelerle ilgili şu farklı görüşleri savunmuşlar:

- a () Birincisine göre, geleceğin insanları iyi bir hayat yaşamak için, makinelere değil kendilerine güvenmeli,
- b () İkincisine göre, geleceğin insanları iyi bir hayat yaşamak için, makinelerin bazı işlerde zorunlu olacağını kabullenmeli,
- c () Üçüncüsüne göre, geleceğin insanları iyi bir hayat yaşamak için her işi makinelere bırakmalı.

Geleceğin Türkleri iyi bir hayat yaşamak için yukarıdakilerden hangi görüşü benimsemeli?

III- İNSAN-ZAMAN İLİŞKİSİ

B- (Değer Sorusu)

1- Birgün, toplumumuzdaki yöneticilere geleceği belirleme imkânı veren çok güçlü bir makinenin yapıldığını düşleyelim. Bu makineden istenebilen gelecek, ya bugüne, ya geçmişe benzeyen ya da bambaşka bir gelecek olabilir. Ancak, seçim bir kez yapıldınca geri dönülemiyor. Toplumun mutluluğu için yöneticiler nasıl bir seçim yapmalı?

- a () Geçmişe benzeyen bir geleceği seçmeli,
- b () Bugüne (yaşadığımız zamana) benzeyen bir geleceği seçmeli,
- c () Yepyeni, bambaşka bir geleceği seçmeli.

IV- İNSAN İÇİN YAŞAMDA TEMEL AMAÇ

B- (Değer Sorusu)

1- İnsanların 25. Yüzyılda üç ayrı gezegende yerleştiklerini düşünelim. Her birinde yaşam konusunda farklı amaçlara sahip insanlar yaşıyorlar:

- a () Birincisinde, yaşamdaki temel amaç, az çalışıp, gönlünce eğlenmektir.
- b () İkincisinde yaşamdaki temel amaç birlikte çalışarak yerleşmeyi geliştirmektir.
- c () Üçüncüsünde yaşamdaki temel amaç ise kendilerine verilen görevleri istendiği gibi yerine getirmektir.

Geleceğin insanı için yaşamdaki temel amaç yukardakilerden hangisi olmalıdır?

V- İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ

B- (Değer Sorusu)

1- Gelecekte üç ayrı gezegende yerleşme merkezleri kurulduğunu düşünelim. Her gezegendeki insanlar kendileri ile ilgili kararları değişik biçimde almaktadırlar:

a () Birinci gezegende kendileri ile ilgili kararları kendi başlarına alıyorlar.

b () İkincisinde kendileri ile ilgili kararları aileleriyle birlikte alıyorlar.

c () Üçüncüsünde insanlarla ilgili kararları toplumdaki yetkili önemli kişiler alıyorlar.

Toplumumuzda geleceğin insanı kendisi ile ilgili kararları nasıl almalı?

V- İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ

B- (Değer Sorusu)

2- Geleceğin insanın hayatının nasıl düzenleneceği konusunda değişik görüşler var:

- a () Her insan kendi yaşamını düzenlemeli,
- b () Her insan yaşamını aile ve yakınlarıyla birlikte düzenlemeli,
- c () İnsanın yaşamı toplumdaki bilgili/yetkili kişilerce düzenlenmeli.

Toplumumuzda geleceğin insanının yaşamı nasıl düzenlenmeli?

V- İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ

B- (Değer Sorusu)

3- Üç arkadaş toplumlarında önemli kararların nasıl alınması gerektiği konusunda değişik görüşleri tartışmaktadır:

- a () Birincisine göre, bireyler alınacak kararlarda düşündükleri ve inandıkları gibi oy vermeli ama, sonunda çoğunluğun kararına uymalı,
- b () İkincisine göre, herkesi memnun edecek ortak bir karar alınana kadar görüşmeler sürdürülmeli,
- c () Üçüncüsüne göre, toplumda yaşayanlar kararların alınmasına karışmamalı, bu işi yaşlı ve tecrübeli yöneticilere bırakmalı.

Gelecekte toplumda önemli kararlar nasıl alınmalı?

V- İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ

B- (Değer Sorusu)

4- Gelecekte ülkemizin, çok güçlü bir ülkenin saldırısına uğradığını varsayalım. Düşmanı yenmek için ülkenin yöneticileri bir mücadele (savaşım) biçimine karar verecekler, ancak görüşleri farklı:

- a () Kimi yöneticilere göre, ülke kendi gücünden başkasına güvenmemeli, kaybetmek pahasına da olsa savaşını tek başına yapmalıdır.
- b () Kimi yöneticilere göre, ülke dost ülkelere yardım istemeli, onlarla birlikte hareket etmeli,
- c () Kimi yöneticilere göre, güçlü bir ülkenin koruması altına girip, savaş gücüne bırakmalı.

Geleceğin ülkesi ulusal varlığını korumak için hangi yolu seçmeli?

I- İNSANIN DOĞASI

C- (Tutum Sorusu)

1- Bir insan grubunun kendi çıkarları uğruna bir dünya savaşı çıkarmak istediklerini düşünelim. Bunlar kendilerinden yana çıkacaklara zenginlik, güç ve ün vaatmektedirler. Böyle bir durumda insanlara barış yolunu göstermenin ne işe yarayacağı ya da bir işe yarayıp yaramayacağı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir.

- a () Dünya savaşı önlenebilir çünkü insanlar, kötü olmakla birlikte, doğru yolu göstermek için uğraşırlarsa kötülere karşı çıkabilirler.
- b () Doğru yol gösterilse bile, ne olacağı belli olmaz. Çünkü insanlar bazen iyi bazen kötü olabilen varlıklardır, belki iyilerin, belki kötülerin yanında yer alırlar.
- c () Doğru yol gösterilse de savaş önlenemeyebilir çünkü insanlar temelde iyi olmakla birlikte yoldan çıkartılabilir.

Sen bu görüşlerden hangisine katılırsın?

II- İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ

C- (Tutum Sorusu)

1- Gelecekte insanların yaşayabileceği bir gezegenin keşfedildiğini düşünelim. Bu gezegende insanlara gerekli birçok maden bulunuyor. Bu madenleri işletmek için bir grup insanın oraya yerleşmesi isteniyor. Ancak, gezegendeki Doğa'nın yani tabiatın dünyadakinden çok farklı olduğu da bilinmektedir. Gezegene gitmek durumunda olan insanlar birbirlerinden çok farklı düşünüyorlar:

- a () Gezegendeki doğa koşullarının nasıl olduğu hiç önemli değildir, biz nasıl olsa Doğa'yı kendi isteklerimize göre değiştirebiliriz.
- b () Doğa'nın kendi yasaları vardır, ancak biz ona uygun bir yaşam biçimini buluruz.
- c () Evrenin neresinde olursa olsun Doğa'nın yasaları insanlardan güçlüdür, öyleyse o gezegende yaşayamayız.

Sen o gezegene gönderilecekler arasında olsaydın yukardaki görüşlerden hangisine katılırdın?

II- İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ

C- (Tutum Sorusu)

2- Uzaya giden üç uzay pilotu yani astronot bindikleri uzay gemisinde, beklenmedik bir meteor fırtınası ile karşılaşır. Gemi kontrollerinden çıkar. Pilotlar tehlikeden kurtulma konusunda aralarında konuşurlar:

- a () Birinci pilot, karşılaşılan tehlikeden kurtulma yolunun kendi ellerinde olduğuna inanarak, bütün bilgi ve becerilerini kullanmayı önerir.
- b () İkinci pilot, tehlikeden kurtulmak için, kendi bilgi ve becerilerinin de gerekli olduğunu düşünmekle birlikte, Tanrının yardımı olmadan/asla kurtulamayacaklarını söyler.
- c () Üçüncü pilot ise bizim bütün bilgi ve çabalarımız boşunadır, en doğrusu, kurtuluş için hemen Tanrı'ya dua edelim der.

Sen pilot olsaydın bu durumda yukarıdakilerden hangisine katılırdın?

II- İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ

C- (Tutum Sorusu)

3- İstenilen her işi yapabilen akıllı-fikirli, konuşup düşünebilen makinelerin gerçekleştiği bir gelecekte yaşayan insanların kullanacakları bu makineleri farklı değerlendirdiğini düşünelim:

- a () Kimileri, ne kadar yetenekli ve akıllı olursa olsun, insan-yapısı bu makinelerin insanlara yardımcı olmaktan başka gücü olmadığını biliyoruz, der.
- b () Kimileri, insan-yapısı akıllı makineleri yaratmakla, insanların bazı yeteneklerini yitirdiğini, bundan dolayı insanların makineye bağımlı yaşayabileceğini, söyler.
- c () Kimileri ise, insanın çoktan makinelerin emrine girdiğini çünkü makinelerin insanlardan güçlü olduğunu ve insanları yönlendirdiğini söyler.

Sen bu görüşlerden hangisine katılırdın?

II- İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ

C- (Tutum Sorusu)

4- Güçlü bir düşman ülkenin saldırıya geçeceğini öğrenen yöneticiler savaşa hazırlık konusunda birbirlerinden farklı düşünürler:

a () Birinci yönetici, silâhlar hiç önemli değildir, var gücümüzle insanlarımızın inançlarını güçlendirmek için çalışalım, der.

b () İkinci yönetici silâhlarımızı geliştirirken bir yandan da insanlarımızın inançlarını güçlendirelim, der.

c () Üçüncü yönetici ise savaşmak için en az düşmanınki kadar güçlü silâhların yapımını önerir.

Sen yönetici olsaydın hangi yönetici gibi düşünürdün?

III- İNSAN-ZAMAN İLİŞKİSİ

C- (Tutum Sorusu)

1- Üç genç arkadaş bir gezi sırasında, üç yol kavşağına gelirler. Yollardan birincisi geçmişe, ikincisi geleceğe götürmekte, üçüncüsünde ise bugünkü zaman yolunda devam etmektedir. Seçilecek yol konusunda anlaşamazlar:

a () Birincisi, geçmişe götüren yolu seçer.

b () İkincisi bugünü sürdüren yolu seçer.

c () Üçüncüsü geleceğe götüren yolu seçer.

Sen bu gençlerden biri olsaydın hangi yolu seçerdin?

III- İNSAN-ZAMAN İLİŞKİSİ

C- (Tutum Sorusu)

2- Gelecekle ilgili şu farklı görüşler vardır:

- a () Bazılarına göre ise şimdiki zaman da kötüdür, gelecek daha da kötü şeylerle doludur, iyi şeyler hep geçmişte kalmıştır.
- b () Bazılarına göre gelecek iyi de olabilir kötü de. Bu nedenle onlar şimdiki zamanı yaşamaya önem verirler.
- c () Bazıları geleceğin hem kendilerine hem bütün insanlara iyi şeyler getireceğine inanır.

Sen bu görüşlerden hangisine katılırdın?

IV- İNSAN İÇİN YAŞAMDA TEMEL AMAÇ

C- (Tutum Sorusu)

1- Gelecekte, her türlü işi yapabilen makineleri geliştirmiş olan insanlar üç ayrı biçimde davranıyorlar:

- a () Bir bölümü günlük işleri makinelere bırakarak, hayatın tadını çıkarıyor.
- b () Bir bölümü bazı işleri makinelere bırakıp, boş zamanlarını güzel ve yararlı işlerle uğraşarak değerlendiriyor.
- c () Bir bölümü ise, önemsiz işleri makinelere bırakarak, geri kalan zamanı, daha önemli görevlerde kullanıyor.

Sen olsan nasıl davranırdın?

IV- İNSAN İÇİN YAŞAMDA TEMEL AMAÇ

C- (Tutum Sorusu)

2- Bir uzay yolculuğu sırasında, geminin kaptanı, canlıların yaşamasına elverişli üç gezegene uğrayacaklarını söyler. Yolcular gezegenlerden ancak birini seçebileceklerdir. Gezegenlerin konuklara sunacağı yaşama biçimleri birbirinden oldukça farklıdır:

- a () Birinci gezegende, bütün ihtiyaçlarını hazır bulacaklar hiç çalışmadan mutlu olabilecekler.
- b () İkinci gezegende, birlikte çalışarak mutlu bir dünya kurabilecekler.
- c () Üçüncü gezegende ise, çok çalışarak herşeyi yeniden yaratmayı deneyecekler.

Sen yaşamak için bu gezegenlerden hangisini seçerdin?

V- İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ

C- (Tutum Sorusu)

1- Üç gence uzayda tehlikeli bir görev verilmiştir. Görevi yerine getirmeleri gerektiğine inanmaktadırlar. Kaybedilecek zamanları yoktur. Aile yakınları ise gitmelerine karşı çıkmaktadır. Her biri farklı davranır:

- a () Birinci genç, aile yakınlarının düşüncelerini gözönüne almaz ve gitme kararını kendi başına verir.
- b () İkinci genç, aile yakınlarını kırmamak için görevin kaçınılmazlığını anlatmaya, ailesini ikna etmeye çalışır.
- c () Üçüncü genç, katılma konusunda aile yakınlarının kararına uyar.

Böyle bir durumda olsaydın sen nasıl hareket ederdin?

V- İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ

C- (Tutum Sorusu)

2- Geleceğin toplumunda kötü yöneticiler, insanları bas-kı altına alırlar. Bu toplumdaki insanların kötü yöneticilerle mücadele konusunda ayrı görüşleri vardır:

- a () Kimileri, her insan kendi mücadelesini verirse, kötü yönetimden kurtuluruz, fikrini savunuyor.
- b () Kimileri, herkes birlikte ve aynı hedefe karşı mücadele ederse kötü yönetimden kurtuluruz, diyor.
- c () Kimileri, toplumdaki ünlü, güçlü ve kahraman kişilerin kötü yönetime karşı mücadele açması, öteki insanların da onların emri altında hareket etmesiyle kurtuluşun gerçekleşeceğini savunuyor.

Sen bu toplumda yaşasaydın hangi görüşü savunurdun?

V- İNSAN-İNSAN İLİŞKİLERİ

C- (Tutum Sorusu)

3- 25. Yüzyılda güçlü bir gezegenin uzaydaki pek çok gezegeni egemenliğı altına almak için saldırıya geçtiğini düşünelim. Böyle bir durumda gezegenlerin yöneticileri üç yoldan birini seçebilirler:

a () Her gezegenin tek başına savaşıması.

b () Her gezegenin öteki gezegenlerle ortaklaşa alınacak kararlara göre savaşıması.

c () Her gezegenin saldırgan gezegenden daha güçlü bir gezegenin yönetimi altında savaşıması.

Bu gezegenlerden birinin yöneticisi olsaydın, hangi savunma/savaş yolunu seçerdin?

UYGULAMA FİLMİ: YILDIZ SAVAŞLARI

1977 yılında tamamlanan "Yıldız Savaşları" (Star Wars) nın yönetmeni George Lucas'tır. Fox Film Şirketi için gerçekleştirilen bu film bir uzay fantastiğidir.

Filmin Öyküsü

Olay bir galaksi-içi imparatorluğun etkin olduğu bir zamanda, imparatorluğun merkezine uzak bir bölgede geçer. İmparatorluğa bağlı gezegenler zorba bir imparator tarafından baskıyla yönetilmektedir. Bölgede, imparatorluğa karşı özgürlükçü bir isyan hareketi başlamıştır. İmparatorun Dış Bölgeler Yöneticisi olan General ile İmparatorluk Danışmanı olan Darth Vader, diğer adıyla "Kara Şövalye" isyanı bastırmak, isyancıları sindirmek için birlikte çalışırlar. Darth Vader, bir zamanlar kendilerinden birisi olduğu ve özgür Galakside barış ve adaletin koruyucusu Jedi Şövalyelerine ihanet etmiş, yönetimi ele geçiren imparatorun yanında yer alarak, özgürlük için diktatörlüğe karşı savaşan arkadaşlarının yokedilmesine yardımcı olmuştur.

İsyancıların liderinin kızı Prenses Leila Dış Bölgeler Yöneticisi ve Darth Vader tarafından yakalattırılır ve yönetimin merkezi -görünürde yokedilemez, girilemez teknik bir şaheser olan- Yapay Gezegen'de hapsedilir. Ancak, Prenses imparatorun askerleri tarafından esir alınmadan önce Artoo-Detoo ($R_2 - D_2$) adlı çok gelişmiş bir robota Yapay Gezegen'in zayıf noktalarına ilişkin (böylece onu yokederek kötü yönetimi ortadan kaldırmanın yolunu sağlayan)

bilgileri aktarma ve Ben-Kenobi (Obi Van)'yi bularak yardıma çağırmasını emretme olanağını bulur.

Artoo-Detoo, kendisi gibi robot arkadaşı See-Three-pio (C-3 PO) ile birlikte Ben-Kenobi'yi bulmak için vahşi bir gezegen olan Tatooine'e gider. Robotlar burada, her şeyi, bu arada robotları da kaçırıp, köle işçi gibi satan garip yaratıkların eline geçerler ve bir çiftçi ailesine satılırlar. Aile bir karı-koca ile öksüz ve yetim yeğenleri genç Luke Skywalker'dan oluşmaktadır. Luke bir rastlantı sonucu Artoo-Detoo'dan Prenses'in yardım iletisini öğrenir; robotla birlikte Ben-Kenobi'yi aramaya çıkar. Buldukları adam "Güç" e inanan, duyuötesi yeteneklerini ondan alan, Jedi Şövalyelerinin -taraf değiştirmiş, bu özelliklerini imparatorun emrinde kullanan Kara Şövalye Darth Vader bir yana bırakılırsa hayatta kalmayı başarmış tek temsilcidir. Ancak üstün yeteneklerine karşılık özgürlük dâvâsında tek başına savaşamayacak kadar yaşlanmıştır. Luke'a babasının da Jedi Şövalyelerinden biri olduğunu öğretir ve ondan Prenses Leila'ya ve dâvâ arkadaşlarına yardımcı olmasını ister. Politize olmamış bir genç olan Luke, özel yaşamında yapması gerekenleri ileri sürerek bu öneriyi önce reddeder. Bu arada Prenses'in Yapay Gezegenin planlarını robota aktarmış olduğunu öğrenen Kara Şövalye'nin gönderdiği askerler robotların izini buldukları çiftliği yoketmiş, Luke'un amca ve yengesini öldürmüşlerdir. Çiftliğe geri döndüğünde durumu gören Luke imparatora ve onun güçlerine karşı savaşanlara katılmaya karar verir.

Böylece Luke ve iki robot Artoo-Detoo ve See Three-pio Ben-Kenobi'nin önderliğinde önce Prenses'i kurtarmak, sonra da isyancıların -demokratların üssü olan gezegene planları

ulaştırmak için yola çıkarlar. Yolculuk için gezegenlerarası kaçakçılık yapan Han Solo ile anlaşırılar. Han Solo yardımcısı goril benzeri Wookie ile birlikte, yüklü bir para karşılığı yolcuları taşımayı kabul eder. Filmin kahramanlarının bindikleri uzay gemisi Yapay Gezegen'e yaklaştığında, gezegenin elektronik sistemi tarafından yakalanıp, gezegenin içine alınır. Kendilerini yakalamaya gelen askerleri atlatan Han Solo ve Wookie'nin de katıldığı ekip gezegenin içinde Prenses'i aramaya başlarlar. Arkadaşlarından ayrılan Ben-Kenobi ise Kara Şövalye'nin peşine düşer. Kara Şövalye de varlığını hissettiği Ben-Kenobi'yi aramaya başlar ve birbirleriyle karşılaşan "iyi" ve "kötü" şövalyeler son bir dövüşe girerler. "iyi-dost" olan mavi-lazer ve "kötü-düşman" olan kırmızı-lazer kılıcıyla dövüşür. Bu arada diğerleri Artoo-Detoo'nun üstün yetenekleri sayesinde Prenses'i bulur ve kurtarırlar; hep birlikte gezegenin içindeki birbir tuzağı ve peşlerine düşen askerleri atlatarak kaçmak için kendi uzay gemilerine binerler. Gemiye binerken iki şövalye arasındaki düellonun sonunu da izlerler. Luke'u gören Ben-Kenobi yol boyunca şövalye gibi eğittiği gence "Güç" ünü aktarmak için Kara Şövalye'nin kendisini öldürmesine izin verir. Bundan sonra kaçmayı başaran ekip, isyancıların üssüne ulaşır.

İsyancılar, gezegenlerini yoketmek için yaklaşan Yapay Gezegen'in öğrendikleri zayıf noktalarına karşı saldırıya geçerler. Bu arada, para karşılığı kabul ettiği işini bitirdiğini söyleyip giden Han Solo pişman olur ve gemisiyle savaşa katılan Luke'a yardıma koşar. Karşı saldırı Luke'un sayesinde başarıya ulaşır. Luke Yapay Gezegen'i yokedecek ateşlemeyi yapacakken, Ben-Kenobi'nin ken-

disine "elindeki araç-gerece, görünenlere değil, yalnız "Güç" e güvenmesini, kendisini onun yönetimine bırakmasını" söyleyen sesine uyar ve silâhını öyle kullanır. Kara Şövalye ise yokolan gezegenden tek başına kaçmayı başarır. Filmin sonunda Luke, Han Solo ve Wookie Prenses tarafından görkemli bir törenle ödüllendirilirler.

Filmin Sunduğu Dünya Görüşü

"Yıldız Savaşları" nın betimlediği gelecek dünyada bir yanda, Ben-Kenobi, Luke, Prenses gibi iyiliğin, öte yanda Bölge Valisi General ve Kara Şövalye gibi kötülüğün simgesi kahramanlar var. Film boyunca öykü, özgürlük için savaşan iyilerle, kötüler, zorbalar ve onların yandaşlarının çatışması üzerine gelişir. Aynı ölçüde vurgulanan iyi ve kötünün ayrımı insan seçtiği/sececeği yol ve tarafla ilişkili gösteriliyor: Doğru yol ve tarafı seçenler iyi, yanlış yol ve tarafa hizmet edenler kötüdürler. Bu bağlamda insanların bazıları iyi, bazıları kötü ya da insanoğlu bazen iyi, bazen kötü bir varlık olarak sunulmaktadır. Ayrıca, Han Solo gibi kurtların kuzuya, Kara Şövalye gibi eskiden kuzu olanların kurda dönüşebileceği de görülmektedir. Kısa- ca filmde, sonunda iyiliğin kazanacağı, ancak kötülüğü her zaman gözönüne alınması gereken bazen iyi, bazen kötü bir insan doğası nitelenmesi yapılır.

Uzay yolculukları, değişik gezegenlerde değişik yaşam biçimleri, çoğu garip ya da ilkel uzaylı canlılar, akıllı ve konuşan robotlar, uzay gemileri, gelişmiş silâhlar, Yapay Gezegen gibi öğeler, filmin insan-doğa ilişkileri boyutunu oluşturmaktadır. Filmde uzayda her yere rahatça yapılabilen yolculuklara karşın, geleceğin yaşamı insanın tamamen

doğal çevresine egemenliği biçiminde sunulmamaktadır. Çünkü, doğal koşulları birbirinden oldukça ayrı gezegenlerde yaşayan insanların gerek bu koşullarla, gerekse buralardaki yaratıklarla uyumlu bir yaşama biçimini geliştirmiş oldukları görülmektedir. Diğer bir deyişle, teknoloji ve doğa insan yaşamının bir parçası gibi sunulmaktadır. Filmde yer alan teknolojik çevre insanı doğal çevresinden koparan değil, ona uyumunu sağlayan ve robot Artoo-Detoo'nun Luke ve arkadaşlarını Yapay Gezegen'in tuzaklarından kurtarmasında olduğu gibi insanı teknolojinin egemenliğinden de sakınan bir çevredir. Onu yaratanları ve onda yaşayanları doğadan koparan Yapay Gezegen'in sonunda yok edilmesi kadar, teknolojinin ancak film süresince sürekli belirtilen "Güç" ün yönetiminde olumlu sonuç vereceğinin iletilmesi insan-teknoloji uyumunu vurgulamaktadır. Filmde gelecekte insanoğlunun doğaüstü ile ilişkisine yönelik açık bir ileti yoktur. İnsanoğlu evrende istediğini başarabilecek yetenek ve beceriye sahip görünmektedir. Ancak, kanımızca, insan iradesi ve sezgilerini temsil eden "Güç", mistik, doğaüstü bir güç olarak da algılanabilir.

"Yıldız Savaşları" geleceğin dünya (sını) larını ve yaşamını sunuyor; bu açıdan filmde genel zaman yönelimi geleceğedir. Bununla birlikte, bu geleceğin özgür ve demokratik bir yaşamın varolduğu geçmiş bir zamanın -günümüzün- benzeri olması gerektiğinin altı çizilir. Ben-Kenobi'nin genç kahramanlara özlemle aktardığı geçmiş, günümüzün dünyasını çağrıştırmaktadır. Böylece, filmin insan-zaman ilişkisinde bugünü sürdüren bir geleceği önerdiği söylenebilir.

Filmde çocuklar için model olabilecek iyi kahramanlar, özellikle de Luke, eski Jedi Şövalyeleri gibi bilge

olmak, insan olarak sahip olduğu irade ve yetenekleri geliştirmek için çaba gösterirken, bu gelişimini ve yaşamını başka insanları zgr ve mutlu kılmak için kullanıyor. Luke ve Prenses ve Ben-Kenobi gönüllerince keyifli bir yaşam sürmek yerine kötülere karşı savaşıma bir görevlendirme sonucu değil gönüllü olarak girişiyorlar. Bu bağlamda filmin insan için yaşamda temel amaç iletisinin daha çok oluşum içinde olmak yönünde olduğu kabul edilebilir.

Filmdeki insan-insan ilişkileri çok az yer verilen aile içi gibi birincil ilişkiler ve yönetim, görev gibi ikincil ilişkiler çerçevesinde görülmekte, ayrıca gezegenlerarası (toplumlararası) düzlemde de yaşanmaktadır. Aile ilişkilerinin yerini ayrı ayrı bireysel amaçların birleştirdiği savaşım arkadaşlığı almış gibidir. Ancak, sonuçlandırılacak belli bir işe bağlı olan bu arkadaşlıkta Prenses in üstünlüğüne karşın, dayanışma, birlikte karar alma eğilimi sezilir. Soysallığa (hiyerarşiye) dayanan ilişkiler kötü kahramanlar; imparatorluğun yöneticileri ve onların emrindekiler arasında çok belirginleşir. Bu açıdan gerek yönetimde, gerekse toplumlararası ilişkilerde dayanışma teması bireyselliğe ve soysallığa ağır basan bir sunum içindedir.

EK: 6

DENEK: C: Y:			Soru No	Yanıtlar Uygulamadan sonra					Yanıtlar Uygulamadan önce					
				a	b	c	d	Ps	Pö	ΔP	a	b	c	d
A- Bilgi Soruları	I- İnsanın Doğası		1	2	4	3	0				2	4	3	0
			2	2	4	3	0				2	4	3	0
	II- İnsan – Doğa ilişkisi		1	4	3	2	0				4	3	2	0
			2	4	3	2	0				4	3	2	0
			3	2	3	4	0				2	3	4	0
			4	4	3	2	0				4	3	2	0
			5	3	2	4	0				3	2	4	0
			6	4	3	2	0				4	3	2	0
			7	2	4	3	0				2	4	3	0
			8	3	2	4	0				3	2	4	0
	III- İnsan – Zaman ilişkisi		1	2	3	4	0				2	3	4	0
			2	2	3	4	0				2	3	4	0
	IV- İnsan için Yaşamda Temel Amaç		1	2	4	3	0				2	4	3	0
			2	2	4	3	0				2	4	3	0
			3	2	4	3	0				2	4	3	0
	V- İnsan – İnsan ilişkileri		1	2	4	3	0				2	4	3	0
			2	2	3	4	0				2	3	4	0
			3	3	2	4	0				3	2	4	0
			4	4	3	2	0				4	3	2	0
			5	3	4	2	0				3	4	2	0
			6	4	3	2	0				4	3	2	0
			7	4	3	2	0				4	3	2	0
			8	3	4	2	0				3	4	2	0
			9	3	2	4	0				3	2	4	0
		Σ												
B- Değer Soruları	I- İnsanın Doğası		1	4	3	2					4	3	2	
	II- İnsan – Doğa ilişkisi		1	4	3	2					4	3	2	
			2	4	3	2					4	3	2	
			3	3	4	2					3	4	2	
	III- İnsan–Zaman İliş.		1	2	4	3					2	4	3	
	IV- İnsan için Y.T.A.		1	2	4	3					2	4	3	
	V- İnsan – İnsan ilişkileri		1	2	4	3					2	4	3	
2			2	4	3					2	4	3		
3			3	4	2					3	4	2		
4			3	4	2					3	4	2		
	Σ													
C- Tutum Soruları	I- İnsanın Doğası		1	2	3	4					2	3	4	
	II- İnsan – Doğa ilişkisi		1	3	4	2					3	4	2	
			2	4	3	2					4	3	2	
			3	3	4	2					3	4	2	
			4	2	4	3					2	4	3	
	III- İnsan – Zaman ilişkisi		1	2	4	3					2	4	3	
			2	2	4	3					2	4	3	
	IV- İnsan için Y.T.A.		1	2	3	4					2	3	4	
			2	2	4	3					2	4	3	
	V- İnsan – İnsan ilişkileri		1	4	3	2					4	3	2	
			2	3	4	2					3	4	2	
3			3	4	2					3	4	2		
	Σ													
	Σ Σ													

E K T A B L O L A R

EK TABLO 1
TÜM SORULARIN SERİSİ

Denek No.	<u>Puanlar</u>		Δp
	$P_S(X_A)$	$P_{\bar{O}}(X_B)$	
1	145	138	+ 7
2	148	156	- 8
3	132	133	- 1
4	134	138	- 4
5	135	135	0
6	141	119	+ 22
7	152	132	+ 20
8	160	140	+ 20
9	163	146	+ 17
10	150	157	- 7
11	147	144	+ 3
12	104	105	- 1
13	155	148	+ 7
14	148	149	- 1
15	154	153	+ 1
16	156	131	+ 25
17	146	125	+ 21
18	135	132	+ 3
19	131	125	+ 6
20	150	145	+ 5
21	166	151	+ 15
22	158	156	+ 2
23	156	127	+ 29
24	164	145	+ 19

./..

<u>Denek No.</u>	<u>P_S(X_A)</u>	<u>P_Ö(X_B)</u>	<u>Δ p</u>
25	141	156	- 15
26	132	120	+ 12
27	161	155	+ 6
28	139	134	+ 5
29	142	125	+ 17
30	143	140	+ 3

p < 0,05

p < 0,01

EK TABLO 2
BİLGİ SORULARI SERİSİ

Denek No.	<u>Puanlar</u>		<u>Δp</u>
	<u>$P_S(X_A)$</u>	<u>$P_{\bar{O}}(X_B)$</u>	
1	72	65	+ 7
2	78	82	- 4
3	55	58	- 3
4	58	59	- 1
5	58	61	- 3
6	64	47	+ 17
7	73	56	+ 17
8	82	67	+ 15
9	83	67	+ 16
10	72	85	- 13
11	67	64	+ 3
12	29	32	- 3
13	79	69	+ 10
14	73	76	- 3
15	75	77	- 2
16	79	58	+ 21
17	71	56	+ 15
18	57	58	- 1
19	52	50	+ 2
20	76	71	+ 5
21	87	78	+ 9
22	83	80	+ 3
23	78	55	+ 23
24	84	73	+ 11

./..

<u>Denek No.</u>	<u>$P_S(X_A)$</u>	<u>$P_O(X_B)$</u>	<u>Δp</u>
25	66	82	- 16
26	55	47	+ 8
27	80	75	+ 5
28	63	60	+ 3
29	64	53	+ 11
30	68	67	+ 1

$p < 0,05$

$p < 0,01$

EK TABLO 3
DEĞER SORULARI SERİSİ

Denek No.	<u>Puanlar</u>		<u>Δp</u>
	<u>$P_S(X_A)$</u>	<u>$P_{\ddot{O}}(X_B)$</u>	
1	30	33	- 3
2	31	32	- 1
3	35	34	+ 1
4	38	35	+ 3
5	37	36	+ 1
6	32	30	+ 2
7	33	34	- 1
8	34	33	+ 1
9	36	34	+ 2
10	33	32	+ 1
11	36	35	+ 1
12	33	31	+ 2
13	33	35	- 2
14	32	34	- 2
15	36	32	+ 4
16	37	32	+ 5
17	33	32	+ 1
18	34	33	+ 1
19	35	34	+ 1
20	33	33	0
21	35	31	+ 4
22	31	33	- 2
23	34	30	+ 4
24	37	29	+ 8

./..

<u>Denek No.</u>	<u>$P_S(X_A)$</u>	<u>$P_{\ddot{O}}(X_B)$</u>	<u>Δp</u>
25	33	32	+ 1
26	35	35	0
27	36	35	+ 1
28	37	31	+ 6
29	36	33	+ 3
30	33	31	+ 2

$p < 0,05$

$p < 0,01$

EK TABLO 4
TUTUM SORULARI SERİSİ

Denek No.	<u>Puanlar</u>		Δp
	$P_S(X_A)$	$P_{\bar{O}}(X_B)$	
1	44	43	+ 1
2	39	42	- 3
3	42	41	+ 1
4	42	44	- 2
5	40	38	+ 2
6	45	42	+ 3
7	46	42	+ 4
8	44	40	+ 4
9	44	45	- 1
10	45	40	+ 5
11	44	45	- 1
12	42	42	0
13	43	44	- 1
14	43	39	+ 4
15	43	44	- 1
16	40	41	- 1
17	42	37	+ 5
18	44	41	+ 3
19	44	41	+ 3
20	41	41	0
21	44	42	+ 2
22	44	43	+ 1
23	44	42	+ 2
24	43	43	0

./..

<u>Denek No.</u>	<u>$P_S(X_A)$</u>	<u>$P_{\bar{O}}(X_B)$</u>	<u>Δp</u>
25	42	42	0
26	42	38	+ 4
27	45	45	0
28	39	43	- 4
29	42	39	+ 3
30	42	42	0

$p < 0,05$

EK TABLO 5
11-YAŞ ÇOCUKLARI

Denek No.	<u>Puanlar</u>		<u>Δp</u>
	<u>$P_S(X_A)$</u>	<u>$P_{\bar{O}}(X_B)$</u>	
1	145	138	+ 7
2	148	156	- 8
3	132	133	- 1
4	134	138	- 4
5	135	135	0
6	141	119	+ 22
7	152	132	+ 20
8	160	140	+ 20
9	163	146	+ 17

$p > 0,05$

EK TABLO 6
12-YAŞ ÇOCUKLARI

Denek No.	<u>Puanlar</u>		Δp
	$P_S(X_A)$	$P_{\bar{O}}(X_B)$	
1	150	157	- 7
2	147	144	+ 3
3	104	105	- 1
4	155	148	+ 7
5	148	149	- 1
6	154	153	+ 1
7	156	131	+ 25
8	146	125	+ 21
9	135	132	+ 3
10	131	125	+ 6

$p > 0,05$

EK TABLO 7
13-YAŞ ÇOCUKLARI

Denek No.	<u>Puanlar</u>		<u>Δp</u>
	<u>$P_S(X_A)$</u>	<u>$P_{\bar{O}}(X_B)$</u>	
1	150	145	+ 5
2	166	151	+ 15
3	158	156	+ 2
4	156	127	+ 29
5	164	145	+ 19
6	141	156	- 15
7	132	120	+ 12
8	161	155	+ 6
9	139	134	+ 5
10	142	125	+ 17
11	143	140	+ 3

$p < 0,05$

EK TABLO 8
KIZ ÇOCUKLARI

<u>Puanlar</u>			
<u>Denek No.</u>	<u>P_S(X_A)</u>	<u>P_O(X_B)</u>	<u>ΔP</u>
1	141	119	+ 22
2	152	132	+ 20
3	160	140	+ 20
4	163	146	+ 17
5	148	149	- 1
6	154	153	+ 1
7	156	131	+ 25
8	146	125	+ 21
9	135	132	+ 3
10	131	125	+ 6
11	132	120	+ 12
12	161	155	+ 6
13	139	134	+ 5
14	142	125	+ 17
15	143	140	+ 3

p < 0,05

p < 0,01

EK TABLO 9
ERKEK ÇOCUKLARI

Denek No.	<u>Fuanlar</u>		Δp
	$P_S(X_A)$	$P_{\bar{O}}(X_B)$	
1	145	138	+ 7
2	148	156	- 8
3	132	133	- 1
4	134	138	- 4
5	135	135	0
6	150	157	- 7
7	147	144	+ 3
8	104	105	- 1
9	155	148	+ 7
10	150	145	+ 5
11	166	151	+ 15
12	158	156	+ 2
13	156	127	+ 29
14	164	145	+ 19
15	141	156	- 15

$p > 0,05$

EK TABLO 10
ANNESİ OKUR-YAZAR, İLK VE ORTA ÖĞRENİMLİ ÇOCUKLAR

Denek No.	<u>Puanlar</u>		
	$P_S(X_A)$	$P_{\ddot{O}}(X_B)$	Δp
1	134	138	- 4
2	135	135	0
3	141	119	+ 22
4	152	132	+ 20
5	160	140	+ 20
6	150	157	- 7
7	147	144	+ 3
8	155	148	+ 7
9	156	131	+ 25
10	131	125	+ 6
11	156	127	+ 29
12	132	120	+ 12
13	161	155	+ 6
14	139	134	+ 5
15	142	125	+ 17

$p < 0,05$

$p < 0,01$

EK TABLO 11
ANNESİ LİSE VE YÜKSEK ÖĞRENİMLİ ÇOCUKLAR

Denek No.	<u>Puanlar</u>		ΔP
	$P_S(X_A)$	$P_{\bar{O}}(X_B)$	
1	145	138	+ 7
2	148	156	- 8
3	132	133	- 1
4	163	146	+ 17
5	104	105	- 1
6	148	149	- 1
7	154	153	+ 1
8	146	125	+ 21
9	135	132	+ 3
10	150	145	+ 5
11	166	151	+ 15
12	158	156	+ 2
13	164	145	+ 19
14	141	156	- 15
15	143	140	+ 3

$p > 0,05$

EK TABLO 12
BABASI İLK, ORTA, LİSE ÖĞRENİMLİ ÇOCUKLAR

<u>Puanlar</u>			
<u>Denek No.</u>	<u>P_S(X_A)</u>	<u>P_Ö(X_B)</u>	<u>Δ p</u>
1	148	156	- 8
2	134	138	- 4
3	135	135	0
4	152	132	+ 20
5	163	146	+ 17
6	150	157	- 7
7	147	144	+ 3
8	155	148	+ 7
9	156	131	+ 25
10	131	125	+ 6
11	156	127	+ 29
12	161	155	+ 6
13	139	134	+ 5
14	142	125	+ 17

p < 0,05

p < 0,01

EK TABLO 13
BABASI YÜKSEK ÖĞRENİMLİ ÇOCUKLAR

Denek No.	<u>Puanlar</u>		Δp
	$P_S(X_A)$	$P_O(X_B)$	
1	145	138	+ 7
2	132	133	- 1
3	141	119	+ 22
4	160	140	+ 20
5	104	105	- 1
6	148	149	- 1
7	154	153	+ 1
8	146	125	+ 21
9	135	132	+ 3
10	150	145	+ 5
11	166	151	+ 15
12	158	156	+ 2
13	164	145	+ 19
14	141	156	- 15
15	132	120	+ 12
16	143	140	+ 3

$p < 0,05$

EK TABLO 14
ÇALIŞMAYAN ANNELERİN ÇOCUKLARI

Denek No.	<u>Puanlar</u>		Δp
	$P_S(X_A)$	$P_{\bar{O}}(X_B)$	
1	145	138	+ 7
2	132	133	- 1
3	134	138	- 4
4	135	135	0
5	141	119	+ 22
6	152	132	+ 20
7	160	140	+ 20
8	163	146	+ 17
9	150	157	- 7
10	147	144	+ 3
11	155	148	+ 7
12	156	131	+ 25
13	146	125	+ 21
14	131	125	+ 6
15	156	127	+ 29
16	164	145	+ 19
17	132	120	+ 12
18	161	155	+ 6
19	142	125	+ 17

$p < 0,05$

$p < 0,01$

EK TABLO 15
ÇALIŞAN ANNELERİN ÇOCUKLARI

Denek No.	<u>Puanlar</u>		Δp
	$P_S(X_A)$	$P_{\bar{O}}(X_B)$	
1	148	156	- 8
2	104	105	- 1
3	148	149	- 1
4	154	153	+ 1
5	135	132	+ 3
6	150	145	+ 5
7	166	151	+ 15
8	158	156	+ 2
9	141	156	- 15
10	139	134	+ 5
11	143	140	+ 3

$p > 0,05$

EK TABLO 16
MEMUR ÖĞRETMEN BABALARIN ÇOCUKLARI

<u>Puanlar</u>			
<u>Denek No.</u>	<u>P_S(X_A)</u>	<u>P_Ö(X_B)</u>	<u>Δp</u>
1	148	156	- 8
2	132	133	- 1
3	134	138	- 4
4	135	135	0
5	141	119	+ 22
6	160	140	+ 20
7	104	105	- 1
8	148	149	- 1
9	154	153	+ 1
10	135	132	+ 3
11	131	125	+ 6
12	150	145	+ 5
13	141	156	- 15
14	139	134	+ 5
15	142	125	+ 17
16	143	140	+ 3

$p > 0,05$

EK TABLO 17
SERBEST MESLEK, ESNAF, SUBAY, ÜNİVERSİTE ÖĞRETİM
ÜYE VE YARDIMCISI BABALARIN ÇOCUKLARI

<u>Puanlar</u>			
<u>Denek No.</u>	<u>P_S(X_A)</u>	<u>P_Ö(X_B)</u>	<u>Δ p</u>
1	145	138	+ 7
2	152	132	+ 20
3	163	146	+ 17
4	150	157	- 7
5	147	144	+ 3
6	155	148	+ 7
7	156	131	+ 25
8	146	125	+ 21
9	166	151	+ 15
10	158	156	+ 2
11	156	127	+ 29
12	164	145	+ 19
13	132	120	+ 12
14	161	155	+ 6

p < 0,05

p < 0,01

EK TABLO 18
FİLMDEN HEMEN SONRA BAŞKA GÖZLEMCİLER
TARAFINDAN UYGULAMA YAPILAN ÇOCUKLAR

<u>Puanlar</u>			
<u>Denek No.</u>	<u>$P_S(X_A)$</u>	<u>$P_Ö(X_B)$</u>	<u>ΔP</u>
1	150	157	- 7
2	147	144	+ 3
3	150	145	+ 5
4	141	156	- 15
5	142	125	+ 17
6	143	140	+ 3

$p > 0,05$

K A Y N A K Ç A

ABADAN-UNAT, Nermin.

1983 "Kitle İletişimi ve Kültür"

İletişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Ulusal Kültüre ve Basına Etkileri konulu uluslararası seminerde sunulan bildiri. İstanbul, 26-28 Eylül 1983).

AKERSON, Fatma

1974 "Bilim-Kurgu Üstüne"

Yeni Dergi 10: 40-44.

AKIN, Levent ve MOLLAMUSTAFAOĞLU, Levent

1983 "Yazınsal Tür Olarak Bilim-Kurgu"

Yazko Çeviri, 14: 64-72.

AKSAN, Doğan

1979 Her Yönüyle Dil.

(Ana Çizgileriyle Dilbilim I),

2. bası. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ALEMDAR, Korkmaz

1981 Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri.

Ankara: AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler

Yüksekokulu Yayınları.

ALPÖGE, Atila

1973 "Yanılsama Filmleri"

Yedinci Sanat, 10: 35-40.

ALTINGÜN, Pınar

1973 Les Structures Economiques et Sociales de la Turquie

Les Institutions. (Yayımlanmamış doktora tezi.

Paris I Üniversitesi)

ALVIN, Toffler

1981 Gelecek Korkusu - Şok.

3. bası. Çev.S.Sargut.

İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

ANDREE, Michel

1970 "Interaction Dans la Famille Introduction"

Sociologie de la Famille. M.Andrée (ed.)

Paris: Mouton: 249-262.

AZİZ, Aysel

1973 Görsel-İşitsel Haberleşme Araçlarının Çocuk ve

Gençliğe Etkisi. Ankara: Sevinç Matbaası.

(Çalışma ilk kez 1973 yılında A.Ü.Basın-Yayın
Yüksekokulu Yıllığında yayımlanmıştır.)

AZİZ, Aysel

1975 Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi.

Ankara: TODAİE .

AZİZ, Aysel

1982 Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim.

Ankara: A.Ü.Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları,

No: 2.

BANDURA, Albert

1969 "Social Learning Theory of Identificatory Processes"

Handbook of Socialization Theory and Research.

D.H. Goslin (ed.) Chicago: Rand McNally: 213-262.

BELGE, Murat

1982 a "Bilim-Kurgu", Cumhuriyet, 10 Şubat 1982.

1982 b "Bilim-Kurgu Örneği", Cumhuriyet, 17 Şubat 1982.

BOTTOMORE, T.B.

1977 Toplumbilim. Çev. Ü.Oskay. Ankara: Doğan Yayınevi

BRIGHT, Williams

1968 "Language and Culture", International Encyclopedia of Social Sciences, IX: 21-22.

BROWN, L.Roger

1983 "Kitle İletişim Araştırmalarının Tarihsel Gelişimi"
Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, Çev. ve der.
K.Alemdar, R.Kaya. Ankara: Savaş Yayınları, 21-43.

CASENEUVE, Jean

1970 Les Pouvoirs de la Télévision. Paris: Editions
Gallimard.

CASSIRER, Ernst

1980 İnsan Üstüne Bir Deneme Çev. N.Arat. İstanbul:
Remzi Kitabevi Yayınları.

CHANE - TUNE, M.C.

1983 "Les Enfants Face à la Télévision", Le Monde de
l'Education, 93: 58.

CHILD, Gordon

1974 Tarihte Neler Oldu? Çev. A.Şenel. M.Tunçay
Ankara: Odak Yayınları.

CIPOLLA, C.M.

1980 Tarih Boyunca Ekonomi ve Nüfus. Çev. S.Geşgin
İstanbul: Tur Yayınları.

COLLINS, Andrew

1970 "Learning of Media Content - A Developmental
Study", Child Development, 41: 1133-1142.

COMSTOCK, George

1977 "The Second Teacher: Recent Research on Television"
Principal, 3: 61-21.

1978 "Television as a Teacher: Television and Social
Values" (Syracuse Üniversitesi'nde sunulan bildiri).

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü)

1983 Türkiye İstatistik Yıllığı 1983. Ankara: Başbakanlık
Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını.

DOLLOT, Louis

1983 Culture Individuelle et Culture de Masse.
Paris: Presses Universitaires de France.

DURU, Orhan

1973 "Science-Fiction" sözcüğüne Türkçe Bir Karşılık
Arama Denemesi", Türk Dili, XXVII, 256: 332-340.

1976 "Çağdaş Tekniğin ve Bilimin Önem Kazandırdığı
Bir Tür: Bilim-Kurgu ya da Gerçekle Sınırlan-
dırılmış Düşçülük" Milliyet Sanat, 7 (16 Ocak): 11-16

FRANK, Alan

1978 "Screen Trips", Encyclopedia of Science-Fiction
R.Holdstock (ed.) London: Cathay Books: 69-85.

FROMM, Erich

1973 Çağımızın Özgürlük Sorunu. Çev. B.Güvenç
Ankara: Özgür İnsan Yayınları..

GATTEGNO, Jean

1971 La Science-Fiction. Paris: Presses Universitaires
de France.

GOMBRICH, E.H.

1976 Sanatın Öyküsü. Çev. B.Cömert. İstanbul: Remzi Kitabevi.

GÖKBERK, Macit

1979 Felsefenin Evrimi. Ankara: MEB Yayınları Düşün Dizisi.

GÜNCE, Gülseren

1973 Çocukta Zihin Gelişimi: Piaget Kuramına Toplu Bakış. Ankara: Baylan Matbaası.

GÜREL, İnci

1977 "Televizyonun İlkokul Çağındaki Çocuklar Üzerindeki Etkileri" TV'nin Türk Toplumuna Etkileri. İstanbul: Milliyet Yayınları: 227-270.

GÜVENÇ, Bozkurt

1970 Kültür Kuramında Bütüncülük Sorunu Üzerine Bir Deneme. Ankara: Hacettepe Basımevi.

1976 a Sosyal ve Kültürel Değişme. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

1976 b "Değerler, Tutumlar, Davranışlar" Toplumbilimlerde Araştırma ve Yöntem. Der.R.Keleş Ankara: TODAİE: 23-33.

1983 a Japon Kültürü. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

1983 b "Çağdaş Teknolojinin Ulusal Kültürlere Etkileri", FDE, III, 12: 5-12.

1984 a İnsan ve Kültür. 4. bası. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

1984 b "Çağlar, İnsanlar ve Dünya Görüşleri", Cumhuriyet, 1 Eylül 1984.

HANÇERLİOĞLU, Orhan

1980 Felsefe Ansiklopedisi. VIII. İstanbul: Remzi
Kitabevi Yayınları.

HICKS, J.David

1965 "Imitation and Retention of Film-Mediated Agressive
Peer and Adult Models" Journal of Personality and
Social Psychology.II, 1: 97-100.

HILL, Douglas

1978 "Major Themes" Encyclopedia of Science-Fiction
R.Holdstock (ed.). London: Cathay Books: 30-49.

HUXLEY, Aldous

1976 Denemeler. Çev. A.Usluata İstanbul: Cem Yayınevi.

İZBUL, Yalçın

1983 "Kültür ve Kültürel Süreçler Üstüne" Çağdaş Eleştiri,II, 6: 26-31.

"Kültürler ve Diller" (Yayımlanmamış çeviri ve
derleme önsözü)

JANOWITZ, Morris

1968 "The Study of Mass Communication" International
Encyclopedia of Social Sciences. III: 41-53.

JASPERS, Karl

1971 Felsefeye Giriş. Çev. M.Akalın İstanbul: Hareket
Yayınları.

JERSILD, T.Arthur

1979 Çocuk Psikolojisi. Çev. G.Günce Ankara: A.Ü.Eğitim
Fakültesi Yayınları, No: 79.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem

1979 İnsan ve İnsanlar, 3. bası. Cem Ofset Matbaacılık.

KARASAR, Niyazi

1982 Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Bahçelievler,
PK No. 33.

KLAPPER, T. Joseph

1968 "Mass Communication: Effects", International
Encyclopedia of Social Sciences, XIV: 81-90.

KLUCKHOHN, F.R. ve STRODTBECK, F.L.

1973 Variations in Value Orientations. Greenwood Press
Publishers.

LANGE, L. David ve diğerleri

1969 Mass Media and Violence XI. Washington D.C:
U.S. Printing Office.

LEIFER, D.A. ve diğerleri

1971 "Developmental Aspects of Variables Relevant to
Observational Learning" Child Development.
42: 1509-1516.

LEVI - STRAUSS, Claude

1970 "Les Principes de la Parenté" La Sociologie de la
Famille. M. Andrée (ed.) Paris: Mouton: 43-57.

1973 Anthropologie Structurale Deux, Paris: Editions
Plan.

LUNDBERG, G. ve diğerleri

1970 Sosyoloji I-II, Çev. Ö.Ozankaya, Ankara: Türk
Siyasi Bilimler Derneği Yayınları.

MAC LUHAN, Marshall

1968 Pour Comprendre les Média Paris: Editions du
Seuil et Mame.

MARDİN, Şerif

1976 İdeoloji. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları

MATTELART, Armand ve Michèle

1979 De L'Usage des Médias en Temps de Crise. Paris:
Editions Alain Moreau.

McQUAIL, Denis

1983 "Kitle İletişim Araçlarının Etkileri" Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, Çev. ve der. K.Alemdar, Raşit Kaya. Ankara: Savaş Yayınları: 70-94.

MENDELSON, E.M.

1968 "World View" International Encyclopedia of Social Sciences. XVI: 576-579.

MOLES, Abraham

1983 Kültürün Toplumsal Dinamiği, Çev.N.Bilgin.
İzmir: E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 21.

MURRAY, J.P. ve KIPPAX, S.

1978 "Children's Social Behaviour in Three Towns with Differing Television Experience" Journal of Communication, 56: 19-29.

ONARAN, Alim Şerif

1973 "Sinemada Bilim-Kurgu" Türk Dili, XXVII, 256: 344.

OSKAY, Ünsal

1978 Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon: Geri Kalmışlık Açısından Olanak ve Sınırlar, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 5.

1982 a XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 495.

1982 b Çağdaş Fantazya, Popüler Kültür Açısından Bilim-Kurgu ve Korku Sineması. Ankara: Ayko Yayınları.

OZANKAYA, Özer

1982 Toplumbilime Giriş, 4. bası. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

ÖZKÖK, Ertuğrul

1982 Sanat İletişim ve İktidar. Ankara: Tan Yayınları.

1985 İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü, Ankara: Tan Yayınları.

ÖZON, Nijat

1982 "Sinemada Bilim-Kurgu" Bilim ve Sanat, Mayıs: 11-14.

PORCHER, Louis

1976 Vers la Dictature des Média? Paris: Hatier Profil Actualité.

REDFIELD, Robert

1953 "Primitive World View and Civilization" The Primitive World and Its Transformations. Ithaca, N.Y: Cornell University Press; 84-110.

ROBSON, Colin

1979 Experiment Design and Statistics in Psychology. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.

RUSSELL, Bertrand

1980 Dış Dünya Üzerine Bilgimiz Çev. V.Hacıkadiroğlu. İstanbul: Alaz Yayınları.

SCHRAMM, Wilbur

- 1973 "Haberleşme Nasıl İşler?" Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş. Çev. ve der. Ü.Oskay. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 281: 95-134.

SCOGNAMILLO, Giovanni

- 1976 "Sinemada Bilim-Kurgu: Yüzyılımızın Başında Doğdu, Artık Yaygınlaşıyor, Belki Altın Çağa Gidiyor" Milliyet Sanat, 7 (16 Ocak): 18-21.

SERVIER, Jean

- 1982 L' Idéologie Paris: Presses Universitaires de France.

SICLIER, J. ve LABARTHE, A.S.

- 1958 Images de la Science-Fiction Paris: Cerf.

SPICER, H. Edward

- 1968 "Acculturation" International Encyclopedia of Social Sciences, V: 21-27.

STAGNER, Ross

- 1961 Psychology of Personality. New York: Mc-Graw-Hill.

SURLIN, S.H. ve DOMINICK, J.R.

- 1970 "Television's Function as a Third Parent For Black and White Teenagers" Journal of Broadcasting 15: 55-64.

ŞENEL, Alâeddin

- 1982 İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 504.

TAMER, Kezban

- 1983 Televizyonun Etkileme Süreci ile İlgili Savlar.
Eskişehir: A.Ü. Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

TDK (Türk Dil Kurumu)

- 1983 Türkçe Sözlük, 7. bası. Ankara: Türk Dil Kurumu
Yayınları.

THOMAS, R. ve ALAPHILIPPE, D.

- 1983 Les Attitudes. Paris: Presses Universitaires de
France.

TİMUR, Serim

- 1972 Türkiye'de Aile Yapısı. Ankara: Hacettepe Üniver-
sitesi Yayınları.

TOKGÖZ, Oya

- 1980 Siyasal Toplumsallaşmada Kitle Haberleşme Araçla-
rının Rolü ve Önemi. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakül-
tesi dergisinden ayrı basım. S.B.F. Basın ve Yayın
Yüksekokulu Basımevi.

- 1982 Televizyon Reklamlarının Anne-Çocuk İkilisine
Etkileri. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi
Yayınları, No: 50.

TOLAN, Barlas

- 1980 Çağdaş Toplumun Bunalımı, Anomi ve Yabancılaşma.
Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
Yayınları.

ÜLGENER, Sabri

- 1981 İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası.
İstanbul: Der Yayınları.

UNESCO

1965 Annuelle Statistiques 1965 Paris.

1979 Image Role et Condition Sociale de la Femme Dans les Médias Etudes et Documents d'Information No: 84, Paris.

1984 Annuelle Statistiques.1984, Paris.

ÜNSAL, Hüsamettin

1983 "İletişim Teknolojisindeki Gelişmeler ve Yeni Bir Düşünce Biçimi Zorunluluğu" İletişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Ulusal Kültüre ve Basına Etkileri konulu uluslararası seminerde sunulan bildiri. İstanbul, 26-28 Eylül 1983).

UYGUR, Nermi

1963 Dünya Görüşü İstanbul: Elif Yayınları.

VAN HERP, Jacques

1975 Panorama de la Science-Fiction. Verviers: Marabout Université.

VOGT, Z. Even

1968 "Culture Change" International Encyclopedia of Social Sciences. III: 554-558.

WARTELLA, Ellen ve ALEXANDER, Alison

1977 "Children's Organization of Impressions of Television Characters" (International Communication Association Conference'da sunulan bildiri. Chicago, 25-29 Nisan 1977).

WARTELLA, Ellen

1981 "Children and Television: The Development of Child's Understanding of the Medium" Mass Communication Year book. ICA: 516-553.

WELLS, Calvin

1972 Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası.

Çev. E. Onur İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

WHITTING, W.M. John

1968 "Socialization: Anthropological Aspects"

International Encyclopedia of Social Sciences.

XIV: 545-549.

WILLIAMS Jr. ve ROBIN, M.

1968 "The Concept of Values" International Encyclopedia of Social Sciences. VIII: 283-287.

WINN, Marie

1978 The Plug -in- Drug, Television, Children and the Family. New York: The Viking Press.

YÖRÜKOĞLU, Atalay

1979 Çocuk Ruh Sağlığı, Çocuğun Kişilik Gelişimi, Yetiştirilmesi ve Sorunları, 2. bası. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.